Fr. Desideratus, o.c.r.
Westvleteren

De Abdij 's Hemelsdale

1237_1796.

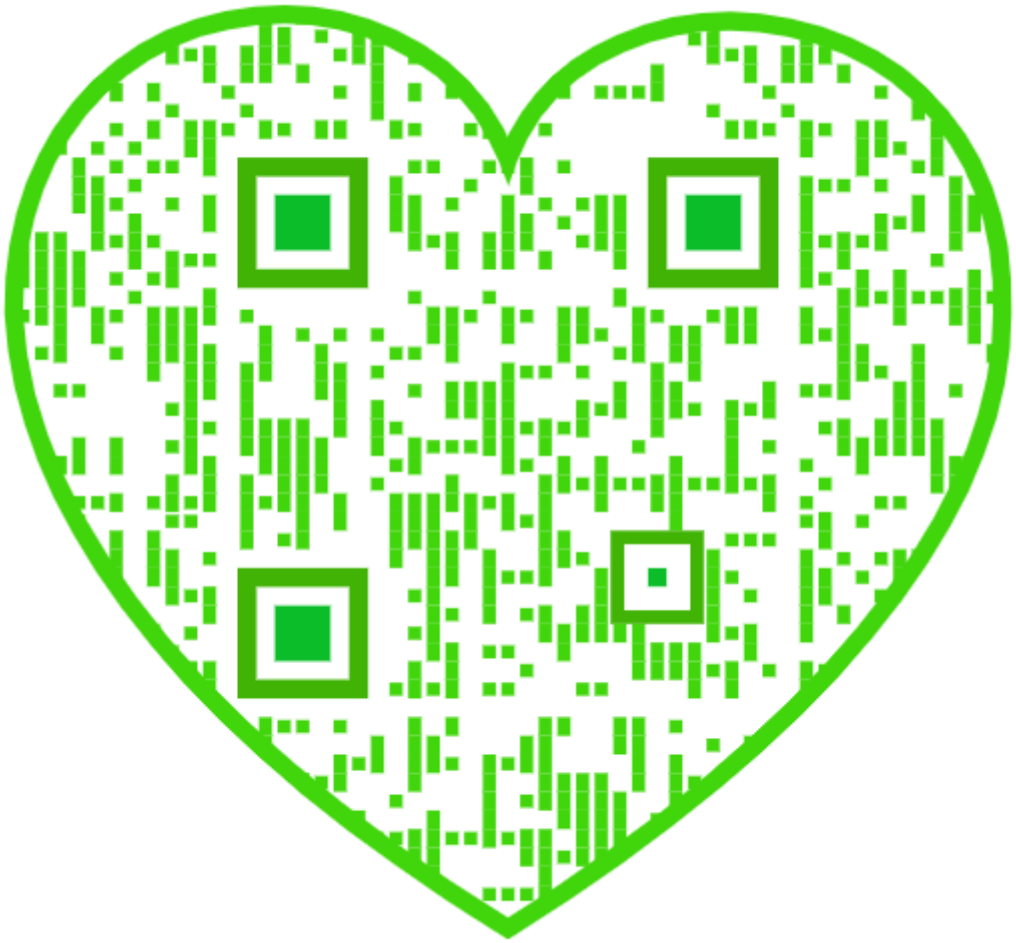

De Abdij 's Hemelsdale

DOOR fr. M. DESIDERATUS o. c. r.

De Abdij 's Hemelsdale

De Abdij 's Hemelsdale

TE EESEN (1237-1270)
TE ZILLEBEKE (1270-1295)
TE WERKEN (1295-1575)
TE DIKSMUIDE (1607-1671)
TE BRUGGE (1671-1804)

geschiedkundige aantekeningen verzameld door

fr. M. DESIDERATUS,

MONNIK DER CISTERCIËNSERABDIJ
SINT SIXTUS TE WESTVLETEREN

CISTERCIENSER DRUKKERIJ — WESTMALLE

Cum permissu Superiorum.

NIHIL OBSTAT

Abbatiæ de S^to^ Sixto, 25 Martii 1949
fr. M. RAPHAËL HOEDT, O. C. R.
Prior, cens. lib.

Westmalle, 12 Aprilis 1949
fr. M. EDUARDUS WELLENS, O. C. R.
cens. lib.

IMPRIMI POTEST

Brugis 23 Martii 1949
JER. MAHIEU, vic. gen.

« Videns quod nemo id aggrederetur... monumenta quæ in diversis auctoribus latebant, in unum congregavi, fidelem collectionem faciens ».

(Bertinus van Vissery).

« Laat u niets gelegen zijn aan de beroemdheid van den schrijver, of hij grote ofwel geringe letterkundige begaafdheid bezit; maar laat de liefde tot de zuivere waarheid u tot lezen aanzetten. »

(Navolging van Christus, I^e Boek; Ve Hoofdstuk.)

VERANTWOORDING

Wanneer men op onze dagen in onze West-Vlaamse gouw den naam « 's HEMELSDALE » hoort uitspreken, dan denkt men terstond aan het bloeiende opvoedingsgesticht voor juffrouwen, dat op de Sint Jansplaats te Brugge, onder dien naam bekend staat.

Weinigen onder onze tijdgenoten weten immers, dat het gesticht aldaar door de Dames van het Christelijk Onderwijs bestuurd, zijn naam te danken heeft aan de vrouwenabdij van de Orde van Cîteaux, die in 1237 werd gesticht, en evenals zoveel andere kloosters ten gevolge van de Franse Omwenteling is ten onder gegaan.

Bij het samenstellen van deze bladzijden, heb ik gedacht goed te doen met onze Vlaamse mensen, waaronder op de eerste plaats degenen die op de gemeenten wonen, waar die abdij eens heeft gestaan, een brokje geschiedenis aan te bieden, en hun eens terug in het geheugen te roepen, het vrome leven van onze voorouders en hun diepen godsdienstzin.

West-Vlaanderen alléén telde vóór de Franse revolutie, vier vrouwenkloosters van de Orde van den H. Bernardus (1): Groeninghe te Kortrijk, de abdij van de Guldenberg te Wevelgem, Spermalie en 's Hemelsdale te Brugge.

Daar trokken te dien tijde de meeste meisjes naartoe die roeping voor het kloosterleven gevoelden.

Op onze dagen van actie en bedrijvigheid, beginnen onze mensen, ook onze brave lieden te denken, dat het beschouwende kloosterleven niet meer van onzen tijd is.

---

(1) Zo werd de Cisterciënserorde langen tijd genoemd. — Zie verder in de inleiding.

De Kerkleraar Sint Jan van 't Kruis denkt daar heel anders over waar hij schrijft: « Dat degenen die door werklust verslonden, zich inbeelden de wereld te bekeren door hun prediking en andere uitwendige daden, hier een oogenblik nadenken. Zonder moeite zullen zij begrijpen dat zij veel nuttiger zouden zijn voor de H. Kerk en welgevalliger aan den Heer, — zonder nog te gewagen van het goede voorbeeld dat zij aan hun omgeving zouden geven, — indien zij méér tijd besteedden aan het inwendig gebed.

« Alzo zouden zij met één werk groter goed teweeg brengen en met veel minder moeite, dan zij er nu met duizend andere verrichten, waaraan zij hun leven besteden. De overweging zou hun de genade doen verdienen, en hun de nodige kracht verlenen om degelijke vruchten voort te brengen. Zonder inwendig gebed komt alles uit op groot lawaai. Men verricht iets meer dan niets, dikwijls volstrekt niets, somtijds zelfs kwaad. » Cant. Spirit. XXIX.

Het ligt dus niet in mijn bedoeling hier een letterkundig of geleerd werk uit te geven, ook niet de volledige geschiedenis van 's Hemelsdale te geven; ik heb alleen verspreide aantekeningen, welke ik sedert jaren hier en daar had gevonden, samengebundeld, en met behulp van de bronnen die in mijn bereik waren, het kloosterke van 's Hemelsdale beschreven van zijn stichting af, in 1237, tot aan zijn afschaffing in 1796.

Ik heb gepoogd die vrome kloostervrouwen, stap voor stap te volgen, wel niet in al wat zij hebben verricht, wat trouwens ook niet mogelijk is met de weinige gegevens die mij bekend zijn, maar in de wederwaardigheden welke zij hebben doorgemaakt.

Mogen deze bladzijden ertoe bijdragen onze Cisterciënserorde beter te leren kennen, en vooral den vrouwelijken tak van de Orde, en mogelijks ook al een of andere edelmoedige ziel ertoe doen besluiten, het leven van die

bewonderenswaardige godgewijde vrouwen na te volgen, tot meerder eer van God.

Sint Sixtusabdij Westvleteren, op het Feest van Maria's Opneming ten Hemel, het jaar O. H. 1948, het acht-honderd-vijftigste der stichting van Cîteaux.

U. I. O. G. D. & M.

GERAADPLEEGDE WERKEN

Mijn werkje is grotendeels gebouwd op het werk van C. C(arton) en F. V(andeputte) weleer door de zorgen van de « Annales de la société d'Emulation de la Flandre et de la Ville de Bruges » uitgegeven en gedrukt in 1856 bij Vandecasteele-Werbrouck. Dit geldt voornamelijk voor het eerste deel, d. i. van de stichting af tot de verwoesting van de abdij te Werken, of zo men wil, van het bestuur van Gwijde van Dampierre af, tot aan de regering van Keizer Karel.

Van de regering van Keizer Karel af tot aan de afschaffing tijdens de Franse Omwenteling, komen de meeste bescheiden uit het Rijksarchief te Brussel, « Papiers d'Etat et de l'Audience » en een afschrift van de Kroniek van 's Hemelsdale, begonnen door Carolus de Visch, en verder door onbekenden aangevuld. Daartoe werden ook nog benuttigd verscheidene onuitgegeven stukken uit het archief van 's Hemelsdale, waarvan er een deel in het aanhangsel zullen gegeven worden.

Verder werden nog geraadpleegd :

Annales de la société d'Emulation de la Flandre et de la Ville de Bruges.

Biekorf; 1935, talmerk 1; een artikel van A. V(IAENE) : *Het klooster van Hemelsdale.*

BLINK : *Geschiedenis van den Boerenstand in Nederland.* Groningen, 1902.

CANIVEZ (P. Joseph-Marie) : *L'Ordre de Citeaux en Belgique.* Gembloux, 1927.

CANIVEZ (P. Joseph-Marie) : *Statuta Capitulorum Generalium Ordinis Cisterciensis.* Louvain, 1934.

DES MAREZ : *Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge et spécialement en Flandre.* Gand 1898.

DESPARS N.: *Chronycke van Vlaenderen.* Brugge, 1837.

E. FEYS et A. NELIS : *Les Cartulaires de la Prévoté de St Martin à Ypres.*

GRAMAYUS: *Antiquitates Flandriæ.* Lovanii, MDCCVIII.

Handelingen van den Geschiedkundigen Kring van Kortrijk, 1930.

LESCOUHIER D.: *Geschiedenis van het kerkelijk en godsdienstig leven in West-Vlaanderen.* Brugge 1926.

MIRŒUS: *Opera Diplomatica,* t. III, Brussel, 1734.

Nomasticon Cisterciense. Solesme, 1892.

POURS (Franchois de): *Den nieuwen terrier ende landtmate van alle de hofsteden, landen, meerschen, brouckagien ende bosschen gheleghen binnen de Prochie van Wercken landt van Wynendaele* (Handschrift).

REMBRY E.: *De bekende pastoors van St Gillis te Brugge.* Brugge bij Descheemaecker, 1890-96.

SANDERUS: *Flandria Illustrata.* Coloniæ Aggripinæ, 1641.

SIMENON Chan.: *La Congrégation des Dames de l'Instruction Chrétienne, Notice Historique.* Liège, 1927.

SLEMBROUCK B.: *Geschiedenis van Werken* (Handschrift).

STRUBBE Dr. Eg. I.: *Egidius van Breedene.* Uitgeverij « De Tempel » Brugge.

TANGHE Kan.: *Parochieboek van Werken.* Brugge 1861.

TANGHE Kan.: *Beschrijving der voormalige Abdij van s'Hemelsdale te Brugge.* Brugge 1861.

VALVEKENS Dr. Em., Ord. Præm.: *Arnold van Leefdael.* Brugge, « De Kinkhoren » 1943.

KENNISMAKING

Men kan bijna geen geschiedenis van een Cisterciënserklooster lezen, zonder er tevens den korten inhoud aan te treffen van de geschiedenis der Orde van Cîteaux zelf.

En wat is Cîteaux?... 't Is de terugkeer naar de eenvoudige en zuivere beleving van St Benedictus'Regel (1), die tijdens de VIIe en VIIIe eeuw de enige kloosterregel in het Westen was, en die in de XIIe eeuw letterlijk werd heropgevat door de witte monniken; die Regel, die harde en bittere dingen voorhoudt, door dewelke men tot God gaat: « dura et aspera per quæ itur ad Deum (2) », d. w. z. in plaats van de zonde van hoogmoed, die onze eerste ouders uit het paradijs verdreef, het ootmoedig leven in gehoorzaamheid, dat, door het wegcijferen van den eigen wil, reeds hierbeneden, den terugkeer tot God vergemakkelijkt.

Cîteaux?... dat is nog de smartvolle, doch roemrijke geschiedenis van een heel geslacht heiligen.

Uit Cluny geboren evenals Cluny zelf uit Aniane, scheidde Cîteaux zich van de moerbrank af, om den Regel in zijn oorspronkelijke strengheid te kunnen beleven.

---

(1) Sint Benedictus, in 480 geboren, trok zich te Subjaco in de eenzaamheid terug. Door God bestemd om de Vader te zijn van een aanzienlijk monnikengeslacht, werd hij door Hem onderricht. Zijn Regel rond 540 geschreven, is de vrucht van zijn zestig levensjaren en zijn 45 jaren ondervinding van het kloosterleven. Die Regel is doordrongen van een wijsheid waarvoor de mensen van al de tijden in bewondering hebben gestaan. De H. Gregorius de Grote heeft hem in 590 voor het eerst verspreid. St Benedictus van Aniane, gewezen edelknaap van Karel de Grote, deed hem letterlijk onderhouden in zijn klooster, waaruit Cluny ontstaan is in 910, terwijl Molesmes, van Cluny afhankelijk, in 1098 aan Cîteaux het bestaan gegeven heeft.

(2) Regel van St Benedictus: uit de voorrede.

't Was op 21 Maart 1098, dat Robertus, vergezeld van een-en-twintig monniken, voorzien van koorboeken, het heilig vaatwerk en de stichtingsakte van den bisschop van Châlons, het klooster van Molesmes verliet en in de wildernis van Cîteaux aankwam. Daar stichtte hij het nieuwe klooster, dat de bakermat zou zijn van de Cisterciënserorde.

Cîteaux ligt 5 uren bezuiden Dijon, en op 20 uren afstand van Cluny.

Met Gods hulp, onder Maria's hoede en onder het geleide van Abt Robertus, vatten zij den strijd aan; want een strijd was het wel; immers, op het punt der armoede was hun hervormingsplan zodanig radikaal opgevat, dat niettegenstaande de bovenaardse wijsheid welke hun grondwet bezielde, menigeen uit de monastieke wereld van dien tijd zich angstig afvroeg, welk mens er wel in staat zou zijn, om het, in die barre woestenij, bij zulk een levensregel uit te houden.

Doch toen de nood het grootst was, toen zelfs Abt Stephanus begon te twijfelen, toen verscheen aan de Cisterciënserhemel de man van de Voorzienigheid, die de wondere uitbreider der Orde zou worden: Bernardus van Fontaines.

Want vergeten we 't niet, Cîteaux is vooral het werk van Bernardus, hij immers heeft er zijn dubbelen stempel op gedrukt dien we kunnen noemen: kracht en goedheid. Wat dien eersten karaktertrek betreft, allen zullen het eens zijn om dat te getuigen, doch wat de tweede aangaat, daarover zal misschien menigeen zijn schouders ophalen en een skeptisch lachje niet kunnen onderdrukken; en toch is het wel zo, dat beiden, strengheid en tederheid, in Bernardus'leven arm aan arm gingen, en dat die twee juist, het kenmerk zijn van de Trappistenorde, wier naam alléén reeds allerlei dwaze legenden voor den geest tovert, en die in weerwil van haar bovennatuurlijk karakter, dat haar licht en haar kracht over onze

moderne wereld heenstraalt toch in werkelijkheid zo geweldig menselijk is.

Sint Bernardus had in den gezinskring de tedere familievreugden gesmaakt; hij smaakte die van den geest tijdens zijn studies bij de reguliere kanunniken van Châtillon-sur Seine, en de vreugden welke het gevoel en de eerzucht kunnen verwekken, schenen hem verzekerd door de algemene sympathie welke zijn schitterende jeugd niet minder dan zijn onbetwistbare lieftalligheid, bij allen deed ontstaan.

Doch Bernardus, wiens hart te groot was en zich te zeer genepen zou gevoelen tussen de perken dier aardse goederen, brak dat alles stuk, en hij trok op zekeren dag naar Cîteaux, om aldaar God vollediger te vinden in dé volstrekte onhechting van al het menselijke. Hij kwam er echter niet alléén; de invloed die van hem uitging was zo sterk, dat dertig medegezellen, waaronder vier van zijn broeders, een oom en een kozijn, hem naar Cîteaux volgden, en later zijn vader, zijn jongste broer Nivardus, zijn zuster Humbelina en heel de bloem der Burgondische jeugd door hem naar het klooster werden gelokt: de schatten welke hij had gevonden deelde hij aan anderen mede. « Ik wil monnik worden, en monnik te Cîteaux », had hij gezegd. — En waarom eerder te Cîteaux dan te Cluny of ergens anders, tenzij om zijn ziedende jeugd door strenge boete in toom te houden? — En dat is ook de reden waarom hij zich vooral bij het begin van zijn kloosterleven, aan zulk een verwoeden strijd tegen zichzelf heeft overgegeven.

Doch na die harde vormingsperiode, zal hij zich, zonder vaar of vrees, kunnen ten dienste stellen van de christenheid, en om zeggens de gehele wereld doorkruisen. Aan allen geeft hij zich met al de kracht, maar ook met al de tederheid van zijn hart. Men hoeft maar zijn brieven te doorlezen om die twee eigenschappen overal te zien doorschemeren.

En nu stromen de postulanten zo talrijk het nieuwe klooster binnen, nu zijn de aanvragen tot opname van kloosters uit andere Orden zo menigvuldig, dat reeds in 1134, de Cisterciënsers 77 kloosters tellen, waaronder de bloem van den Burgondischen adel schuil gaat, en in 1142 is het getal reeds tot 707 gestegen, waaronder die van Ter Duinen en Orval in ons land. En hoeveel jonge Vlaamse edelen heeft Bernardus tijdens zijn reizen door onze gewesten, door den invloed die van zijn persoonlijkheid uitging, niet naar Clairvaux meegelokt!

Maar wat waren die roepingen wel waard? — Dat is een vraag die wel niet zal te beantwoorden zijn, doch men hoeft maar eens het Menologium van de Orde na te kijken, om te zien welk een menigte heiligen uit die roepingen zijn gegroeid.

Doch heiligheid is een verborgen iets, dat zich tussen God en de ziel afhandelt; ze kan echter ook bevorderd worden door schikkingen der Voorzienigheid die iedereen in 't oog springen; we mogen hier evenwel de vraag stellen: waarin bestond het geheim waarmee Cîteaux zulk groot getal zielen aan de wereld onttrok?

Het antwoord ligt voor de hand: Cîteaux, dat het voetspoor van Christus volgde, heeft willen leven voor hetzelfde doel, waarvoor de Vader zijn Zoon op aarde heeft gezonden: de openbaring van zijn liefde.

Cîteaux legde als grondslag voor zijn Orde, zijn wondere Liefde-wet.

Die gulden wet, zoals men de « Charta Charitatis » heeft genoemd, werd in 't jaar 1119 door het Generaal Kapittel uitgevaardigd, en hetzelfde jaar, op 23 December, door Paus Callistus II goedgekeurd.

Ook op dat kostbaar handvest heeft Bernardus zijn stempel geslagen. Naar het getuigenis van Beller, heeft hij voor het toekomstig bestaan der Orde, een geweldigen invloed uitgeoefend op het Generaal Kapittel, waar men bezig was met het samenstellen van die verordeningen,

die de samenhorigheid der grote Cisterciënsers-familie zouden bestendigen, door in al de huizen der Orde dezelfde gebruiken in te voeren (1).

De liefde ligt dus aan den grondslag van de Cisterciënser-grondwet; zij is ook de korte samenvatting van Bernardus' leven, en zijn geschriften en sermoenen zijn ervan doordrongen. — Was hij het niet die schreef: « De reden waarom wij God moeten beminnen is God zelf, en de maat waarmee wij God moeten liefhebben, is dat wij Hem liefhebben zonder maat » (2).

Doch Bernardus' liefde kon ook de Moeder van het Kind niet scheiden, en de grenzeloze tederheid welke hij Maria toedroeg is genoeg bekend; heeft men hem niet « de harpspeler van Maria genoemd: Citharista Mariæ »? — En die tedere liefde tot de Moeder-Maagd zal ook één der blijvende kenmerken zijn van de Cisterciënserorde.

« Hard voor zichzelf, zo zegde Dom Chautard van Sint Bernardus, kan hij geen lijden aanschouwen, geen krankheid noch zwakheid zien, zonder tot medelijden bewogen te worden. Troostwoorden en goeden raad heeft hij voor iedereen, zijn verenigingsleven met God laat hem immers toe, zichzelf te bezitten en zichzelf aan den evenmens te geven. Zijn toespraken tot zijn monniken, zijn met zulke tedere woorden doorweven, dat ze tot tranen toe bewegen. Zelfs de schuldigen zijn zeker van bij hem schatten van mededogen te vinden, bij zover dat hem op zekeren dag deze treffende zinsnede ontsnapte: Moest de erbarming een zonde zijn, ik geloof niet dat ik ze zou kunnen vermijden ».

Gewoonlijk wordt de H. Bernardus afgebeeld, schier bezwijkende onder den last van de Passie-werktuigen van den Zaligmaker: met lans en hysopsteel, met gesel en doornenkroon, en zelfs soms met ladder en geselkolom

---

(1) Abbé Beller: *Vie du Bienheureux Guerric.*
(2) S. Bernardus: *De diligendo Deo.*

in zijn armen. Onze heilige heeft er immers veel toe bijgedragen, de godsvrucht tot Christus als Mens, en vooral tot het lijden van den Verlosser onder de mensen te verspreiden. Doch dat is heel Bernardus niet. Men kon hem evengoed afbeelden, te paard gezeten met een « lasso » in de hand om zielen te vangen.

Die voorstellingen van heiligen door onze kunstenaars, werden veelal bezield door de heersende stroming in het geestesleven der mensen. Doch laten we hem niet te veel voorstellen als een uitgedroogde asceet, maar liever vol tederheid over ons heengebogen. — Zeker en vast is hij de kracht, de steunpilaar der opkomende Orde geweest, doch zijn levensbeschrijvers hebben hem ook dien zoeten naam gegeven van « honigvloeienden leraar » en zelfs van « Jezus' zoogbroeder »

En die Bernardus is het, die, zichzelf als het uitvaagsel van de mensheid beschouwende, op zijn tijdgenoten een zo krachtigen invloed heeft uitgeoefend, dat men van hem ook gezegd heeft dat de kerk door geen andere ogen zag.

De naam van Sint Bernardus is zozeer met de uitbreiding der Orde verbonden, dat hare leden, ook in onze lage landen bij de zee, langen tijd *Bernardijnen* in plaats van *Cisterciënsers* werden genoemd. In de oude kronieken die over onze Vlaamse gewesten handelen, is er voortdurend spraak van de Orde van den H. Bernardus. — En niet alléén de buitenstanders, doch de Cisterciënsers zelf, zijn al heel vroeg begonnen met aan Sint Bernardus de eer te bewijzen, welke men gewoonlijk maar aan de Ordestichters geeft. Zo komt het o. m. dat in het « Confiteor » van de Mis, na de namen van de Apostelen Petrus en Paulus, de naam voorkomt, niet van den H. Robertus noch van den H. Albericus, noch zelfs van den H. Stephanus, maar van onzen roemvollen H. Bernardus.

Het moet evenwel toegegeven worden dat er niet staat: Beato Patri nostro, onzen Gelukzaligen Vader, gelijk de Franciscanen b. v. zeggen: Beato Patri nostro Francisco;

doch menige tekst is er in onze liturgische boeken te vinden, waar die uidrukking wèl bijkomt. — Op het feest van Sint Bernardus, staat er zowel in antiphonarium als in missaal: In Festo Sancti Patris nostri Bernardi, alsook in die overheerlijke antifoon: « Benedictus Dominus Deus Patris nostri, qui... ejus solemni recordatione, præsentem hodie consolatur familiam suam. — Gezegend zij God de Heer van onzen Vader, die... ons op plechtige wijze in het geheugen geroepen, vandaag zijne familie troost die hier aanwezig is » (1).

Maar 's Hemelsdale was toch een vrouwenklooster, en tot nog toe was er slechts spraak van de mannen. Hoe zijn die nonnenkloosters tot stand gekomen?

De strenge levenswijze der Cisterciënsers dreef niet alleen de mannen naar het klooster, maar trok ook de vrouwen geweldig aan. — In 1123 werd dank aan het Benediktinessenklooster van Juilly, het eerste vrouwenklooster der Cisterciënserorde gesticht te Tard, op vier mijlen van Dijon gelegen, en weldra kwamen zoveel vrouwenkloosters tot stand, dat zij binnen het tijdverloop van enkele jaren, het getal der mannenkloosters ver overtroffen.

Van de 62 huizen die gedurende de XIIe en XIIIe eeuw in ons land door de Cisterciënsers werden opgericht, waren er 48 voor vrouwen (2). — 't Is wonder om zien hoe te dien tijde het zwakke geslacht, met zulk een geweldigen drang naar het kloosterleven was bezield, en dan nog wel naar de strenge Orde van Cîteaux.

We kunnen daar geen anderen uitleg aan geven dan op de eerste plaats de Goddelijke Voorzienigheid zelf, die zoveel zielen naar een volmaakter leven riep, ofschoon

---

(1) Uit het Officie der Lauden, op 20 Oogst.

(2) Zie VERSTOCKT: *Opcomste ofte stichtinghe der maegdencloosters van de H. Orde van Cisteaux in de Nederlanden. 1673.*

de toenmalige omstandigheden er ook toe bijgedragen hebben om die nieuwgestichte kloosters te bevolken.

Bij den aanvang waren het veelal jonge weduwen die het ordekleed vroegen. De aanhoudende oorlogen en de tochten naar het heilig Land hadden veel slachtoffers gemaakt, en de rijen der mannen grotelijks uitgedund, en dus veel jonge weduwen gemaakt (1).

Daar mag ook nog bij vermeld worden dat, spijts den diepen godsdienstzin die de middeleeuwen kenmerkte, de zeden van ons volk toch nog ruw gebleven waren, en dat jeugdige vrouwen en maagden gevaar liepen geschaakt te worden, vooral bij afwezigheid van hun natuurlijke beschermers. Velen onder hen omhelsden het kloosterleven, daar ze bekommerd om hun deugd, niets beters wensten dan in kuisheid en vrede voor God alleen te leven. Is de H. Lutgardis niet meer dan eens op wondere wijze aan de ontvoering ontsnapt?

Jacob van Vitry, kloosterling van Oignies, vervolgens pauselijk legaat en kruisprediker in Vlaanderen († 1240) die ooggetuige was van dien machtigen vloed naar de kloosters van Cîteaux, heeft ons daarover de volgende regels nagelaten: « Jonge dochters lopen er met hopen naartoe, weduwen snellen erheen... Kloosterzusters verlaten het kleed dat zij droegen, ten einde de voordelen van een strenger en volmaakter leven te genieten; edele vrouwen doen afstand van haar goederen en bezittingen en gaan zich ootmoedig verbergen in 's Heren huis, liever dan te blijven wonen in de tenten der zondaars; rijke kinderen misprijzen de genoegens der verlokkelijke wereld, leggen hun pronkgewaden en juwelen af, en verwerpen de meest schitterende huwelijksaanzoeken, om zich in armoede en nederigheid, met Jezus den Bruidegom der maagden te verenigen » (2).

---

(1) Cistercienser-Chronik, 1925; blz. 132.
(2) Zie Mirœus: *Chronicon Cisterciense*. p. 248.

Evenals in de mannenkloosters der Orde, broeders aan de monniken werden toegevoegd om dezen toe te laten geregeld het koorofficie waar te nemen, zo werden eveneens lekezusters in de vrouwenkloosters van Cîteaux aangenomen. De koorzusters hadden als voornaamste bezigheid, het zingen van het goddelijk officie, zo bij dage als bij nachte, terwijl de lekezusters met den huishoudelijken arbeid belast waren. De ene zowel als de andere werden door de geloften van gehoorzaamheid, verbetering van zeden en vast verblijf in het klooster voor eeuwig aan God verbonden.

Hoe zijn die Cisterciënsernonnen gekleed?

De koorzusters dragen een kleed van witte wol en een zwart scapulier met daarboven een lederen riem om het midden, en op het hoofd een zwarten sluier. Buiten den tijd van den arbeid en de nachtrust, dragen zij daarboven een witten koormantel, met lange mouwen van een el omtrek, die tot beneden de knieën komen als men de armen langs het lichaam laat hangen. — De koornovicen zijn geheel in 't wit: wit habijt, wit scapulier met gordel van dezelfde stof en witte mantel zonder mouwen, die van dien der geprofeste koorzusters nog hierin verschilt, dat hij van voren open is, terwijl die der geprofeste, rondom toe is.

De lekezusters zijn gekleed gelijk de koornovicen, met dit verschil, dat de kleur van hun klederen bruin is, en dat ze een lederen riem dragen; hun hoofdsluier is ook zwart.

De vrouwenkloosters der Cisterciënserorde worden doorgaans van hunne stichting af onder het oppergezag geplaatst van den Abt van een grote mannenabdij. In de XIIIe eeuw nochtans, waren er veel vrouwenkloosters die de Onderhouding van Cîteaux volgden, zonder evenwel door de Orde bezocht of bestuurd te worden (1).

(1) P. J. CANIVEZ: *Statuta Capitulorum Generalium Ord. Cist.*; t. II, p. 68; n° 16.

In onze provinciën stonden zij meestal onder het Vaderschap van den Abt van Clairvaux, die dan den prelaat van een dichtbijgelegen abdij met het jaarlijks bezoek der Zusters belastte. De Abt van Clairvaux werd dan Pater-Abbas of Vader-Abt genoemd, en de prelaat die met het jaarlijks bezoek der kloosters gelast was, was Abt-visitator. Deze moest nagaan of de Zusters leefden volgens den geest der Orde en den Regel van den H. Benedictus.

Aan den Vader-Abt was het te zorgen voor de geestelijke leiding der Zusters, en daartoe benoemde hij één of meer Paters van een dichtbijgelegen mannenklooster, om in de kloosterkerk der Zusters, de kerkelijke diensten te verrichten en de heilige sacramenten toe te dienen. Die Pater-Biechtvader alleen mocht de biecht der Zusters horen, en had recht op volledig onderhoud (1).

Aan het hoofd van het klooster stond een Abdis, voor het leven gekozen, die gezag voerde over alles en allen op geestelijk en tijdelijk gebied (2).

Elken keer dat er iets gewichtigs te beslissen viel, was zij gehouden, volgens den Regel van den H. Benedictus, de mening van haar medezusters te vragen, zonder evenwel verplicht te zijn hun zienswijze te volgen. — Gold het zaken van minder belang, dan was het voldoende dat de oudere zusters geraadpleegd werden. Als bijzonder kenteken van haar waardigheid, droeg zij een gouden ring, soms een borstkruis, en bij sommige plechtigheden, als professies b. v. den abbatialen staf.

De Abdis wordt door de Zusters zelf gekozen. Op den vastgestelden dag komen zij in de kapittelzaal bijeen, de vergadering wordt voorgezeten door den Vader-Abt of zijn plaatsvervanger, en daar brengen zij hun stemmen uit.

---

(1) *Nomasticon Cisterciense.* Solesmes, 1892; blz. 389 en 533.

(2) *Ibid.* blz. 360 en 476.

In de XVIe eeuw zagen de kloosterlingen hun vrijheid in het verkiezen van hun Oversten grotelijks beperkt. — Paus Leo X had na veel moeilijkheden aan Keizer Karel toegegeven, dat in 't vervolg geen prelaten zouden aangesteld worden, zonder toestemming van den vorst. (1515) — Dat werd door de rechtsgeleerden die de gunst van den Keizer zochten, op die wijze uitgelegd, dat de leden van een kloostergemeente volstrekt geen recht meer hadden tot het verkiezen van hun Overste daar ze door het staatsbestuur moest benoemd worden. — De kloosterlingen echter verstonden het anders, zij mochten zelf hun Overste kiezen, maar de uitslag moest aan het Hof ter goedkeuring voorgelegd worden. — Eindelijk werd het volgende bepaald: bij het overlijden van een prelaat, moest de regering daarover ingelicht worden. Deze benoemde twee of drie commissarissen, gewoonlijk Abten van omliggende abdijen, met een wereldlijken raadsman erbij. Voor die commissarissen moesten de kloosterlingen de namen opgeven van drie van hun mede-broeders of -zusters, welke zij het best geschikt achtten om het bestuur van het klooster in handen te nemen. Ze moesten dus niet alleen drie kandidaten aanduiden, maar tevens de beweegredenen van hun keuze kenbaar maken. — Van alles werd er nota genomen, en de namen met het getal stemmen en het oordeel der commissarissen, werden naar den Koning of den gouverneur-generaal opgestuurd, die dan een der kandidaten uitkoos en benoemde (1). — Tot aan de Franse Omwenteling werd de verkiezing en benoeming der Abdis in de Vrouwenkloosters van Cîteaux, op die wijze gedaan.

Korten tijd nadien kwam de Abt-visitator om de nieuwe Abdis te installeren, na vooreerst in de kapittelzaal aan de vergaderde gemeente gevraagd te hebben, of zij instemden met de benoeming door de regering gedaan.

---

(1) Zie het werk van P. CANIVEZ, blz. 31-32.

De Abdis werd in het bestuur van haar klooster bijgestaan door de priorin, de onderpriorin, de novicenmeesteres, voor het geestelijke, en door de « boursiereghe », de kelderwaarderes, de refterzuster, ziekenzuster, portieres en andere voor het tijdelijke.

De priorin bekleedt na de Abdis de eerste plaats in de kerk, den refter en het kapittel, en moet waken over orde en tucht. — Bij afwezigheid of overlijden van de Abdis, bestuurt zij het klooster. De « boursiereghe », nu kassierster, moet inkomsten en uitgaven te boek stellen. De kelderwaarderes doet de aankopen voor het onderhoud van de kloostergemeente.

Sommige lezers zullen zich misschien ook afvragen, wat die nonnen zoal uitrichten gedurende den dag.

Daar de Cisterciënserorde een beschouwende Orde is, neemt het goddelijk Officie de voornaamste plaats in.

Om 2 u. 's morgens roept de klok de Zusters op om de nachtgetijden te gaan beginnen, en op hogere kerkelijke feestdagen, één uur vroeger. — 't Is zeker een vroeg morgenuur, maar het opstaan valt niet zo moeilijk wijl men gekleed op zijn stroozak slaapt. En valt dat uur soms hard voor het lichaam, 't is zoet en vreugdevol voor de ziel; 't is het uur der volmaakte ingetogenheid, wijl heel de schepping nog in rust gedompeld ligt, kan de ziel zich des te gemakkelijker in God uitstorten.

« Ave Maria », zegt het neergeknielde koor; 't zijn de eerste woorden die van hun godgewijde lippen vloeien. Die woorden gieten licht over den dag en geven volharding aan het arbeidsvermogen. Ave Maria! Wees gegroet, Maria! zal weer, bij 't vallen van den avond, de laatste zucht zijn na een welgevulden dag.

Het Officie wordt ingezet met de Metten en de Lauden van de kleine getijden van de H. Maagd; om 2 u. 30, overwegend gebed, gebed van voorbereiding tot het Goddelijk Officie en den komenden dag. Om 3 u., op een teken der Overste, begint men de kerkelijke Metten

en Lauden, die op gewone dagen omtrent één uur, en op Zon- en feestdagen, anderhalf uur of zelfs twee uren kunnen duren, ingezien het Officie op die dagen gezongen wordt. 't Is een zwaar werk, maar 't is het werk voor God. — En zo gaan de eerste uren van den dag voorbij in de werkzaamheid van het gebed. — Daarop volgt een tijd van ingetogenheid, private godsvruchtoefeningen, studie van heilige Schrift, enz.

Rond 4.30 uur begint de Mis « de Beata », de Mis ter ere van O. L. Vrouw., die elken dag in een Cisterciënserklooster wordt opgedragen, als het enigszins mogelijk is.

In dat hoogheilig sacrificie is het dat de Cisterciënserzuster elken dag nieuwe krachten komt opdoen, om in haar verheven roeping te kunnen volharden en steeds te kunnen vooruitgaan in haar leven van offervaardigheid en zelfverzaking. Daar is het, dat zij elken morgen in vereniging met haren Zaligmaker, haar levensoffer komt vernieuwen; dat zij den Vader het brood komt bieden van haar onafgebroken boete, en den wijn van haar edelmoedige liefde. En vandaar draagt ze door gans den dag mede, die bovenaardse kracht, die aan al hare werkzaamheden die wijding geeft, die de werken van zielenijver en apostolaat zo vruchtbaar maakt. — Daar ook, in de schaduw van het heilbrengend Kruis, put zij die onverstoorbare vreugde, die met elk edelmoedig Cisterciënserleven gepaard gaat.

Om 5 u. 15, zetten de nonnen hun dankzegging voort in het kerkelijk morgengebed: de Primen, die gevolgd worden door het Kapittel. Als wandelende schimmen zweven de witte gedaanten van de kerk door de halfduistere panden naar de kapittelzaal, waar vooreerst uit het martelaarsboek wordt voorgelezen, welke heiligen den daaropvolgenden dag worden herdacht of gevierd. Dan volgt een hoofdstuk uit den Regel van Sint Benedictus, waarna de Abdis een korte uitleg geeft over het voorgelezene. — Daarna heeft gewoonlijk het schulden-

kapittel plaats waar men zich beschuldigt over de uitwendige fouten tegen Regel en kloosterwetten bedreven.

Na een licht ontbijt als het geen vasten is: een stuk brood van ongeveer 180 gr., of 60 gr. in de vasten, volgt de plechtige viering van de Hoogmis, voorafgegaan door het officie der tertiën.

Van na de hoogmis tot kort vóór den middag, wordt de tijd verdeeld tussen geestelijke lezing, studie en handwerk.

De eerste uren van den dag worden uitsluitelijk aan het gebedsleven gewijd; doch men moet ook leven, en Vader Benedictus wil dat zijn leerlingen leven van het werk van hun handen, en zo zien we dat niet slechts de lekezusters aan den arbeid zijn in den tuin en op den akker, doch ook de koorreligieuzen nemen deel aan den algemenen arbeid, om in het levensonderhoud der kloostergemeente te voorzien en onder de armen, die aan de kloosterpoort nooit zullen ontbreken, werken van liefdadigheid te beoefenen. De tijd tussen het koorgebed en den handenarbeid wordt besteed aan gebed en beschouwing, aan die heerlijke « lectio divina », dat sterkende voedsel van de kloosterzielen.

Die tijd mag men doorbrengen, 't zij in de gemeenmeenschappelijke zaal, 't zij in den tuin, 't zij in de kerk aan 's Meesters voeten.

Zo nadert stilaan de tijd voor het middagmaal, dat door de Sexten wordt voorafgegaan. En even zo stil en ingetogen als men naar de kerk ging voor het zingen van Gods heerlijkheden, gaat men van de kerk naar den refter, om er het sober maal te gebruiken. In de eetzaal zowel als overal elders wordt het strengste stilzwijgen onderhouden. — Als het geen vasten is krijgen de religieuzen twee maaltijden, waar noch vlees, noch vis, noch eieren worden opgediend. De gewone kost bestaat uit soep of pap, aardappelen, bonen of andere groenten, kaas en fruit. Van 14 September tot Paasavond wordt er,

op enkele uitzonderingen na, slechts één maaltijd gebruikt; dan wordt er 's avonds in plaats van een volle maaltijd, een collatie opgediend, die bestaat uit 180 gram brood met fruit of confituur, en de gewone drank, d. i. bier of koffie. — Alléén op het ziekenhuis mogen vlees, en met vet bereide spijzen worden voorgezet.

De spijzen worden niet van hand tot hand doorgegeven, zoals het gewoonlijk geschiedt; om de ingetogenheid te bevorderen krijgt ieder op zijn plaats: brood, fruit, drank

en de verschillende gerechten die in afzonderlijke porties worden opgediend; zo wordt er veel heen-en weergeloop vermeden, en wordt de stem van de voorlezeres gemakkelijker gehoord.

Menig lezer zal misschien eens zijn neus opsteken, en zeggen: 't is toch niet veel. — Inderdaad, doch de ondervinding heeft geleerd, dat iemand met een middelmatige gezondheid aan dat regiem spoedig gewoon geraakt, en daarbij, heeft Sint Benedictus in zijn won-

dere bescheidenheid erin voorzien, dat aan degene die meer behoeven, ook verzachtingen moeten toegestaan worden.

Na 't middagmaal gaat men processiegewijs naar de kerk terwijl men het Miserere zingt, en in het heiligdom dankt men God voor zijn milde gaven. En, naar gelang het Zomertijd of Winter is, gaat men na den maaltijd naar de slaapzaal om de middagrust te nemen, of gaat men wandelen in Gods heerlijke natuur, als het weder zulks toelaat. En daarna wordt de tijd weer verdeeld tussen gebed, arbeid, studie, geestelijke lezing en beschouwing, en wanneer de zon aan 't dalen is, gaat men opnieuw ter kerk om het avond-officie of Vespers te zingen.

Na nog een kwartiertje stil gebed aan de voeten van het Tabernakel, gaat men naar de eetzaal om het avondmaal of de collatie te gebruiken. Daarop volgt een min of meer lange tussentijd, om dan te 6 u. 10 naar de Kapittelzaal te gaan voor de lezing die de Completen voorafgaat. Dan trekt de blanke stoet opnieuw kerkewaarts voor het slotgebed, de Completen, waarin men afscheid neemt van den dag, de bezigheden van den dag met de moeilijkheden en de bekoringen aan de voeten van den Tabernakelgevangene neerlegt, en aan Moeder een kruiske vraagt voor den komenden nacht, in dat heerlijk gezang, dat hartroerend « Salve Regina », dat alwie het hoort in vervoering brengt. 't Is een zucht, maar een liefdezucht, een smeking om den Moederzegen en om vergiffenis over de onvermijdelijke zwakheden van het menselijk bestaan : « Eia ergo, Advocata nostra... welaan dan, Gij onze Advocaat, onze Voorspreekster bij den Almachtige... » en na een onderzoek over de tekortkomingen van den dag, gaan de Zusters, gesterkt door den zegen met gewijd water van Moeder Abdis ontvangen, hun vermoeide leden op den strozak te ruste leggen, om in een zachten slaap nieuwe krachten op te doen, en

's anderdaags met vernieuwden ijver ter ere Gods te herbeginnen.

Zo verloopt ongeveer elke dag in het Cisterciënserleven, en om dat leven van voortdurende ingetogenheid te bevorderen, werd de klausuur ingevoerd, gewoonlijk slot genoemd. Dat kloosterslot of die klausuurwet verbiedt aan de religieuzen, zonder oorlof, buiten de kloosteromheining te gaan, en ontzegt aan de wereldlingen den toegang tot de kloostergebouwen en tuinen.

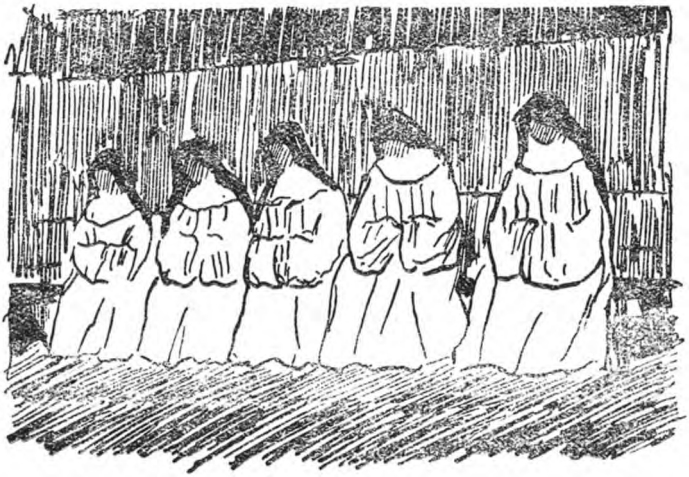

Bij de Lezing vóór de Completen

De bezoekers worden evenwel met de grootste vriendelijkheid ontvangen in een afzonderlijk gebouw, dat gastenkwartier genoemd wordt, waar een voldoende aantal bedden en een afzonderlijke keuken bestaat, en enkele Zusters voor den dienst van de gasten worden aangesteld.

Dat alles voor het uiterlijke van een Cisterciënserleven; doch kunnen we ook in de diepten van zulk een leven

kijken? — Kan een buitenstaander zich een gedacht vormen van het innerlijk leven van een Cisterciënser, 't zij non of monnik? — Altijd zal het waar blijven wat we in onze heilige boeken lezen: « al de schoonheid van de dochter des Konings is verborgen ».

Het beschouwend leven in een Cisterciënserklooster berust evenals elk ander beschouwend leven, op een verliefd zijn op God. Eens dat die liefde een ziel heeft in beslag genomen, dan wordt al het andere waardeloos, of op zijn minst heeft het slechts waarde, in zover het die liefde dienen kan. Dan draagt die ziel in zichzelf maar één zucht meer: de honger naar den Beminde, de honger Gods: « Quoniam fames mihi erat intus ab interiore cibo... » zegt Sint Augustinus, honger had ik in mijn binnenste door een innerlijke spijs. — En honger bijt; daarom eet de contemplatieve ziel den dag door van God, Dien ze in zich weet; « en ik proefde U, en kreeg honger en dorst naar U » zegt weer St Augustinus. Dat is het contemplatieve leven, in 't kort uiteengezet: God eten, God genieten, of om het met het woord van Ruusbroeck te zeggen: God gebruiken.

Het beschouwend leven vertoont daar natuurlijk niets van: men ziet alléén het uiterlijke, de harde, ruwe, bittere, ja soms weerzinwekkende schors van het beschouwende kloosterleven, met zijn eenzaamheid en stilzwijgen, zijn voortdurende afhankelijkheid en blinde onderwerping, zijn bindende regels en moeilijk te onderhouden gebruiken, zijn bedieningen die soms lastigen arbeid vorderen, vernederende oefeningen, onthouding, vasten en nachtwaken... Maar, onder al die uiterlijkheden, die in staat zouden zijn een hart af te schrikken dat nimmer tot de kern is doorgedrongen, wat al zoetigheden en vooral, welken zielevrede!

* * *

Ongelukkiglijk werden mettertijd veel van die oude kloostergebruiken gemilderd, totdat de boom der Cisterciënserorde een nieuwen tak kreeg, door de hervorming van Abt de Rancé, waarin men zoveel mogelijk tot de oorspronkelijke onderhouding terugkwam.

Niet alle kloosters echter namen die hervorming aan, en zo vinden we thans Cisterciënsers van de gewone Onderhouding en andere van de strenge Onderhouding; de monniken van de strenge Onderhouding worden doorgaans « Trappisten » genoemd, naar het klooster van La Trappe, in Frankrijk, waar Abt de Rancé zijn hervorming invoerde; de nonnen noemt men in den volksmond « Trappistinnen ».

Vrouwenkloosters van de Orde van Cîteaux, volgens de gewone Onderhouding, die nu bisschoppelijke Congregaties geworden zijn, vinden we in de oude Gentse abdij, de Byloke genaamd. Verders te Audrignies, Bonsecours en Maulde, in het bisdom Namen, — te Colen in het bisdom Luik, en te Oudenaarde en Bassevelde in het bisdom Gent.

Vrouwenkloosters van de strenge Onderhouding, of « Trappistinnen », zijn er te Soleilmont bij Charleroi, te Chimay en in de abdij van Clairfontaine bij Bouillon. — In de Antwerpse Kempen, op het grondgebied van Brecht wordt thans ook een klooster gebouwd voor Cisterciënserinnen van de strenge Onderhouding.

Vóór de Franse Omwenteling telde het Vlaams gedeelte van ons land, een vijf-en-twintigtal kloosters van Cisterciënser-maagden, waaronder de abdij van 's Hemelsdale waarover we thans enige geschiedkundige aantekeningen zullen geven.

DE NAAM

Vanwaar komt die lieve naam « 's HEMELSDALE » ?

In de inleiding van het werk: « Chronique et Cartulaire de l'Abbaye de HEMELSDAELE », staat op bladzijde 10 het volgende te lezen: « Le couvent, nommé plus tard « Hemelsdale, fut fondé à Eessen, lez Dixmude, par « Elisabeth, douairière de Baudouin de Steinfort, ou « Steenvoorde... Il fut transféré, en 1270, à Zillebeke, « près d'Ypres, dans un lieu nommé Hemelsdale, d'où il « prit le nom qu'il porte dans l'histoire... » (1) In 't Nederlands vertaald, zou dat ongeveer luiden als volgt: « Het klooster, later Hemelsdale genoemd, werd te Eesen bij Diksmuide gesticht, door Elisabeth, weduwe van Baldwijn van Steenvoorde... In 1270 werd het naar Zillebeke bij Ieper overgebracht, op een plaats: Hemelsdale genoemd, waar het den naam heeft aangenomen welken het in de geschiedenis draagt ».

In de « Annales de la Société d'Emulation de la Flandre et de la Ville de Bruges », lees ik ongeveer hetzelfde: « Le couvent prit probablement le nom de 's Hemelsdale, de ce que la seconde abbesse Marie d'Harelbeke, transporta la communauté, en 1270, d'Eessen à Zillebeke près d'Ypres, dans un lieu nommé 's Hemelsdaele » (2). Ik vertaal: « Het klooster nam waarschijnlijk den naam van 's Hemelsdale aan, doordat de tweede Abdis Maria van Harelbeke, in 1270 de communiteit overbracht naar Zillebeke bij Ieper, in een plaats 's Hemelsdale genoemd ».

Pater Jozef Canivez: « Trente ans après sa fondation,

---

(1) C. C. et F. V. *Chronique et Cartulaire de Hemelsdaele*, p. 10.

(2) *An. de la soc. d'Emulation.* 1e série, t. II, page 196.

le monastère est transféré à Zillebeke, près d'Ypres, dans un lieu nommé Hemelsdaele ». (1)

In nummer 1 van de 41e jaargang van « Biekorf », staat op bladzijde 23, gelukkiglijk iets anders, in een artikel van den geleerden beheerder van « Biekorf » : E. H. A. V(iaene): « Het klooster van Hemelsdale, te Werken, Nieupoort en Diksmuide. 1559-1623 ». — Daar vind ik: « De edele vrouw Elisabeth, weduwe van den ridderheer Boudewijn van Steenvoorde, stichtte in 1237 een vrouwenklooster te Eessen. De Zusters verhuisden in 1270 naar Zillebeke bij Ieper; als dochters van den H. Bernard (die de dalen beminde) noemde zij die plaats Hemelsdale » (2).

Hoewel de schrijvers welke ik over 's Hemelsdale heb geraadpleegd, meestal beweren, dat de abdij dien naam eerst te Zillebeke heeft gekregen, ben ik de mening toegedaan, dat de abdij te Eesen gesticht, dien naam reeds bezat vooraleer naar Zillebeke te verhuizen. Dat de Zusters die plaats te Zillebeke, Hemelsdale hebben genoemd, zoals E. H. Viaene zegt in zijn artikel, is best mogelijk, en zelfs heel waarschijnlijk, want er zijn verscheidene redens om te geloven dat de Cisterciënserstichting van Eesen, reeds 's Hemelsdale noemde, toen zij naar Zillebeke werd overgeplant.

Te tijde van de schenking in 1237, heette het landgoed dat aan de nieuwe stichting werd gegeven, « *Hiet* », of « *Hieth* », dat in de Westvlaamse spraak bijna luidt als « *heet* » met de scherplange *e;* zo staat het opgetekend in den brief van kwijtschelding, waardoor de slotvoogd van Diksmuide in 1283 en 1241, de landerijen der nieuwe stichting, tiendenvrij verklaart (3).

In een brief van Graaf Thomas, waarin verklaard

---

(1) P. J. Canivez: *L'Ordre de Cîteaux en Belgique,* p. 434.
(2) *Biekorf,* 41e jaargang, blz. 23.
(3) C. C. et F. V. *Cartularium:* blz. 45-46-47-48.

wordt dat de Cisterciënserstichting van Eesen, ter plaats: « *del Heed* », dezelfde vrijheden geniet als de overige Cisterciënserkloosters, staat dus: « *Heed* ». Die brief is van 1242. In het Cartularium staat hij onder nummer VII; en onder nummer VIII, lezen we in een andere brief van denzelfden Graaf, gedagtekend in September, 1238, « Hiede ». *Hiet, hieth, heed* en *hiede,* zijn niets anders dan de oude vorm van ons huidige « heide of heê ». — Die naam heeft met de benaming van 's Hemelsdale natuurlijk niets gemeens.

Doch in een brief van Diederik van Beveren slotvoogd van Diksmuide, gegeven in het jaar 1244, en vermeld in het Cartularium onder nummer V, staat er duidelijk: « .... quitamus in perpetuum abbatissam, conventum de *valle celi* » — welnu, « conventus de valle celi » is toch wel letterlijk vertaald: het convent van 's Hemelsdale; wat verder onder nummer VII staat het niet zo uitdrukkelijk; « .... locum del Heed (hoc est nomen vallis celi) cum appendiciis suis in parochia de Esna; dus de plaats de Heed (dat is de naam van 's Hemelsdale) (1).

Wat meer is, het besluit van het Generaal Kapittel van Cîteaux, krachtens hetwelk aan de Abten van Clairmarais en Ter-Duinen wordt overgelaten, persoonlijk ter plaats te onderzoeken, of de vraag van de Abdis van Eesen, om naar een andere plaats te verhuizen mag toegestaan worden, staat uitdrukkelijk de naam « Vallis Cœli » vernoemd, dus nog eens « 's Hemelsdale »; en dat besluit werd uitgevaardigd in het jaar 1268 (2). Ziehier de vertaling van dat besluit: « De vraag der monialen van 's Hemelsdale en Ter Hagen, die vragen om hun klooster te verplaatsen, wordt aan de Abten van Clairmarais en Ter Duinen over-

(1) C. C. et F. V. in aangehaald werk: blz. 47 en 49.

(2) P. J. Canivez: *Statuta Capitulorum Generalium Ordinis Cisterciensis,* Louvain 1935. t. III; blz. 63; nr 31; in den latijnsen tekst staat er benevens Vallis cœli, Domus Gaudii, d. i. de abdij Ter Hagen.

gelaten om als gevolmachtigden van het Generaal Kapittel, zich ter plaats te begeven en alles te onderzoeken, enz.... »

Hoe zou Diederik van Beveren, Heer van Diksmuide, ertoe komen, in 1244, dus zes-en-twintig jaar vooraleer de kloostergemeente van Eesen naar Zillebeke is overgegaan, aan hun klooster den naam van 's Hemelsdale te geven, als die naam eerst te Zillebeke werd aangenomen? — En hoe zou het Generaal Kapittel van Cîteaux, aan het klooster van Eesen den naam « 's Hemelsdale » geven, twee jaar vóórdat dit dien naam gevonden heeft, op de plaats van zijn nederzetting te Zillebeke?

Laten we maar gerust veronderstellen, dat de Cisterciënserstichting van Eesen, spoedig met de naam van 's Hemelsdale werd betiteld, en dat men bij de aankomst in Zillebeke, aan de plaats hun door de Gravin aangewezen, dan ook denzelfden naam gegeven heeft.

Ten andere, de plaats waar vermoedelijk de eerste stichting heeft plaats gehad, was, wat de ligging betreft, tussen de heuvelruggen van Eesen en Klerken, terecht een dal te noemen, en wat de vruchtbaarheid aangaat en wellicht ook het natuurschoon van dien tijd, een dal des hemels. Wanneer men de namen van de verscheidene Cisterciënserstichtingen van het einde der twaalfde en het begin der dertiende eeuw overloopt, dan ziet men dat de namen God en Hemel, tot de samenstelling van veel dier namen hebben gediend; drie abdijen staan er bekend onder den naam: *Vallis Cœli,* d. i. 's Hemelsdale, te Eesen gesticht, vervolgens *Hemelsdal,* gesticht te *Ophoven,* in het kanton Maaseik (1), en een derde dat ook *Vivignies* wordt genoemd. Vijf abdijen droegen den naam van *Godsdal.* Dan vinden we ook: *Mariëndal, Val-notre-Dame, Paradijsdal* of Valparayso, *Heiligdal, Heilig-Kruis-Dal,* en

(1) P. J. Canivez: *L'Ordre de Cîteaux en Belgique,* p. 157.

verders nog verscheidene dalen aan allerlei heiligennamen verbonden.

Onder de naam: *Porta Cœli,* staan er niet minder dan vijf abdijen bekend en drie dragen den naam: ***Cœli Porta,*** beide hebben dezelfde betekenis: Deur des Hemels of Hemeldeur; en we vinden er dan nog een met den naam: *Hemelkroon* (1).

't Moet ons dan ook niet verwonderen dat de stichting van Eesen den naam van 's Hemelsdale heeft gekregen.

Sommige lezers zullen zich misschien afvragen, waarom ik voortdurend « *'s Hemelsdale* » schrijf in plaats van Hemelsdale zonder *'s.*

Ik moet inderdaad toegeven dat de meeste schrijvers Hemelsdale, of Hemelsdaele schrijven zonder « 's ». Ik schrijf het met « 's » daar ik het van in mijn prilste jeugd nooit anders gezien en gehoord heb, en dat het zo in de traditie van de Werkense bevolking is gebleven (2).

Vóór den oorlog van '14-'18, stond er te Werken, langs den weg die van de dorpplaats naar de Kruisstraat leidt op het kloosterstuk een herberg, die op haar uithangbord het opschrift droeg: « IN 's HEMELSDALE ». Hoe treurig ook, was dat bijna de enige herinnering aan de voormalige abdij, die te Werken bestond. Daar is ook

---

(1) P. J. Canivez: *Statuta Capit. Gen. Ord. Cist.* tomus VII; indices.

(2) Kan. Tanghe: *Parochieboek van Werken.* — Daar staat ook « *'s* Hemelsdaele ».

Ook C. Smet, Priester, in zijn werk: ***Heylige en roemweerdige persoonen,*** gedrukt te St Niklaas in het jaar 1826, IIIe deel, schrijft aldus: « In 't jaer 1237 zyn de eerste grondsteenen geleyd van de vrouw-abdye ***'s Hemelsdaele*** genoemt, onder den regel van Cistertien, door de edele vrouw Elisabeth weduwe van den ridder Balduinus van Steenvoorde, de welke ten dien eynde een groot deel van haere goederen gaf aen de abdisse van Markette by Ryssel, wiens religieuzen het klooster ***'s Hemelsdaele in de parochie van Eessene*** onder het daernaar opgeregt bisdom van Ypren, eerst bewoont hebben ». blz. 310.

nog wel het kloosterstuk en de kloosterwegel, maar de naam wordt alléén door die herberg herdacht.

Ik heb mijn vader zaliger dikwerf over dat klooster horen spreken, en altijd ging ook bij hem die « 's » Hemelsdale vooraf.

En ik vind die benaming ook de redelijkste. In 't latijn heet het: « Vallis Cœli » — Ploegaerts (1) vertaalt in het frans: « N. D. de la Vallée céleste ». — Ik vind dat die vertaling niet juist is, dat in 't Nederlands volgens de oude spelling: « O. L. V. van het Hemelsch Dal ». — « Dal des Hemels, of 's Hemelsdal » geeft beter het latijn weer (2).

In onze West-Vlaamse spraak, die de « H » niet laat horen, s' (H)emelsdale veel schoner dan (H)emelsdale.

Om die verschillende redenen heb ik de traditionele benaming van de Werkense bevolking in mijn werk gehouden, en ik denk niet dat iemand mij dat zal ten kwade duiden (3).

* * *

Nu blijft er ons nog een woordje te zeggen over:

---

(1) Th. Ploegaerts: *Les Moniales de l'Ordre de Cîteaux;* II, p. 377.

(2) In *Gallia Christiana,* t. V, staat benevens de naam Vallis Cœli, « Hesendael »; dat moet heel zeker voortkomen van de gemeentenaam: Eesen, op welker grondgebied, 's Hemelsdale werd gesticht. Zouden we niet mogen veronderstellen, dat Hesendael of Eesendael de eerste naam van het klooster was, en dat bij de opname in de Orde van Cîteaux, die naam werd veranderd in « Hemelsdael »?

(3) In oude « terriers » van Zillebeke, staat er nu eens kortweg: Hemelsdaele, en andere malen: 's Hemelsdaele.

HET WAPENSCHILD VAN 'S HEMELSDALE

Voerde de abdij 's Hemelsdale evenals de andere abdijen ook een wapen?

In het werk: « Sceaux et Armoiries » in 1935 te Brugge uitgegeven, staat er op de bladzijde 32 en 33 een « Carte Héraldique de la Flandre 1610 ».

Te vergeefs heb ik daarop naar het wapenschild van 's Hemelsdale gezocht, hoewel de blazoenen van de andere Vlaamse abdijen er wel op voorkomen.

In de « Ephémérides Brugeoises » geeft Gailliard op het einde enkele tabellen met gekleurde wapenschilden, en hij zet onder nummer 48 's Hemelsdale. — Dat schild vertoont een schaakberd met met twee kromstaven van goud kruiseling over het geheel.

Kan. Tanghe in zijn werkje « Parochieboek of beschrijving van Werken » geeft hetzelfde. — Hij heeft het misschien van Gailliard overgenomen.

Zij hebben het echter verkeerd op.

Het zilveren schrijn hetwelke Abdis Barbara Casembroot had laten vervaardigen voor de mirakuleuze kaars, vertoont benevens het blazoen van de familie de Vriese uit Ieper die het bekostigde, ook nog een ander wapenschild waar een keper op voorkomt met in het schildhoofd twee vijfbladen.

Ook op de monstrans door de laatste nonnen van 's Hemelsdale aan St Gilliskerk te Brugge geschonken, vinden we dat wapen met keper en vijfbladen terug, en in het werk van Rembry: « De gekende Pastoors van St Gilliskerk te Brugge » staat er uitdrukkelijk, dat de abdij als wapen had: « d'azur au chevron d'or avec en chef deux quintefeuilles du même ».

Daaruit blijkt klaar dat Gailliard het verkeerd heeft opgegeven.

Op genoemde monstrans staat onder het wapen de spreuk: « Ex valle ad Montem ».

DE STICHTING TE EESEN

In het Cartularium van 's Hemelsdale is de stichtingsakt bewaard gebleven, en daarin staat er te lezen dat Elisabeth, weduwe van den Heer Boudewijn van Steenvoorde, samen met haar dochters Margareta en Aleydis, alles wat ze bezitten, zowel landerijen en renten als andere bezittingen, volledig schenken en overgeven in de handen van de Abdis van Markette bij Rijsel, ten bate van een klooster van de Cisterciënserorde, hetwelk zij zich voorgenomen hadden te stichten, en dat gelijk wat er mocht voorvallen, zo bij leven als bij dood, de genoemde Abdis ermeê mag doen en erover beschikken naar eigen goeddunken. Ze mocht er evenwel niets van vervreemden, tenzij voor eigen gebruik of ten gebruike van het voornoemde klooster, en op voorwaarde dat het hen zal toegestaan worden, de groep zusters welke de Abdis grootmoedig en gewillig zal afstaan, in haar huis te onthalen en te installeren.

Bij die schenking waren aanwezig, de kapelaan Helvinus, de aangeduide Abdis Machteld van Origni, de priorin, de kelderwaarderes, en de klerk van Mevrouw van Steenvoorde, Filippus genaamd. — 't Was toen in de Decembermaand van het jaar O. H. 1237.

1237 is dus het jaar der stichting van het klooster waarover we hier zullen handelen; en 't was de in 1230 gestichte-Abdij van Markette, die er de eerste religieuzen zou naartoe zenden; Markette, die in hetzelfde jaar 1237 reeds een zwerm naar Marke had gezonden, die de kern zou vormen van de gekende Groeninghe-abdij.

Dat landgoed door Mevrouw van Steenvoorde zo grootmoedig afgestaan was echter niet haar volle eigendom; zij hield het in leen van den slotvoogd van Diksmuide, Diederik van Beveren.

Die moest er dus ook zijn goedkeuring aan hechten, en daar hij nog niet meerderjarig was, zouden zijn moeder en Gravin Joanna van Vlaanderen het wel voor hem doen. Zij gaven dan een brief, waarin zij verklaarden dat Diederik, in tegenwoordigheid van hen beiden had getuigd, dat hij, ter ere Gods en tot heil van zijn ziel, het klooster der Cisterciënserzusters, hetwelke Elisabeth van Steenvoorde voornemens was te stichten, van alle leenplichten onthief, en dat hij aan alle rechten verzaakte welke hij over het landgoed de « Hieth » kon doen gelden. Dat alles evenwel op voorwaarde dat er werkelijk een klooster zou gebouwd worden. — Die verklaring dagtekent van Maart 1238, en werd door beide edelvrouwen bezegeld.

Toen Diederik nu meerderjarig geworden was, schreef hij een brief waarin hij herinnerde aan het feit dat hij, toen zijn lieve moeder nog leefde, op haar verzoek, en in bijzijn van mevrouw de Gravin, hoewel hij nog minderjarig was, ten bate van het klooster voor Cisterciënsernonnen, hetwelk de Graaf van Vlaanderen en zijn gemalin, Joanna, onlangs in de buurt van Diksmuide hadden laten bouwen op het landgoed de « Hieth », aan alle rechten welke hij ooit op de « Hieth » zou kunnen doen gelden had verzaakt. Hij bevestigde al wat er vroeger werd besloten en herhaalde dat hij alles aan dat klooster gaf, tot heil van zijn ziel en die van zijn ouders, er vrijwillig en voor goed afstand van deed, als er maar een klooster van Cisterciënserzusters aldaar tot stand kwam.

Tot nog toe weten we nog maar dat het klooster gesticht werd op het landgoed « de Hieth », en dat het in de buurt van Diksmuide was gelegen.

In een andere akt, van 1248 schrijft dezelfde Diederik van Beveren, dat hij het landgoed hetwelk Mevrouw van Steenvoorde van hem in leen had, en dat gelegen was « *in parochia de Esna* » vroeger reeds ten bate van een

Cisterciënserstichting had afgestaan, nu vóór Gravin Margareta nogmaals van alle leendiensten ontsloeg.

Dus is het wel op het grondgebied van Eesen dat 's Hemelsdale voor het eerst gesticht werd.

Eesen is een zeer oude parochie; het staat reeds als parochie vermeld in 961; te dien tijde had Diksmuide een kapel die van Eesen afhankelijk was, evenals ook de kapellen van Woumen, Klerken, Kaaskerke en Sint Jacobskapelle. Eesen paalt aan Diksmuide, Vladsloo, Werken, Zarren, Klerken en Woumen.

Maar waar lag het landgoed de « *Hieth* », of de « *Heide* », of zoals sommige schrijvers nu zeggen: « *Ter Hee* »?

In een brief van « aflossynghe » van een rente welke de abdij 's Hemelsdale te Werken jaarlijks aan de dis van Eesen moest betalen, lezen we: « ... staende bezet up de hofstede ende up al tlandt ghenaempt Hemelsdale in Essene, zuudwest vander kercke, daer de weduwe van Pieter Debbout nu woont... » (1)

Ook in een « Ommeloop » (2) van Eesen, die in het staatsarchief te Brugge berust, wordt er gewag gemaakt van een hofstede « Hemelsdale » geheten. Die hofstede werd ten tijde der Franse Omwenteling door de abdij, die toen te Brugge gevestigd was, verkocht. De kloosters moesten immers drie vierden van de oorlogsschatting betalen, en zo zag de Abdis zich verplicht de grondgoederen te verkopen. Die hofstede werd gekocht door een zeepzieder van Gent, en is nu, of was onlangs nog eigendom van den Heer Piersens te Brugge. Zij wordt uitgebaat door den Heer R. Arickx.

Die hoeve waar weleer wel de bakermat zal geweest zijn van de abdij 's Hemelsdale, ligt op het grondgebied

---

(1) C. C(ARTON) et F. V(ANDEPUTTE): *Chronique et Cartulaire de Hemelsdale:* hier en daar.

(2) *Ommeloop*, d. i. een uitvoerige beschrijving van de percelen land, weide en bos, met de grootte erbij; de ommeloop wordt ook terrier genoemd.

van Eesen, maar tamelijk ver Zuid-West van de parochiekerk, tussen Woumen-dorp, Eesen-kruisstraat, de Predikboom en Klerken-dorp, op korten afstand van het Romeinse « diverticulum », dat van Cassel, over Poperinge, Zuidschote, Merkem, dan verder tussen Woumen en Eesen, over Eesen-Roggeveld en Werken loopt tot aan Wynendale-kapel, die vroeger veel verder van het kasteel stond dan op onze dagen. Vroeger zal die hofstede wel met wallen omgeven geweest zijn, want rondom ligt de grond lager dan op de hofplaats.

Het jaar der schenking, wordt algemeen als het jaar der stichting aanzien, en zo begint dan ook Carolus de Visch zijne kroniek met deze woorden: « Dit clooster « van Onse Lieve Vrouwe van Hemelsdaele, is eerstmael « ghefundeert int jaer ons Heeren 1237, in de parochie « van Eessene, op het goedt ghenaemt: Hiedt, door de « edele vrouwe Elizabeth, weduwe van den heere Boude- « wyn van Steinfort, welcke hier toe liberalick haer goedt « opgedreghen heeft in de handen van d' eerw. abdisse « van Markette, van wien sy verkreghen heeft eene « abdesse, prieuse, bourchierige, met noch eenighe andere « religieusen, om dit nieu clooster te bewoonen, ende « aldaer in alles te leven naer het uutwysen der ordon- « nantien van de orden van Cisteaux, gelyck die van « Markette waeren levende » (1).

De eerste stichting was dus gedaan: er was door de Abdis van Markette, een Abdis aangesteld geworden voor het nieuwe klooster van Eesen, alsook een « prieuse », nu zouden we zeggen: een priorin, en een « bourchierege », dat is de non die over het stoffelijk beheer is aangesteld, in volledige afhankelijkheid van de Abdis, gelijk onze heilige Wetgever het heeft bepaald in zijn h. Regel (2).

---

(1) C. C. et F. V., *Chronique et Cartulaire,* blz. 19.
(2) *Regula S. P. Benedicti;* in capite « De cellerario monasterii.

Ze waren daar samengekomen om te leven volgens de voorschriften van de Orde van Cîteaux, zegt de Visch, doch wanneer zijn ze eigenlijk tot de Orde toegetreden, of liever, wanneer werden zij door de Orde aangenomen?

Lang heeft het immers geduurd vooraleer de Orde vrouwenkloosters in haar schoot opnam; en in de XIIe en XIIIe eeuw zijn er nogal veel vrouwenkloosters, die leefden volgens de statuten van Cîteaux, doch daarom nog niet tot de Orde behoorden, en zelfs werden veel aanvragen om in de Orde opgenomen te worden, heel eenvoudig afgewezen.

Een nota, mij door een ingezetene uit Eesen (die zich ook een tijdlang met geschiedenis van zijn gemeente heeft bezig gehouden), medegedeeld, maar waar, jammer genoeg, het werk niet bij vermeld stond waar hij ze had gevonden, bevat het volgende: « 1242 mense junii, sabbato ante festum Beati Joannis Baptistæ, fondation abbaye et église cistercienne à Heed dite de Valle celi in parochia d'Esna ». — Dus zou volgens die nota, in 1242 in de Junimaand, op Zaterdag vóór het feest van Sint Jan den Doper, de Cisterciënser-abdij en kerk, gesticht geworden zijn te Heed, 's Hemelsdale genoemd, in de parochie van Eesen.

Zou dat misschien de datum zijn van de opneming in de Cisterciënserorde?

In de Statuten van het Generaal Kapittel van Cîteaux, is de naam Heed en die van Eesen nergens te vinden. En de eerste keer dat 's Hemelsdale vermeld wordt is in het jaar 1244, in een brief van Diederik van Beveren (zie blz. 33).

In 1240 evenwel vinden wij een tekst die heel zeker daarmee in betrekking staat, en waarin wordt gezegd, dat het onderzoek van de abdij der monialen die *Dicumne* wordt genoemd, en dat door de Gravin van Vlaanderen aangevraagd werd, toevertrouwd wordt aan de Abten van Ter Duinen en van Capella (= Ter Doest), opdat zij zich

persoonlijk ter plaats zouden begeven en onderzoeken wat ermee te doen staat,... en ze weze een dochterhuis van Clairvaux (1).

Het volgende jaar wordt er besloten door het Generaal Kapittel, dat het onderzoek der abdij der monialen, die moet gebouwd worden bij de stad die Dikemne genoemd wordt, en hetwelk de Gravin van Vlaanderen heeft aangevraagd, aan de Abten van Ter Duinen, Ter Doest en Loos (bij Rijssel) wordt overgelaten, opdat zij zich persoonlijk ter plaats zouden begeven en onderzoeken wat ermeê te doen staat (2).

Dicumne en Dikemne zijn waarschijnlijk verkeerde overschrijvingen van *Dikemue,* een oude vorm van Diksmuide; zo vinden wij in het Cartularium van 's Hemelsdale, een brief van Gravin Margaretha, waarin zij laat weten: « ke nous a nos chieres amies en nostre Seigneur; labeesse et le couvent dou val del ciel, ordene de Cysteaus, daleis Dikemue » (3)... En op de volgende bladzijde van het Cartularium, staat weer in een brief van dezelfde vorstin, de benaming Dikemue vermeld (4).

Dat klooster van monialen bij Diksmuide gelegen, en waarvoor de Gravin naar het Generaal Kapittel van Cîteaux schrijft is klaarblijkelijk het klooster van de « Hied » of « Heede », dat 's Hemelsdale werd genoemd. — En de brief van de Gravin zal waarschijnlijk een verzoekschrift geweest zijn om te vragen dat het nieuwe klooster van Eesen, in den schoot der Cisterciënserorde zou opgenomen worden.

In dat besluit van 1241 is er dus spraak van een te bouwen abdij; daaruit kunnen we gerust besluiten, dat

---

(1) P. J. Canivez: *Statuta Capit. Gen. Ord. Cist.* tomus II; p. 224, onder het jaar 1240, nummer 42.
(2) Ibidem, p. 242, jaar 1241, nº 62.
(3) C. C. et F. V. *Chronique et Cartulaire,* p. 57.
(4) Ibid., p. 58.

de Abdis en de overige nonnen door de Abdis van Markette voor de stichting van Eesen bestemd, eerst een tijdlang op het landgoed van Mevrouw van Steenvoorde zijn blijven wonen, en stilaan wat bijgebouwd hebben.

Maar waarom zo twee jaar na elkaar, een opdracht door het Kapittel van Cîteaux gegeven, om een onderzoek in te stellen of de nieuwe stichting kon aangenomen worden door de Orde?

Dat is niet zo bevreemdend, als men bedenkt dat in de XIIe en XIIIe eeuw, het Generaal Kapittel van Cîteaux er eerder tegen op kwam, dat ook vrouwen-abdijen tot de Orde zouden toebehoren. Zoals we reeds gezegd hebben, waren er te dien tijde verscheidene kloosters die wel leefden volgens de statuten van Cîteaux, zonder evenwel tot de Orde te behoren.

Doch, die vraag aan het Gen. Kapittel gericht kwam van Gravin Joanna, die pas enkele jaren geleden de abdij van Markette had gesticht en begiftigd, die in 1244 te Ryssel gestorven, in de abdij van Markette zou begraven worden (1).

Toen de Kapittelvaders een tweede maal vanwege « de goede Gravin » verzocht werden om de nieuwe stichting van Eesen in de Orde op te nemen, werden er drie « inspecteurs » benoemd om de zaak te onderzoeken, en denkelijk zullen ze ditmaal het klooster in de buurt van Diksmuide, als een huis der Orde hebben aanvaard.

En zo is het aannemelijk dat, volgens de nota van mijn briefwisselaar uit Eesen, in de Junimaand van het jaar 1242, op den Zaterdag vóór het feest van Sint Jan den Doper, op het landgoed Heed, gezeid 's Hemelsdale, binnen de parochie van Eesen, de Cisterciënserabdij en kerk werden gesticht, m. a. w. dat de stichting door Mevrouw van Steenvoorde in 1237 gedaan, daags vóór

---

(1) MEYERUS: ***Annales rerum Flandricarum,*** p. 74.

Sint Jansdag in Juni 1242 een Cisterciënserstichting is geworden.

Samen met het landgoed « de Heed » of « ter Hee », had Mevrouw van Steenvoorde ook nog renten geschonken, waarvan de voornaamste waren, een rente van 83 pond op de cijns van Diksmuide en een van 17 pond, die de rente van Slype werd genoemd. Deze twee renten had de edelvrouw afgekocht van Graaf Thomas en zijn gemalin Joanna, voor de som van 1.000 pond artesiaans. Die tweede rente was eerst in 't bezit van de abdij van Marke bij Kortrijk (1).

De nieuwe kloostergemeente was dus ingescheept; doch ingezien alle werken die Gods glorie voor doel hebben, door het kruis moeten gemerkt worden, zou 's Hemelsdale daar ook niet aan ontsnappen.

Er ontstond immers een geschil tussen de Abdis en Mevrouw van Steenvoorde, over verscheidene aangelegenheden die niet te achterhalen zijn. — Misschien zal de stichteres, die in de nabijheid van het klooster was blijven wonen, spijt gevoeld hebben over haar edelmoedige daad. Men vindt soms van die zielen, die in een opwelling van vurigheid en een bevlieging van den geest van onthechting, met een edelmoedig gebaar, zich van alles ontdoen; doch eens die geestdrift gekoeld, nemen ze stilaan terug wat ze zo grootmoedig hadden ten offer gebracht. — Of zal ze wellicht zoals het menigmaal gebeurt, gemeend hebben dat ze als stichteres, in het bestuur van het klooster ook haar woordje te zeggen had, en zich wat te veel met de zaken van het klooster hebben willen bemoeien? — Wie zal het ons zeggen? Wat er ook van zij, er was ruzie ontstaan, en de Gravin werd aangesproken om tussen beide te komen. Door haar bemiddeling werd het geschil dan ook bijgelegd, en de

---

(1) C. C. et F. V., *Chronique et Cartulaire*, p. 49.

edele weduwe aanvaardde de besluiten door de vorstin bepaald.

Elisabeth werd verplicht aan de Abdis elf pond uit te keren van haar schuld, wegens vruchten welke de abdij reeds het vorig jaar had moeten krijgen; van haar inkomsten moest ze trouw 5oo pond aan de abdij afstaan, onder dit voorbehoud, dat haar zonen eerst daarvan moesten krijgen wat hun van rechtswege door het overlijden van hun vader toekwam; verders moest zij nog, na den eerstkomenden oogst aan de abdij een partij land afstaan, ter waarde van 5o pond artoois, jaarlijkse rente, en de abdij zou dat land ten eeuwigen dage, erfrechterlijk bezitten. De stichteres mocht evenwel van twaalf tot zeventien gemeten land voor zichzelf behouden, mits daarvoor ieder jaar 5o pond artoois te betalen. Wat het delven der grachten aangaat, daarvoor mocht ze niets vorderen, noch ter wille daarvan, de Abdis of de Zusters enigen last aandoen. Ook mocht ze niet beletten dat de waterloop die voorbij haar huis liep, zijn vrijen loop zou volgen, en niet maken dat het water met vertraging aan de abdij zou komen.

Zij kon ook geen rechten meer doen gelden op de schuren en andere gebouwen die daar werden opgetimmerd, hoewel de Abdis een deel der schuur aan haar weldoenster moest voorbehouden, totdat deze zelf de nodige gebouwen tot het bergen van de oogstvruchten in gereedheid had gekregen.

Verders moest zij al het gerief welke zij aan het klooster geschonken had, aan de nonnen laten, en daarbij beloven dat zij al haar goederen die na haar overlijden aan het klooster zouden toekomen, in goeden staat zou bewaren en zo mogelijk nog doen aangroeien; in elk geval mocht zij die niet beschadigen of tot verval laten komen, ofschoon zij ervan mocht behouden wat nodig was, om volgens haar stand te leven, en die lieden uit te nodigen en te herbergen welke haar beliefde.

De akt waarin al deze schikkingen beschreven staan, werd voorzien van het zegel van Joanna van Vlaanderen, de toenmalige Gravin, alsook dit van den Abt van Ter Duinen, die bij de verzoening aanwezig was (1).

In datzelfde jaar 1242 kreeg Abdis MACHTELD vanwege Petrus, Bisschop van Terenburg of Terwanen, de vereiste oorlof om in haar klooster de goddelijke diensten te laten celebreren (2).

Nu zouden we kunnen menen dat de jonge communiteit van Eesen rustig van wal kon steken, doch dat was het geval niet.

De parochie-herder van Eesen, Diederik genaamd, vernam niet zonder spijt dat er een klooster op het grondgebied van zijn parochie zou opgericht worden, met een kerk daarbij, en vooral dit laatste drukte hem zwaar op het hart. Hij zou het echter ook niet zo goedsmoeds laten gebeuren.

De parochie Eesen nu, stond onder het patronaatschap van Sint Donatiaanskapittel te Brugge; dit werd over de zaak ingelicht en het liep op processen uit.

Op 21 Juni 1242 werd over dat geding uitspraak gedaan.

Egidius van Breedene, proost van Sint Pieters te Dowaai, en Meester Jacob Futchelare, kanunnik van St Donatiaans-kapittel traden als scheidsrechters op. Deze laatste werd vermoedelijk door den pastoor aangesteld, terwijl Egidius van Breedene, die een overtuigd beschermer van de Cisterciënsers was, voorzeker door de Zusters werd gekozen. De zaak werd aldus beslecht: geen enkel parochiaan van Eesen zou in het klooster begraven worden, zonder dat men eerst zijn stoffelijk overschot naar de parochiekerk had gedragen; al de offeranden der uitvaartdiensten en jaargetijden moesten

---

(1) C. C. et F. V. in aangehaald werk, blz. 56-57.
(2) Ibidem: p. 52.

den pastoor ten goede komen, en uit wederjonste voor al de andere voordelen welke de abdij zou genieten, zouden de nonnen verplicht zijn jaarlijks een som van veertig schellingen Vlaamse munt aan den pastoor te betalen.

De pastoor was daarmee tevreden en de Abdis ook aanvaardde de beslissing (1).

Niettegenstaande al die wederwaardigheden wist Abdis Machteld haar kloosterke te Eesen wijzelijk te besturen, ze heeft aan hare dochters den weg geleerd van de zelfverloochening en de vereniging met God, zonder daarom den stoffelijken vooruitgang te verwaarlozen.

Haar verdienstelijk leven werd bekroond met een godvruchtigen dood in het jaar 1257. Zij werd in haar klooster te Eesen begraven (2).

Van Machteld d'Origni kwam het bestuur over 's Hemelsdale in de handen van MARIA VAN HARELBEKE, die ook van Markette was medegekomen.

Hoewel er over aanneming van nieuwelingen in de oorkonden niets te vinden is, mogen we gerust zeggen dat het klooster te Eesen in leden is aangegroeid; we zien immers dat Gravin Margareta in 1266 aan het nieuwe klooster verscheidene stukken grond geschonken heeft, alles bijeengenomen omtrent 23 gemeten, omdat ze gezien had dat het te klein werd, en het op die wijze uitbreiding zou kunnen nemem (3).

De Cisterciënserstichting zou evenwel niet lang te Eesen blijven. Reeds in 1270 zien wij haar naar Zillebeke overgebracht.

Wat is er dan gaande geweest? Welk is de oorzaak van die spoedige verhuizing? — Die zo rasse verandering zou wel enigszins verwondering kunnen baren, doch we

---

(1) Eg. I. STRUBBE: *Egidius van Breedene;* uitg. « De Tempel ». Brugge, blz. 99.
(2) C. C. et F. V. blz. 20.
(3) *An. de la Soc. d'Emulation,* I^e^ serie, t. II, blz. 196.

mogen ons niet voorstellen, dat te Eesen reeds een geheel klooster werd gebouwd met kerk en reguliere plaatsen. Bij hun aankomst aldaar hebben de nonnen het landhuis van de weduwe van Steenvoorde betrokken; dat huis zullen zij zo goed mogelijk hebben ingericht en stilaan een en ander bijgebouwd, eerst een kerk natuurlijk, om zo goed mogelijk een regulier leven te kunnen leiden; doch we mogen niet uit het oog verliezen dat stenen gebouwen toen nog een zeldzaamheid waren in onze streken, en we mogen veronderstellen, dat de kloostergebouwen te Eesen, behalve het landhuis, met goedkoper materiaal zullen opgebouwd geweest zijn.

Doch waarom naar Zillebeke? — Die overgang naar Zillebeke is het gevolg van een tragische gebeurtenis.

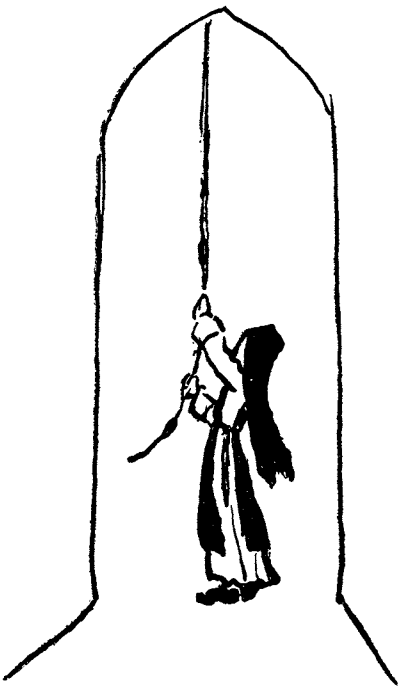

DE OVERGANG NAAR ZILLEBEKE

Tijdens het bestuur van Gravin Maria van Constantinopel, evenals onder dit van Gravin Joanna, werd de gemeente Ieper beroerd door een van die burgertwisten, die dikwijls de meest vooraanstaande families der stad tegen elkaar in het harnas jaagden.

Om dien neteligen toestand enigszins te keer te gaan, trachtte de Gravin een huwelijk te bewerken tussen Maria van Ieper en Hendrik van Torhout (1), en dit wel op aandringen van Maria's vader en van vrienden die tot beide partijen behoorden. Het enig doel dat de vorstin daarbij op het oog had was, tussen de grootste, machtigste en rijkste burgers der stad, die voortdurend met gevaar voor lijf en ziel, door innerlijke twisten jammerlijk verdeeld waren, een bestendigen vrede tot stand te brengen.

Dit huwelijk ging evenwel niet door; naar het schijnt werd het verhinderd door Willem van Heule (2), een ridder, wiens kuiperijen Maria van Ieper zulkdanige moeilijkheden berokkenden, dat zij zich genoodzaakt zag, de zaak vóór het hof van den Bisschop van Terwanen te brengen.

De Gravin liet haar beschermelinge niet in de steek; zij nam haar verdediging op, schreef te dier gelegenheid aan den deken van het kapittel van Terwanen, en na

---

(1) De overschrijvers zetten nu eens « Tor-hout », en dan eens « Tré-hout », daar de verkorting van Tor en Tre, dezelfde is: T'. — Doch de echte spelling is wel: Torhout. — We vinden Hendrik van Torhout als Voorschepen te Ieper in 1270-78-81-82-88-90. — Zie SANDERUS: *Flandria Illustrata,* t. I; p. 364.

(2) Willem van Heule, echtgenoot van Adelheid, Vrouwe van Vleteren. (DIEGERICK: *Inventaire,* t. I; p. 86.)

zichzelf verrechtvaardigd te hebben, daar zij in deze zaak door geschenken was verleid geworden, bevestigt zij, dat Willem van Heule met leugens omgaat, en door valse getuigenissen en allerlei middelen, « per fas et nefas », de waarheid zoekt te verdraaien. Zij sluit haar brief met het kapittel te smeken, dat men God zou voor ogen houden, en naar recht en rede uitspraak zou doen, in een zaak die haar zozeer ter harte gaat (1).

De hoofdpunten der beschuldiging en het vonnis zijn nergers te vinden. Wat er ook van weze, einde 1262 werd Michiel van Torhout (2), een achtenswaardig man, en bloedverwant van Hendrik van Torhout, door zijn echtgenote, Margaretha Medem, ter oorzake van een familietwist om het leven gebracht. Margaretha

---

(1) Dit document wordt door den Heer KERVYN aangehaald in *Codex Dunensis,* op blz. 369. De Heer Wouters ontleedt het als volgt in *Chartes et Diplomes,* t. XI; p. 3: 1245-1280, 10 février: « Lettre écrite par la comtesse Marguérite au doyen et au chapitre de Térouane au sujet d'un différend qui s'était élevé entre le chevalier Guillaume de Heule et Marie d'Ypres, à l'occasion du mariage contracté par celle-ci avec Henri de Torhout, et qui avait allumé à Ypres de violentes discordes ». — Dit is echter vals. Ziehier het voornaamste deel van dien tekst: « Vobis dirigimus præsens scriptum, discretionem vestram scire volentes quod de causa quæ vertitur inter Mariam de Ypra et Guillelmum de Heule militem nos intromisimus et intromitti fecimus, pro eo quod matrimonium quod fieri debebat inter ipsam Mariam et Henricum de Tréhout, ad instantiam patris ipsius Mariæ et amicorum hinc inde communium per nos extitit pertractum. Cujus effectus si, ut sperabatur, fuisset et ut esse debuit subsecutus etc... » — Uit dien tekst volgt blijkbaar dat de Gravin gepoogd heeft dat huwelijk te bewerken, maar dat zij er niet in geslaagd is. — Bij DIEGERICK: *Inventaire de Messines,* p. 69, staat er te lezen dat Hendrik van Torhout in October 1267, een prebende stichtte in de abdij van Meesen, voor de rust zijner ziel, en voor die van Christina zijn echtgenote, en die zijner voorouders. Daarin is geen spraak van Maria van Ieper.

(2) Michiel van Torhout was schepen der stad Ieper in 1251 en 1256. Zie SANDERUS: I, blz. 346.

Medem (1) werd gerechtelijk vervolgd, en in haar huis te Ieper, door de Gravin en haar raad onderhoord en van de waarheid van het feit overtuigd. Zij werd voor het overige van haar leven in de gevangenis opgesloten (2), en stierf in het jaar 1268 (3).

Ongetwijfeld was Margaretha Medem enkel een werktuig geweest in de handen van haar ouders, en zij had zeker medeplichtigen. Velen werden van medeschuld verdacht, zonder dat men evenwel klaarblijkelijke schuldbewijzen leveren kon. Dit blijkt uit een vonnis, door Gravin Margaretha op 11 April 1264 uitgesproken betreffende den dood van Michiel van Torhout en zijn nasleep (4).

Na afloop van dat proces bleven er nog enkele maatregelen te treffen nopens de bestemming der goederen van wijlen Michiel van Torhout. Omdat zijn eigen vrouw hem had om het leven gebracht, kwam volgens het gebruik van dien tijd slechts de helft van de goederen aan de erfgenamen toe, terwijl de andere helft werd verbeurd verklaard en aan het graafschap ten dele viel. De voornaamste van die goederen waren, zijn huis in de stad, zijn « manoir » op den buiten, en de renten.

Van 17 Februari 1263 af belastte de Gravin haar baljuw en schepenen van Ieper met den verkoop van het huis « van Torhout », en er de Duinen-abdij in het bezit van te stellen (5). Twee jaar later, op 1 Mei 1265, laat Gravin Maria weten, dat de helft van het huis van Michiel van Torhout, op St Jacobsparochie gelegen (6),

---

(1) Waltherus Medem was schepen in 1214, en Joannes Medem in 1218 en 1220.

(2) Archief van Ryssel, *Cartulaire de Flandre*, t. I; pièce 120.

(3) Volgens nummer 65 van hierboven aangehaald werk is zij vóór 25 October 1268 gestorven.

(4) Archief van Ryssel: *Cart. de Fl.* Nr 120.

(5) Van de Putte: *Cartulaire des Dunes*, p. 382.

(6) ibid. p. 250.

met de helft van de erve, door diens overlijden aan de erfgenamen ten deel gevallen zijn, en de andere helft aan haarzelf; zijzelf en de erfgenamen hebben alles aan de Duinen verkocht voor de som van 600 pond Vlaams, hetgene werd betaald en omgezet te bate en ter zielezaligheid van den vermoorde. De abdij heeft er dan ook bezit van genomen. De Abt en het convent namen evenwel de verplichting op zich, ten eeuwigen dage in dat huis een priester te laten wonen, die tot zielerust van Michiel van Torhout elken dag het heilig Misoffer zou opdragen, 't zij in de kapel van bovengemeld huis, 't zij in St Jacobskerk, waar Michiel begraven werd. Deze brief werd door Graaf Gwijde bezegeld.

In de Maartemaand van 1267 gaf de Gravin van Vlaanderen aan de Cisterciënserzusters van Eesen, het buitengoed of ridderhuis van Michiel van Torhout, met al het land, haar wegens den moord toegekomen (1).

Die eigendom bevatte: het huis, de mote, de hofplaats, de hovingen en de walgrachten, bestrekkende al te zamen 2 gemeten en 53 roeden; verders nog 20 gemeten 1 lijne en 13 roeden en half, in één stuk aan de Noordkant buiten het hof gelegen, benevens een ander stuk van 1 lijne, 97 roeden, en ten slotte, Zonnebekewaart, op de Dunehauwe, 10 gemeten land buiten het beluik (2).

De Gravin wilde derhalve dat de kloostergemeente van Eesen haar verblijf aldaar zou verlaten, om naar Zillebeke te verhuizen.

In een anderen akt van hetzelfde tijdstip, verklaart de

---

(1) Die « manoirs » of ridderhuizen waren gewoonlijk niet veel meer dan hofsteden die met wallen omgeven waren, en die daarom dikwijls de naam van « burg » kregen. In de XIIe en XIIIe eeuw waren de kastelen, zoals wij ze nu kennen, nog zeer zeldzaam.

(2) C. C. et F. V. in vermeld werk, blz. 57; in Miræus-Foppens t. III, p. 126; daar zijn echter 10 gemeten minder opgegeven.

Vorstin, dat de kapelanij die ten eeuwigen dage tot zielerust van wijlen Michiel van Torhout dient gesticht te worden, en waarvoor Diederik Medem en zijn vrienden van Ieper een som van 200 pond Vlaams verschuldigd zijn, zal gevestigd worden in de abdij die van Eesen naar Zillebeke, in het landhuis van Michiel van Torhout wordt overgeplant (1).

In 1268 krijgt de jonge kloostergemeente vanwege het Generaal Kapittel van Cîteaux, oorlof om naar Zillebeke over te gaan (2), doch eerst in 1270 verhuisden de nonnen van Eesen onder geleide van hun Abdis Maria van Harelbeke, naar het door de Gravin aangewezen landgoed, op het grondgebied van Zillebeke bij Ieper gelegen; aan de plaats van hun nederzetting gaven zij dan den naam « *'s Hemelsdale* ».

Zillebeke is een bevallig dorp op een mijl afstand ten Zuid-Oosten van de stad Ieper gelegen. Men vindt er beboste heuvels en heerlijke dalen, vruchtbare landerijen en een groten vijver, die eertijds de stad Ieper van water voorzag.

In een dier heerlijke dalen moet weleer het buitengoed van de familie van Torhout gestaan hebben, om dien schonen naam van 's Hemelsdale te verdienen.

Heden is die naam uit de herinnering der bevolking geweken; men vindt hem nog in oude « terriers », die de plaats aanduiden waar de abdij tot kort vóór de Franse Omwenteling eigendom bezat.

Dat hemels dal droeg evenals al de werken die Gode aangenaam zijn, den stempel van het kruis; immers

---

(1) In het vonnis waarvan hierboven spraak, staat er te lezen, dat Diederik Medem, waarschijnlijk Maria's broeder, 200 pond Vl. moest betalen tot het stichten van een kapelanij tot zielerust van den vermoorde. — Zie ook *Cartularium van 's Hemelsdale.* — Volgens *Gallia Christiana* (T. V, p. 299) moesten die 200 pond dienen tot stichting van een jaargetijde.

(2) P. Jos. Canivez: *Stat Capit. Gen. Ord. Cist.* t. III, p. 63.

gelijkaardige moeilijkheden als die welke bij stichting te Eesen waren opgerezen, doken ook hier weer op.

's Hemelsdale lag binnen het patronaat van Sint Maartens proostdij van Ieper. De Heren Kanunniken zagen zich bedreigd in hun inkomsten, èn eisten vergoeding voor het verlies dat zij zouden kunnen ondergaan.

Drie scheidsrechters werden aangesteld om die zaak te regelen: Pieter van Harelbeke, aartsdiaken van Doornijk, waarschijnlijk een bloedverwant van de Abdis en vermoedelijk door haar aangesteld, Walter van Veurne, proost der kerken van Bergen en Meester Willem Peinart, kanunnik van Sint Maartens. Zij moesten bepalen welke som de Cisterciënserzusters van 's Hemelsdale jaarlijks als vergoeding moesten betalen. Den 1 April 1270 werd er beslist dat de nonnen, ter vergoeding van het verlies hetwelk de proostdij zou ondergaan wegens offeranden die aan de Abdijkerk zouden gedaan worden, alsook wegens de schenkingen van land, aalmoezen e. a. door de Gravin aan de Zusters gedaan, jaarlijks een som van 16 pond Vlaams zouden storten, of aan de proostdij gelijkwaardige jaarlijkse renten zouden toekennen; de kanunniken zouden eveneens al hun rechten blijven handhaven nopens degenen die zouden verlangen in de nieuwe abdij begraven te worden, zelfs over de dienstboden der abdij, die het kloosterkleed niet droegen.

De Abt van Clairvaux bezegelde deze overeenkomst door een akt, in de Meimaand van 1270 afgeleverd, en de Gravin deed het eveneens, den 2 October van hetzelfde jaar (1).

Naar het voorbeeld van de vorstin, waren er nog andere die het nieuwe klooster genegen waren en het begiftigden. Op den dag van hun installatie te Zillebeke, stichtte Salomon Morin, een Ieperling, in het klooster 's Hemels-

---

(1) E. Feys et A. Nelis: *Les Cartulaires de la prévoté de St Martin à Ypres.* t. II; p. 176.

dale eveneens een kapelanij, en bestemde voor den kapelaan: 20½ gemeten land, 3 hoeden haver, 15 kapoenen en een rente van 35 stuivers. In 1270, den 27 Juni ontsloeg de Gravin dat land van alle leendiensten (1).

Walter Boom en Catharina zijn huisvrouw stichtten eveneens een kapelanij in de abdij, waarvan het patronaatschap evenals van de vorige, door Bisschop Hendrik van Terwanen, op 24 Oogst 1281 aan de Abdis geschonken werd (2).

De stichters van deze laatste kapelanij hadden 150 pond Vlaams nagelaten om renten te kopen, en de proost van Sint Maartens had de som in bewaring gekregen. Wanneer men nu een rente te koop had gevonden, betaalde proost Joannes II, met toestemming van de uitvoerders van het testament, op het in bewaring gegeven geld, 91 pond parisis, waarvan Abdis Elisabeth hem een kwijtschrift bezorgde, gedagtekend den 26 Februari 1279; traden daarbij als getuigen op: Ridder Hendrik van Torhout, uitvoerder van het testament, en Broeder Joannes Moreel (3).

Hierboven is er spraak van een kwijtschrift, door Abdis Elisabeth afgeleverd aan den proost van Sint Maartens. Carolus de Visch, de bekende kroniekschrijver van 's Hemelsdale en monnik van Ter Duinen die ook geruimen tijd biechtvader der nonnen is geweest tijdens hun verblijf te Diksmuide, maakt nergens gewag van een Abdis die den naam Elisabeth zou gedragen hebben, en diensvolgens spreekt de kroniek door C. Carton en F. Van de Putte, samen met het Cartularium van 's Hemelsdale uitgegeven, daar evenmin van. Kanunnik Tanghe heeft die Elisabeth ook niet opgenomen in de lijst der abdissen van 's Hemelsdale, door hem vermeld

(1) *Cartulaire de Hemelsdale,* p. 61.
(2) Ibid., p. 62.
(3) *Cartulaire de la prévoté de S. Martin d'Ypres;* t. II, p. 204.

in zijn « Parochieboek of beschryving van Wercken ». — Allen laten zij Maria van Harelbeke haar abdij besturen van 1257 tot 1298, dus gedurende 41 jaren. — Het kwijtschrift waarvan zoëven sprake, werd opgenomen in het Cartularium van St Maartens proostdij te Ieper, onder nummer 288, en begint als volgt: « Universis præsentes litteras inspecturis, Elisabeth, Abbatissa de Valle Celi juxta Ypram, totusque ejusdem loci conventus salutem in Domino » (1).

Indien die Elisabeth, Abdis van 's Hemelsdale geweest is, dan moet zij reeds acht jaren na de vestiging te Zillebeke, het bestuur der abdij in handen gehad hebben, ingezien de akt door haar aan de proostdij afgeleverd, den 26 Februari 1279 gedagtekend werd. Dan zal ook zij met haar kloostergemeente de verhuizing naar Werken hebben medegemaakt. — En als zij niet onder het getal der abdissen van 's Hemelsdale mag gerekend worden, dan moet men besluiten dat Maria van Harelbeke een sterke vrouw moet geweest zijn, ingezien zij spijts vele wederwaardigheden, haar klooster gedurende een tijdspanne van 41 jaren heeft bestuurd, en met haar zusters, binnen 25 jaren tijd, tweemaal is verhuisd, nl. in 1270 van Eesen naar Zillebeke, en in 1293, of een paar jaar nadien, van Zillebeke naar Werken.

Daar er van die Abdis Elisabeth, bij mijn wete althans, niets anders te vinden is dan dat kwijtschrift, en zij door geen enkel kroniekschrijver wordt vermeld, zullen wij er verder ook geen gewag meer van maken.

---

(1) *Cartulaire de la prévoté de S. Martin d'Ypres,* t. II, p. 204. — 't Is echter best mogelijk dat op dien akt, in plaats van « Abbatissa de Valle Celi » had moeten staan: « Abbatissa de Novo Bosco ». — In 1277 is er in Nonnenbosch, (Novus Boscus in 't latijn) een Abdis aan het bestuur gekomen met name Elisabeth; ofwel zal de schrijver een verkeerde naam gezet hebben. — « Nonnenbosch » was een Vrouwenabdij, der Benedictijnerorde, te Zonnebeke bij Ieper gelegen.

Wat de ligging van 's Hemelsdale betreft, op de gemeente zelf is er niets meer dat eraan herinnert; als we de oude oorkonden nagaan, kunnen we opmaken dat de abdij niet ver buiten de stad Ieper gelegen was. Een paar teksten uit het Cartularium wijzen daarop: « ...hofstede metten landen dertoebehoorde, ghenaemt ten Hemelsdale..., ligghende oostwaert vanden Comenstrate an duuterste veste... » ; « ... ligghende buter Auwerpoorte neffens der uuterste veste... » (1).

Volgens een kaart van « de Casselrie » van Ieper, in *Flandria Illustrata* van Sanderus, had de stad Ieper vroeger een dubbelen kring van walgrachten (2).

Een andere tekst uit het Cartularium spreekt van « elleven roeden ende een halve landts, die de voornomde cloostere hadde ligghende binden Yperschen ambochte, inde prochie van Sinte Pieters, biden Zeilbeicvivere... » (3) De Zillebeke-vijver paalt op zeker punt aan het grondgebied van Ieper.

---

(1) C. C. et F. V. *Cartulaire de Hemelsdale*, p. 63, 64.
(2) SANDERUS: *Flandria Illustrata*, t. I; p. 386.
(3) C. C. et F. V. in aangehaald werk, blz. 66.

VESTIGING TE WERKEN

De vrouwenabdij 's Hemelsdale was nog maar een twintigtal jaren te Zillebeke gevestigd, toen de Abdis reeds opnieuw aan het Generaal Kapittel van Cîteaux, oorlof vroeg om met haar kloostergemeente te mogen verhuizen, en in 1291 wordt de « Pater Abbas » door het Generaal Kapittel gelast om nopens de vraag van de Abdis te doen wat hem het beste scheen (1).

Doch waarom opnieuw verhuizen? — Waarschijnlijk had de jonge kloostergemeente te Zillebeke geen ruimte genoeg, en wat meer is, nu hadden de nonnen de gelegenheid, een nog maar pas gebouwd klooster te betrekken, terwijl ze tot dan toe slechts herenhuizen te hunner beschikking hadden gekregen.

In 1286 hadden Graaf Gwijde van Dampierre en zijn gemalin, Isabella van Luxemburg, te Werken een klooster laten bouwen voor Rijke Claren, ook Urbanisten genoemd. De Clarissen werden aldaar in hun klooster opgesloten op Sint Michielsavond in September van het jaar 1287, in tegenwoordigheid van Graaf Gwijde, zijn edele gemalin en veel andere edellieden. — De stichtingsakte bevatte onder meer: « ...ke nous en l'onneur de « Dieu et de se glorieuse Mère et de Monseigneur Sainct « François et de Medame saincte Claire pour le salut de « nos âmes... avons fait édifier en nostre tière de Werkin, « une maison de l'ordene des Sereurs de saincte Claire « encloses... » (2).

---

(1) P. Jos. Canivez: *Statuta Capit. Gen. Ord. Cist.* Jaar 1291, nummer 16.

(2) Miræus: *Opera Diplom.* t. III; CLXIV^e Hoofdst. — Thomas van Mortagne aan wien de heerlijkheid van Werken met Wynendale toebehoorde, verkocht dezelfde in 1279 aan Graaf Gwijde van Dampierre.

Om zekere redenen werd het voornoemde klooster, met toelating van den Paus en andere prelaten, op verzoek van Graaf Gwijde en Vrouw Isabella, op hun goed « Beaulieu » te Petegem bij Oudenaarde, overgebracht. Daar bezaten de vorsten een buitengoed in wiens nabijheid zij een klooster bouwden (1).

De Gravin, die zich het lot der Cisterciënserinnen nogal aantrok, zal de Abdis van 's Hemelsdale wel daarover hebben ingelicht.

Deze had evenwel niet vergeten welke moeilijkheden zij had ontmoet tijdens de stichting te Eesen, wegens het patronaatsrecht, en die ook te Zillebeke waren opgerezen. Dezen keer wilde zij zeker spelen, en vooraleer tot den aankoop van het klooster te Werken te besluiten, vroeg zij aan den Abt van Noyon, onder wiens patronaatschap Werken gelegen was, of hij er zou bezwaar in vinden dat zij met haar kloostergemeente, dat klooster te Werken zou gaan bewonen. Sint Elooi's abdij te Noyen was, naar Miræus (2), een oud klooster van Benedictijnen, onder aanroeping van Sint Lupus gebouwd door Sint Elooi, Bisschop van Doornijk en Noyon, apostel van Vlaanderen, die aan dat klooster de tienden en het patronaatsrecht in Werken had toegekend. Werken bezat dus reeds in de VIIe eeuw een kerk aan den H. Martinus toegewijd, en ingezien Sint Elooi zelf het patronaatsrecht aan de Benedictijnerabdij van Noyon heeft gegeven, zou het ook zo wonder niet zijn als hij zelf die kerk zou hebben gebouwd. Geschreven bronnen daarover zijn niet

---

(1) DESPARS: *Chronycke van Vlaenderen;* IIe deel, blz. 11.

(2) MIRÆUS: *Opera Diplom.* t. III, blz. 141: « Sancti Eligii « Abbatia Noviomo in Gallia, quæ civitas est episcopalis et « Remensis archiepiscopi suffragania, vetus est cœnobium « Benedictinorum sub invocatione sancti Lupi constructum a « Sancto Eligio Tornacensis ac Noviomensis episcopo, Belga- « rum apostolo, a quo dein nomen accepit. Qui huic cœnobio « decimas ac jus patronatus in Werkene attribuit ».

te vinden, doch dat Werken, hoe gering en weinig bevolkt ook, toen reeds een kerk had of ten minste een kapel, moet ons niet te zeer verwonderen. — Werken bezat een heidense offerplaats. De delvingen die in het jaar 1861 werden gedaan in den « Hoogen Adjoen », een der drie moten die vlak naast de dorpplaats te Werken, aan de kant van de « broeken » liggen, en die op anderhalve meter diepte, een hoeveelheid as, houtskool, en veel beenderen van koeien en schapen, hoornen van geiten, varkenstanden, stukken van kruiken enz. naar boven brachten, heeft onze geleerden doen besluiten dat de « Hoge Adjoen », in vroeger eeuwen, een plaats moet geweest zijn waar onze heidense voorouders aan hun goden offerden.

We weten dat Sint Elooi, rond 650, het eerste Brugse heiligdom aan de H. Maagd Maria heeft toegewijd, en dat die kapel de oorsprong is geweet van de Sint Salvatorskerk. De eerste geloofsboden in onze streken zullen wel de bestaande wegen benuttigd hebben, om het Evangelie te gaan verspreiden; en wie zal zeggen dat Sint Elooi niet vanuit Brugge naar het Zuiden zal zijn afgezakt, eerst den aardeweg volgende tot aan Wynendale, en vandaar te Werken zal gekomen zijn, langs de Steenstrate, die in dien tijd de enige begaanbare weg was tussen Aartrijke en Werken, (1) alwaar hij die heidense offerplaats heeft ontdekt, en vlak ernaast, op een andere mote, een offerplaats heeft opgericht ter ere van den waren God en toegewijd aan Sint Maarten, Bisschop van Tours, in 400 gestorven. — Ik weet het wel, dat zulks enkel gissingen zijn, maar die gissingen zijn toch niet van waarschijnlijkheid ontbloot. Ik weet ook dat de geleerde geschiedkundigen daar geen rekening mee houden, maar ik weet evengoed dat geleerden ook soms dingen kunnen beweren die geen stand houden.

---

(1) VERSCHELDE: *An. de la Soc. d'Em.* 4e série t. I; p. 261.

Doch laten we tot onderwerp terugkeren, en zien hoe de Abt van Noyon ten opzichte van de vestiging van de Cisterciënserzusters te Werken gezind was. De brief door de Abdis aan den prelaat gestuurd was, naar blijkt uit dezes antwoord, door het vorstenhuis van Vlaanderen gesteund geworden; Abt Joannes gaf volle toestemming, onder voorwaarde nochtans, dat de Bisschop van Doornijk zijn goedkeuring verleende, wat ook gebeurde (1).

Hoger zagen we reeds dat het Generaal Kapittel van Cîteaux, de zaak aan den « Pater Abbas » had overgelaten.

De Abten van Cîteaux en Clairvaux, gaven per brief oorlof om van Zillebeke naar Werken over te gaan, doch hun toelating klinkt veeleer als een bevel. Ziehier de vertaling van dat stuk: « Wij, Frater Th. van Cîteaux en « Frater Joannes van Clairvaux, abten, bieden aan onze « geliefde Zusters in Christus, de Abdis en het convent « van 's Hemelsdale, onze groeten en wensen, voortdu- « renden groei in de kloosterlijke volmaaktheid.

« Daar wij zowel uit uw mededeling als uit die van « andere achtenswaardige personen vernomen hebben, « dat gij om billijke redenen uw klooster zoudt willen « overbrengen naar Werken (ad villam de Warquines), in « het bisdom van Doornijk, alwaar de meeste van uw « goederen liggen, en voor welken overgang gij oorlof en « goedkeuring hebt bekomen van den roemvollen man, « den Heer Graaf van Vlaanderen, stichter van uw kloos- « ter, alsook die van den Eerwaarden Vader Bisschop « van Doornijk, van de bewoners der plaats waar gij « voornemens zijt te gaan wonen, daarbij van den Patroon « der plaats en van heel ons Generaal Kapittel; over- « wegende dat aan die verplaatsing niet weinig voordeel « zal verbonden zijn, voor het gemak en den vooruit- « gang van uw kloostergemeente en het heil van uw « zielen, en na zorgvuldig in aanmerking genomen te

(1) C. C. et F. V. *Chron. et Cart.* blz. 67-68.

« hebben, wat wij daaromtrent hebben vernomen, geven « wij u toelating en gezag om met uw klooster naar de « genoemde plaats Werken over te gaan, daar te wonen « en er volgens den Regel der Orde te leven, en krachtens « het gezag ons door de gehele Orde en het Algemeen « Kapittel verleend, gebieden en bevelen wij uit kracht « der heilige gehoorzaamheid en op straf van den ban, na « dezen brief gezien, gehoord en aanvaard te hebben, U « tot het voorzeide gereed te maken en tot die voornoem- « de plaats over te gaan. Tot bevestiging daarvan hebben « wij gemeend, ons zegel aan dezen brief te moeten vast- « hechten. Gegeven in het jaar des Heren 1293, den « Zaterdag na 't Octaaf der H. Drievuldigheid » (1).

Van al die toelatingen en goedkeuringen voorzien, kon de Abdis nu gerust het ledigstaande klooster kopen; zij betaalde er duizend pond Vlaams voor. Het kwijtschrift door de Abdis van Petegem afgeleverd, is in oud frans opgesteld, en gedagtekend, den Woensdag na de octaaf van Pasen, 1295.

Graaf Gwijde van Dampierre maakte alsdan kenbaar, dat de Abdis van Beaulieu op de Schelde, nu Petegem bij Oudenaarde, ongedwongen, de gebouwen en al de landerijen welke zij aan Willem de Kien en aan Daniel van Bovekerke had gekocht, overliet aan de Abdis en het convent van Werken, die vroeger te 's Hemelsdale bij Ieper woonden.

Dat land bevatte vooreerst 6 gemeten, waarop de abdij te Werken werd gebouwd, hetwelk zij aan Daniel van Bovekerke, 's Graven landheer had gekocht; vervolgens aan Willem de Kien gekocht: 30 gem. 2 lijnen land hetwelk vroeger het « Muelevelt » werd genoemd (2), en toen « Ter Walle » heette; verders aan denzelfden, 4 gem. binnen het beluik van het klooster, alsook hetgene

(1) Zie *Cartularium*, blz. 67.
(2) Zie verder.

de Graaf zelf hun daarbij geschonken had, nl. 2 gem. en 6 roeden meers, ook binnen de omheining van het klooster gelegen.

De Abdis en het convent van Werken mochten deze landerijen ten eeuwigen dage in gebruik houden, vrij van alle renten, cyns en andere lasten welke den Graaf en zijn erfgenamen Heren van Torhout en Werken konden ten goede komen. De Graaf verzocht daarbij zijn zoon Jan, graaf van Namen, deze voorwaarden te aanvaarden en te bevestigen met zijn zegel, en er nooit tegen in te gaan.

Het jaar van den koop van het klooster te Werken, 1294, zond Graaf Gwijde van uit zijn kasteel van Wynendale, aan de Abdis en het convent te Werken, een brief waarbij al de goederen, landerijen en renten welke de abdij bezat, tiendenvrij verklaard werden. Die goederen bestonden uit: 1° in de stad Diksmuide: 83 pond rente; 2° te Zevekote: 17 pond rente; 3° nog te Diksmuide: 6 pond, 8 stuivers en 8 penningen; 4° op 't gasthuis te Diksmuide en de parochie van Eesen: 10 pond; 5° op de parochie Woumen: 6 pond, 12 stuivers; 7° te Merkem: 109 stuivers; 8° in de stad Ieper: 600 stuivers, 3 penningen; 9° te Zillebeke: 600 stuivers, 4 penningen; 10° te Pervyse: 9 pond, 8 stuivers en 3 penningen; 11° te Nieuwpoort: 39 stuivers, 6 p.; 12° te Vinkem: 16 st. en 8 penn.; 13° te Wulveringem: 9 pond; 14° te Adinkerke: 30 st.; 15° te Alveringem: 15 st.; 16° te Werken: 45 gem. land; 17° te Eesen: 75 gem. land; 18° te Woumen: 49 gem. land; 19° bij Ieper 45½ gem. land; 20° te Vlamertinge: 13 gem. 1 r. land; 21° te Zonnebeke: 30 gem. land; 22° te Mannekensvere: 5 gem.; 23° te Kaaskerke: 74 gem. land; 24° te Keiem: 14½ gem. land; 25° te Merkem: 2 gem.; 26° te Beers: 11½ gem.; 27° te Lampernisse: 6 gem. 1 lijne; 28° op Zande en Zevekote: 15 gem.; 29° te Langemark: 1 gemet land (1).

(1) C. C. et F. V. *Cartulaire,* blz. 70.

Dat komt op ongeveer 153½ Ha. land. Dat heeft al iets te betekenen, en toch wordt er maar immer land bijgekocht. Binst de drie jaren welke Adis Maria van Harelkeke nog te Werken heeft geleefd, heeft zij nog 16 gem. land bijgekocht te Kaaskerke, die het begin geweest zijn van hun hofstede « Ter Keynghe ».

Volgens de kroniek van Carolus de Visch, is Maria van Harelbeke te Werken in den Heer ontslapen, den 10 September 1298. Zij heeft heel zeker veel bijgedragen tot den bloei en de ontwikkeling van haar kloostergemeente, zowel op geestelijk als op stoffelijk gebied.

Voor iemand die de streek kent, zou het niet moeilijk zijn, den weg aan te duiden welken de nonnen van 's Hemelsdale gevolgd hebben, om van Zillebeke naar Werken te verhuizen.

Van Ieper over Boezinge naar de Steenstrate, bij de huidige wijk « Lizerne », zo vermaard geraakt tijdens den oorlog van '14-'18; dan de Steenstraat gevolgd over Merkem en Woumen; vervolgens een eindwegs op de grens Eesen-Klerken, op een tiental minuten ten Zuiden van hun eerste stichting te Eesen; dan verder voort langs de Steenstraat, over het grondgebied van Eesen, naar Werken.

Sanderus, op zijn « Nova et exacta tabula geographica Salæ et Castellaniæ Iprensis, anno MDCXXXXI » doet de Steenstraat van Poperinge over Vlamertinge naar Ieper komen, en laat ze vervolgens van Ieper naar Elverdinge lopen. — Dat is echter moeilijk om aan te nemen, zoniet onmogelijk, ingezien over 't algemeen, de oude Romeinse wegen of straten zoveel mogelijk de rechte baan volgden. — De Steenstraat liep van Watene over Cassel, Poperinge, Elverdinge (ten Noorden van het dorp), vandaar bezuiden Zuidschoote, naar Merkem, Woumen, enz. zoals hierboven werd beschreven.

Waar stond te Werken dat voormalige Urbanistenklooster? — De juiste plaats aanduiden waar de kloosters-

gebouwen hebben gestaan, is niet meer mogelijk; wel echter weten we dat het stond op den hoek gevormd door de Steenstraat en den weg die naar het dorp leidt. Dat stuk grond, nu nog kloosterstuk genaamd, wordt in den « Ommeloop of terrier » van 1662 aldus beschreven: « Het clooster van Hemelsdale. Ende is een groote plaetse van lande daer eertyden het clooster plachte te staene, met drye strynghen garsynghen neffens elckanderen suutoost ten suuden daeran, mitsghaeders noch een groote partye brouck ten suutwest-hende vande selve strynghen, maeckende al t'samen een groote plaetse waerof den brouck deurschietende is ten suutwesthende tot jeghens den brouck Mr Jan van Wel met consoorten, van Noortwesten de Steenstraete, van Noortoosten de voornoemde Noorthilstraete, beede ⅓ roets daerin ghemeten, de suutoostzyde de voornoemde beke, ghenaempt ten halfven ghemeten, ende metten suutwesthende vant voornoemde cloosterstick 'tleen van Mr Jan van Wel, de haeghe ende boomen hiermede ghemeten, groot t'samen hierinne begrepen het hof vanden handtboghe: xvij g. i lyne, lxi roen » (1).

Dat kloosterstuk ligt merkelijk hoger dan de weg naar het dorp; zuid-oost en zuid-west liggen de « broucken », uitgestrekte meersen, door de Handzamevaart en de Colvebeek bespoeld.

Daar zou dus de Cisterciënserabdij van 's Hemelsdale, voor den tijd van ongeveer drie eeuwen gevestigd blijven.

* * *

De laatste tijd echter vernam ik van reeds bejaarde ingezetenen van Werken, dat omtrent een zestig jaren

---

(1) Volgens de kaart van Pieter Pourbus (rond 1560-63) stond het klooster niet langs de weg van de dorpplaats naar de Kruisstraat, maar wel langs de Steenstraat.

geleden, bij delvingen die op het kloosterstuk plaats hadden, een gemetseld graf werd ontdekt; een ander bewoner beweert dat hij in zijn jeugd nog van de muren heeft uitgekapt; die muren nu, waren niet van gewone bakstenen, maar volgens die man die eraan had gewerkt, van een soort tegels die in de zon gebakken waren.

We mogen ons niet voorstellen dat die Vrouwenabdijen in de XIIIe en XIVe eeuw, kunstig gebouwde kloosters waren zooals we er nu kennen; ook werd in dien tijd nog veel in hout gebouwd; de onderbouw was wel in steen, maar het overige was veelal in planken, of soms in vlechtwerk met leem overstreken. Ook werden, in het begin der Orde althans, de pracht en de luister zoveel mogelijk uit de kloosters gebannen.

Het klooster van Werken evenwel werd niet voor Cisterciënserinnen gebouwd, maar voor Urbanisten, en nog wel door den Graaf van Vlaanderen. Toen hij dat klooster bouwde was hij voorzeker niet van plan, die kloostergemeente zo spoedig naar een andere plaats over te brengen; en als de vorst een vijftal jaren nadien te Petegem bij Oudenaarde voor haar een nieuw klooster bouwde, kunnen we daaruit nog niet besluiten dat het klooster van Werken enkel als voorlopige woning werd gebouwd. Daarover staat echter niets geboekt.

* * *

Als we de namen overlopen van degene die te Werken het kloosterleven hebben geleid, dan mogen we besluiten dat de roepingen vooral uit de gegoede burgerij kwamen; toch vinden wij er ook nu en dan uit adellijke families.

In het begin, d. w. z. van de XIIe tot de XVe eeuw, zal men in de meeste kloosters van de Orde wel een zuiver beschouwend leven geleid hebben; doch vanaf de XVe eeuw werden hier en daar kostscholen opgericht, waar jonge meisjes van de hogere burgerij en ook wel van den

adel, onderwijs en opvoeding genoten, en waaruit dan ook veel roepingen zijn ontstaan.

Die meisjes werden soms heel vroeg in het klooster opgenomen, bij zover dat het generaal kapittel van Cîteaux er is moeten tussen komen, en bepaalde dat men geen kinderen binnen het klooster in de letteren mocht onderwijzen, dan die hun proeftijd hadden begonnen en diensvolgens vijftien jaar oud waren (1).

Het Concilie van Trente had bepaald dat de meisjes minstens twaalf jaar oud moesten zijn vooraleer tot de kleding toegelaten te worden, en zestien jaar om geprofest te mogen worden. Misschien hadden de kinderen dan vroeger de levensrijpheid bereikt dan het nu het geval is; nu echter vereist het Kerkelijk Recht de leeftijd van 15 jaar om tot het noviciaat toegelaten te worden, en men mag de plechtige geloften slechts afleggen als men 21 jaar oud is (2).

In de eerste eeuwen der Orde waren de kloosters in onze landen van vele openbare lasten ontslagen, doch van de xv^e^ eeuw af begon zulks ook te veranderen. Van regeringswege moesten de abdijen, vooral tijdens de aanhoudende oorlogen veel belastingen betalen; bij de troonbeklimming van elken nieuwen vorst werden zij met een pensioen belast. En bij elke benoeming van een abdis moest het klooster het op zich nemen, te voorzien in het levensonderhoud van zekeren persoon. Daarbij werden nog 100, 200 of 300 guldens gevorderd door het landsbestuur, en de Spanjaard, maar vooral de Oostenrijker zou daarvan ook nooit de armste kloosters ontslagen hebben.

---

(1) *Nomasticon Cisterciense*. p. 230.
(2) *Codex juris canonici*. c. 539-555-573-574.

HET DOMEIN

Hoewel 's Hemelsdale nooit als een koningskind is begunstigd geworden, zoals men van sommige andere abdijen, die van het begin hunner stichting af rijkelijk met goederen werden begiftigd wel zou kunnen zeggen, kan het ons toch den schijn geven alsof het een betrekkelijk groten eigendom bezat. — Ik spreek hier natuurlijk voor ons, die het in het verre verleden beschouwen, gelegen als het was aan den rand van die uitgestrekte weilanden en koornvelden die de vallei der Krekelbeek vormen; — langs dien ouden « diverticulum » door de Romeinen aangelegd; in de schaduw schier van de oude Romaanse dorpskerk, met tussen beide, den « hoogen andjoen ».

Doch van naderbij bekeken mogen we gerust zeggen dat 's Hemelsdale bij zijn vestiging te Werken, slechts het onontbeerlijke had gekregen om in het onderhoud van de kleine communiteit te voorzien.

Bij den aanvang hadden ze slechts het klooster met bijgebouwen; gebouwen en hovingen binnen den slotmuur bestrekten niet meer dan tien gemeten; in de onmiddellijke omgeving evenwel lagen er nog daaromtrent zeven gemeten en half, grotendeels uit weiland bestaande.

Verderop langs de Steenstraat, in de richting van Wynendale, tussen de Steenstraat, de Watermolenstraat en de Colvebeek, bezaten ze nog dertig gemeten grotendeels zaailand, met langsheen de beek ook wat meers. Dit stuk werd oudtijds het « Muelenvelt » genoemd; vóór de verzanding van de haven van Lombardsyde in de XIIIe eeuw, was de IJzer en zijn vertakkingen nog onderhevig aan ebbe en vloed van de zee, en als er vloed was stroomde het water in de Colvebeek tot aan het uiteinde

der gemeente, dat nu nog den naam draagt van « *Roózee* », wat waarschijnlijk een verminking is van « *Ter hooge zee* ». Toen stond er op de Colvebeek een watermolen die door het stromende water in beweging werd gebracht, en die de naam gegeven heeft aan het « *Meulenvelt* » alsook aan de Watermolenstraat (1).

Dat molenveld kreeg naderhand den naam van Ter Walle, « ons goet ter walle », naar de bewalde hofstede die er op stond.

Zoals we reeds zagen bezat 's Hemelsdale ook nog andere goederen, alles samengenomen omtrent 153 Ha. grond.

Of de abdij te Wèrken reeds een brouwerij bezat hebben we niet kunnen achterhalen; waarschijnlijk echter wel, ingezien in dien tijd bijna ieder klooster zijn eigen brouwerij had. Doch heel zeker was er een tamelijk goed bevolkte stal, met koeien, schapen en zwijnen. En een goed voorzien neerhof mocht er ook niet bij ontbreken, daar kiekens en vooral kapoenen veelal deel uitmaakten van te-betalen-renten of cynsen. Als het de moeite loonde tot in de Woumenbroucken het hooi te gaan halen, zoals we uit de oorkonden kunnen opmaken, dan moet de veestapel niet gering geweest zijn. Vooral schapen werden tijdens de middeleeuwen in de Cisterciënserkloosters veel gekweekt. De wol werd gebruikt tot het weven van hun kleerstof en ook wel tot het vervaardigen van « fourruren ». Verschiet niet, beste lezer, de fourruren waarvan toen spraak was, waren niet de rijke keurige pelsen waarmede onze vrouwen zich nu verwarmen en... optooien; die fourruren waren niets anders dan dubbele stukken

---

(1) SANDERUS, t. I; blz. 309: « Factum est enim ut tempestate anni 1116 nocte natalitiorum D. Baptistæ, totum cum littorali hac plaga oceanus absumpserit, et saeculo fere recurrente tantum arenarum cumulus, evomente vento agitato pelago Lombartsidam elatus est, ut portum pene obrepserit ».

stof die met wol werden « gefourreerd » of « gevoerd », en die dan dienden om zich tegen de winterkoude te beschutten. Want we mogen ons niet inbeelden dat die nonnekens in elke plaats een verwarmingstoestel vonden, neen, buiten de keuken was er één plaats waar vuur gemaakt werd, en waar ze zich ondertussen eens wat konden gaan warmen, en die veelal met de werkplaats werd vereenzelvigd.

We mogen zeggen dat het oorspronkelijk eigendom van 's Hemelsdale juist volstond om te leven.

Als we de lijst overlopen welke Graaf Gwijde van Dampierre aanhaalt in zijn brief waardoor hij in 1295 de goederen der abdij tiendenvrij verklaarde, dan zou de schijn ons kunnen bedriegen. We mogen wel geloven dat Filip de Muntenschroder zoals men hem heeft genoemd, aan de algemene inzamelaar der tienden voor het bisdom Doornijk, geen dergelijk schrijven zou gericht hebben zoals er een afschrift van in het Cartularium bewaard is gebleven, ware 's Hemelsdale niet arm geweest. In dat schrijven laat hij weten dat « daar de Abdis en het convent van 's Hemelsdale, gezegd van Werken, van de Orde van Cîteaux hun beklag hebben gedaan dat gij hen dwingt de tienden te betalen voor gezegd klooster, terwijl zij er nog nooit hebben betaald en er niet toe verplicht zijn zoals ze zeggen, hebben wij in onze rekenkamer de register doen nazien waarin dat bisdom vermeld staat, en hebben bevonden dat zij niet werden getakseerd onder de getakseerden van dat bisdom. Daarom bevelen wij u dat ge ze niet zoudt dwingen, en hen in niets takseeren, en ze op geen register inschrijven waardoor ge zoudt verplicht zijn hen te dwingen, ten ware gij een andere geldige reden hadt, dewelken gij zonder dralen zoudt moeten kenbaar maken aan onze rekenplichtigen te Parijs » (1).

---

(1) C. C. et F. V. in aangehaald werk, blz. 79.

Zouden we daaruit niet terecht kunnen besluiten dat de inkomsten van 's Hemelsdale het spreken niet waard waren? Ongetwijfeld zijn de goederen van Werkens klooster niet zo gering gebleven; het groeide stillekens aan, naar gelang de giften en ook wel in verhouding van de uitzet der nonnen, welke meermaals gebruikt werd om land bij te kopen, wat trouwens ook het zekerste middel was om het kapitaal niet te verliezen, en om niet rijker te worden. Want de belastingen, waaronder ze wat later ook vielen, en de verwoestingen der oorlogen, en de pachtgelden die, terechte of niet, achterwege bleven, en de conventebroden welke zij verplicht werden te geven om in het onderhoud van sommige personen te voorzien, en ook de processen waarin ze zouden gewikkeld worden; dat alles samen genomen zou er wel voor zorgen dat de eigendommen der abdij, hoe uitgestrekt ze ook mochten schijnen, nog zeer gering waren, gezien het klein profijt dat zij eruit trokken. Gods wijze Voorzienigheid zorgde steeds dat zij het noodzakelijke hadden, zonder ze te vertroetelen.

En met het aangroeien van het grondbezit zal de veestapel ook wel uitgebreid geworden zijn, en het moet genoegelijk geweest zijn om aan te zien, wanneer des morgends de deuren der stallen werden opengezet en heel die processie koeien en schapen en paarden, door de poort die op de meersen uitgaf, buitentrad om zich aan het malse gras te gaan vergasten.

UITBREIDING VAN HET DOMEIN

We zagen reeds dat 's Hemelsdale te Werken 45 gemeten land gekocht had. Het was toén 1295. Dat land bestond uit de partij waar het klooster op stond, en verders het oud Molenveld, dat een vierkant vormt tussen de Steenstraat, de Watermolenstraat en de Colvebeek.

Volgens den « Ommeloop » van Depours (1662), bezat de abdij toenmaals te Werken, 83 gemeten, 2 lijnen en 2 roeden land; als we echter de verschillende koopakten van het Cartularium nagaan, dan komen we enkel tot 62 g. één l. en 20 r., dat maakt een verschil uit van 21 g. en 82 r. — In den « Ommeloop » van 1662 staan er verscheidene partijen waarvan in het Cartularium geen spraak is; o. m. vinden we bij Depours: « ... een lanck smal stick lant, ghenaemt de Cloosterdreve, streckende metten suutoosthende opde Steenstrate » (1).

In een register van kerk- en dislanden van de parochie Werken, staat het volgende: « Item een ghemet, vier en veertich roeden landts ligghende inde prochie van Werken, verre noort vander kercke, noortwaert by de Steenstraete, palende van westen aen de dreve van het voordesen duyneclooster, gheseit Nazareth, enz... ». — Dat perceel grond dat in den Ommeloop, « Cloosterdreve » wordt genoemd, draagt hedendaags nog denzelfden naam, en enige stukken land worden nu nog met den naam van Nazareth betiteld, en een hofstede daarbijgelegen, draagt den naam van « Nazareth-kapelle ». — In de oorkonden van de gemeente Werken, staat er te lezen dat, nu omtrent een tachtigtal jaren geleden, bij het

(1) Frans de Pours: ***Ommeloop van de prochie van Werken,*** 1662; (Handschrift) blz. 438, artikel 805.

afdelven van den grond waar vermoedelijk dat « duyneclooster » stond, men nog een deel van de grondvesten heeft gevonden. In diezelfde gemeenteoorkonden staat er: « Het is echter waarschijnlijk dat de Duinheeren niet lang te Werken verbleven hebben, daar reeds in het begin der XIVe eeuw, het klooster van 's Hemelsdale in het bezit was van hun grondgoederen te Werken ». — Het is dus wel mogelijk dat de percelen grond die in het Cartularium niet vermeld staan van dat Duyneclooster afkomstig zijn.

In 1295 had de Abdis van 's Hemelsdale benevens den grond waar het klooster opstond, ook nog het « Muelevelt » gekocht. — Dat veld, ook « Ons goed Ter Walle » genoemd, vormt een groot vierkant: « een vierhoeckt stick landt, en plachte de oude hofstede te wesen, met een bewalde mote daerin » — vandaar de naam « Ter Walle ».

In 1350 kocht Abdis CATHARINA VAN AERDENBURG nog zes gem. 2 l. en 46 r. land te Werken; die verscheidene percelen zijn echter moeilijk terug te vinden. — Ongeveer een eeuw nadien, werd een stuk meers gekocht, niet ver van de heerlijkheid « Ter Gote » gelegen; het bestrekt 3 gem. en 1 lijne, en werd betaald met het geld voortkomende van de erfenis van drie nonnen; in den Ommeloop wordt dat stuk « De gemeene wee » genoemd (1).

Rechtover het hoger genoemde « Ter Walle », lag er nog een hoeve van omtrent zeven gemeten groot, waarvan het huis en de voornaamste stallen, met wallen omgeven waren. Dat voorname hof, werd bij het begin van het bestuur van Abdis PETRONELLA MATTHEUS aan de Abdij van Werken geschonken, met de verplichting elk jaar een Mis op te dragen in de abdijkerk, tot lafenis der ziel van den gever, Jan Muuls, alias Braem, en elke

(1) Hier en daar uit den *Ommeloop* overgenomen.

non moest 's Zondags een « De Profundis » voor hem bidden. Hun weldoener stierf op 20 Juli 1489.

Midden in dit nieuw eigendom lag er nog een stukje grond dat aan een ander toebehoorde; dit werd eveneens kloosterland: « omtrent 65 roeden landts ligghende rondzomme in ons goed « Ter Walle », (deze hofstede werd toen « Ter Walle » genoemd terwijl het Oud-Ter-Walle, Muelevelt werd geheten) metten zuudende up de Steenstraete, hetwelck landt Jooris Vanden Berghe cochte, maer Mer Vrouwe CLEMENTIA VAN VOORSPOEL, abdesse, die gaf het gelt uut haer beurse, ende den voornomden Jooris Vanden Berghe, die erfder inne zyne dochter Jozyne, naermaels religieuze int zelve cloostere » (1).

Die nieuwe hofstede « Ter Walle » stond op de plaats waar tegenwoordig de hoeve staat, bewoond door de Heer Oscar Maerten.

Doch 't is niet enkel te Werken dat 's Hemelsdale zijn grondbezittingen uitbreidde.

Zo zien we b. v. dat het hof « Ter Keynghe » te Kaaskerke, met 6 gem. 2 lijnen en 78 roeden wordt vergroot. Dit land werd gekocht met het geld daartoe door drie nonnen bestemd; Vrouwe Barbara Sknuts betaalde drie gemeten, en het overige werd betaald door de gezusters Cornelia en Anna Boytacx, alle drie religieuzen te Werken. Die schenkingen gingen gepaard met allerlei laatste wilsbeschikkingen. De akt waarin dat beschreven staat, is te schoon om hier niet overgenomen te worden, minstens voor wat het bijzonderste eruit betreft; hij is daarbij zeer leerrijk, en toont ons klaar en duidelijk, dat de levenswijze der Cisterciënserinnen toen niet meer dezelfde strengheid bezat, welke de Orde bij haar oor-

(1) C. C. et F. V. *Cartulaire,* p. 85 en 88. — Die Jozyne Vanden Berghe was, volgens het verslag der verkiezing tot Abdis van Vrouw Anna Stormers, dat berust in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, in 1560, 26 jaar oud.

sprong kenmerkte. — Hier laten we het bijzonderste uit dat testament volgen.

« So es de wille ende uterste begherte vande vornomde « Barbele Sknuts, byden assente, wille ende octroye van « Vrouwe CATELIJNE SMOLS in desen tyden abe- « desse (sic) vanden zelven cloostre, dat zoe myn vornomde « vrouwe als abdesse vorseid over ende inde name vanden « vornomden cloostre ende hare naercommers, abdesse « wesende... of deghonne die dadministracie ende gouver- « nement vanden zelven cloostre hebben sal, dat men « van nu vordan, eewelycke ende ervelijcke gheduerende « doen zal deelen ende distribueeren de parcheelen vande « provende, aelmoesenen ende goddelycke diensten ter « eere van Gode, ten coste vande zelver abdye... zoo « hiernaer vollecht, te wetene: alle witten donderdaghe, « elken aerme mensche inde vornomde abdye commende « omme de aelmoesen van diere, eenen drooghen haring « boven de tween die men van ouden tyden ghecostu- « meert es elcken aerme meinsche te ghevene. Ende « daertoe mede elcken vanden zelven aermen lieden eene « craeke van drien myten; of in ghebreke van diere drie « myten voor elcke craeke. Item voort alle jaeren up den « zesten dagh van april, doen eene lezende messe van « requiem, ende daerof gheven den priestere dese doen « zal, over de ziele van haren vader ende moeder, vier « grooten vlaemscher munte. — Item voort alle jaeren, « up den dagh dat dezelve vrouwe Baerbele deser werelt « overlyden zal, ooc eene messe van requiem, ende danof « gheven den priestere diese doen zal, vier grooten voor- « seide munte. — Item noch alle jare up zinte Barbelen « dach zestienden van decembre, eene lesende messe « vanden officien vanden daghe, danof gheven den pries- « tere diese doen zal, vier grooten als boven. Ende een « sermoen danof gheven den predicare die tvoorseide « sermoen doen zal, XII grooten voorseide munte. — « Item upden zelven dagh, elker vrouwe religieuze

« wezende inden zelven cloostre, eene pinte wyns, mer « vrouwen der abdesse ende confessor dobbele, ende den « capellaen mids dat er een binder abdye ware woenende, « eene pinte wyns, ghelyck den anderen vrouwen. — « Item alle jare, palmezondagh omme scouvents pureye « mede te makene, een half vierendeel ghinhebeers « pouder ende twee pont dinne crudekouckx. — Item alle « jare, goedenvriedaghe, achter de dood vande zelve « vrouwe Baerbele, stellen eene warsinne kerse van eenen « halven ponde als men thelighe cruus ontdect. — Item « al sgelycx ende inde voornomde manieren als boven, « soo begheeren vrouwe Cornelye ende vrouwe Tanne « Boytacx, ghezusteren, die de andre drie ghemeten, « twee lynen ende lxxviij roeden landts betaelt hebben, « ghedeelt te hebbene up den zelven witten donderdaghe, « elcken aermen meinsche commende ter aelmoesen als « boven, een taerwin brood, alzoo groot als men daghe- « lycx ghecostumeert es den religieuzen te ghevene in « provenden in beterynghen ende vermeerzynghen van- « den rugghinen broode dat men ghecostumeert heift « gheweest upden zelven dach te ghevene. — Item upden « zelven dach, goedenvriedaghe ende paesche avende, « eene kerse van eenen ponde was, bernende ter Laude « voor den graet, ghedurende totter zalme « Benedictus « Dominus Deus Israël » over de kerse die men van « ouden tyden ghecostumeert es danne te doen bernene. « Item tremenant dat blyven zal vander zelver kerse, niet « al verbornen wesende, zal men doen bernen up alle « ghetyden vanden daghe die men doen zal alle jare up « zinte Annen dach, xxvij van Hoymaent, ende up zinte « Cornelis dach, xiiij^sten^ van Octobre. — Item up elcken « vande zelven daeghen, elcke vrouwe religieuze een « pinte wyns, mer vrouwe ende confessoir dobbele, als « boven. — Item den capelaen als boven. — Item inde « paesche weke ende up beede voorseide twee zinte « daghen, een sermoen, dannof den priester die tvoor-

« seide sermoen doen zal, upden voorseide drie daghen, « van elcken sermoene gheven xij grooten, vermanende « den sermoeneur te doen biddende ende lesende eenen « Pater noster, over de zielen vanden zelven vrouwen als « boven... Ghedaen den eersten dach in Octobre int jaer « M iiij^{c} liiij » (1).

Sommigen zullen bij het lezen van dit testament misschien gemeesmuild hebben en enigszins geërgerd geweest zijn over die pint wijn. — Wellicht zou dat vroeger, bij den aanvang der Orde, niet gebeurd zijn, doch dat moet ons zozeer niet verwonderen als men bedenkt dat de wijn in dien tijd in onze streken, niet zulk een weelde-artikel was gelijk op onze dagen. — In de herbergen werd er ook wijn getapt, en als men mag geloven wat sommige geschiedschrijvers beweren, toen waren er ook wijnvelden in ons West-Vlaanderen: Volgens Verschelden, bezat Brugge zijn wijngaard, en sommige plaatsnamen schijnen daaraan te herinneren. *Wynendale* bij Torhout, *Wynendale* bij Hooglede, de *Wijnberg* te Langemark en de *Wijnberghoek* te Wevelgem, zijn voorzeker overblijfsels van de wijn-velden uit onze streek (2).

't Was dus de gewoonte in 's Hemelsdale, van op Witten Donderdag, aan ieder arme die aan de kloosterpoort belde, een roggen brood te geven; door de laatste wilsbeschikking van die twee religieuzen, zou dat roggen brood voortaan door een tarwen brood vervangen worden.

In de Cisterciënserorde, evenals in de meeste Orden, begint de Vasten op 14 September en duurt tot Pasen, met slechts een korte onderbreking rond Kerstmis. — Het brood dat aldus werd uitgespaard was voor de armen bestemd. Te allen tijde zijn de poorten der kloosters

---

(1) C. C. et F. V. in het aangehaalde werk; blz. 100 en volgende.

(2) *An. de la soc. d'Em.* 1876-77; blz. 255.

druk bezocht geworden door arme mensen, en dat is nog zo; maar Witte Donderdag was de dag der brooddeling, en het getal broden dat toen aan de armen werd uitgedeeld reikte soms heel hoog. In de abdij van Clairmarais deelde men elk jaar op Witten Donderdag ongeveer zestien honderd broden aan de armen uit (1). — Hoeveel er in 's Hemelsdale werden uitgereikt, dat staat niet beschreven, doch dat hing af van het getal armen dat zich op dien dag aanmeldde: ieder kreeg een brood, en nog wel een « conventebrood », dus een brood gelijk men bakte voor het gebruik der religieuzen; en dat zijn gewoonlijk geen kleine broodjes.

Op Steendamme binnen Gistel, kreeg de abdij van Werken in het jaar 1482 een hofstede van ruim 7 gemeten, met huizen en bomen en al wat erop stond, van Jacob Balfels, toen dezes dochter Anna in 's Hemelsdale was geprofest. Eveneens te Gistel, op de wijk Reyvoorde, werd een hofstede gekocht door Abdis Petronella; deze hofstede, met huizen en bomen bestrekte meer dan 10 gemeten; de Abdis had daarvoor 25 pond groten Vlaams betaald en de verkoopakt werd beschreven door Joannes vander Meersch, priester en publiek notaris.

Niet ver vandaar, doch op het grondgebied van Zevekote, kreeg 's Hemelsdale nog een hofstede van omtrent 6 g. toen Elisabeth Vardebouts te Werken den sluier had aangenomen. Jonkvrouw Margaretha van Koninckxberghe zou bij haar intrede in Werken's klooster, dat edelmoedig voorbeeld navolgen, door aan haar klooster, een hofstede te schenken van omtrent 6 gem. en half, eveneens te Zevekote gelegen.

Ook te Handzame, op de wijk « De Varent » kwam 's Hemelsdale in bezit van omtrent 14 gemeten « landts, elst of busch », en jonkvrouw Agniete van Hoorne

---

(1) Henri DELA PLANE: *L'Abbaye de Clairmarais;* St Omer, 1864, blz. 121.

schonk 1 ½ gemet meers, « ten oorboore ende profyte « vanden voornomden cloostre van Werkene, ende dat « om alle de ghetyden vanden advente, die men met « kersen zingen moet, die te zingen met wassine kersen, « die men hier voormaels met roetine kersen te zinghene « plachte. Item van ghelycken alle sermoendaghen, alle « de octaven van Paschen, Cynschene ende sinte Agnie- « ten dagh ende voort alle de lessen vanden jare die men « met kersen zynghen moet » (1).

Verders vinden we nog land te Keiem, waarvan 2 lijnen gekocht in 1329, en 7 g. 1 lijne en 34 r. gegeven door Joanna Sfelders, kloosterlinge van 's Hemelsdale die overleed in 1541.

In 1366 werd met het geld dat de Gravin van Namen, moei van Graaf Lodewijk van Nevers, aan het klooster van Werken gegeven had, om jaarlijks in de abdijkerk een jaargetijde te laten celebreren, 5 gem. en 60 roeden land gekocht te Lampernisse, aan den Abt van Zonnebeke, alsook 3 gem. 26 r. te Steenkerke, aan de proostdij van Veurne.

Zo zien we dat 's Hemelsdale stilaan een tamelijk uitgebreid eigendom bezit.

DE UITBATING DIER LANDERIJEN. — Het spreekt vanzelf dat 's Hemelsdale niet zelf al die landerijen en hofsteden heeft beboerd; vooral die goederen die veraf gelegen waren, werden aan leken verhuurd.

Wat de kloosterhoeve zelf betreft, en zelfs het hof «Ter Walle», en sommige stukken te Eesen en te Woumen gelegen zullen de kloosterlingen zelf wel hebben uitgebaat om in hun levensonderhoud te voorzien en werken van liefdadigheid te beoefenen, hoewel de landerijen te Eesen en te Woumen, misschien wel door Broeders zullen bewerkt geweest zijn. — Het landgoed waarop de

(1) C. C. et F. V. in gemeld werk, blz. 137.

stichting van het eerste klooster had plaats gehad, lag wel op het grondgebied van Eesen maar dicht bij de grenzen van Woumen. In 1324 was er zelfs een geschil ontstaan tussen 's Hemelsdale en de weduwe Aernoulds van Woumen wegens een uitweg. 's Hemelsdale moest over 't land van genoemde weduwe « om brouckewaerts te varene », terwijl deze over 't abdijland moest om van haar huis op straat te komen. Dat geschil werd beslecht door den « here Jehan vander Score ende mynhere Wouter van Hernes, prochiepapen »; Laurens de Duic werd daarbij als getuige opgeroepen, en hij beweerde dat, sedert de 20 jaar en meer dat hij daar woonde, niemand er bezwaren in gevonden had, dat de knechten van de abdij met hun voeren hooi over Arnoulds eigendom reden, en de scheidsrechters besloten dat het zo moest blijven.

's Hemelsdale had dus ook knechten voor het werk op de verafgelegen landerijen; die werden « cnapen » genoemd en werkten ongetwijfeld onder toezicht van een Broeder. Hoewel er in de oorkonden slechts één Broeder vermeld staat, mogen we gerust aannemen dat er nog meer geweest zijn (1).

't Zou echter niets buitengewoons geweest zijn de nonnen, op Ter Walle, het Molenveld, of de Gemeene weê te zien, 't zij om te hooien, 't zij om te oogsten, en misschien ook om koeien of schapen te hoeden in de nabijgelegen meersen.

---

(1) *Obituarium van 's Hemelsdale,* blz. 38.

DE INKOMSTEN VAN 'S HEMELSDALE

A. — DE PACHTEN. — In vroegere tijden kendé men de pachten niet zoals die nu bestaan; wie landerijen van een ander gebruikte, moest aan den eigenaar een vergoeding geven, die den naam kreeg van « cyns »; die vergoeding bestond uit natuurvoortbrengselen, zoals graan, hoenders, vruchten, kapoenen, enz... Zo vinden we in de xve eeuw nog een voorbeeld daarvan, waar eetwaar als pacht dienst deed. — Nummer 41 van het Cartularium draagt als opschrift: « Deze naervolghende brieven zyn van onzen mersch byden Goten... ende uut dezen lande gaet sjaers anderhalve waghe caes, den spyckere van Brugghe, danof hooftman es Cornelis Drudtzaten, en men betaelt allen jaeren deze rente naer den slach vande caes sinte Margriete avent enz... » (1).

B. — DE RENTEN. — Wanneer een eigenaar geld nodig had kon hij dit bekomen met van zijn goederen een bepaalde jaarlijkse opbrengst te verkopen aan iemand die kapitaal ter belegging beschikbaar had. Het recht op zulk een opbrengst werd in het latijn « redditus » genoemd, in onze taal rente. — Die naam werd evenwel stilaan aan gelijk welke inkomst gegeven.

Oorspronkelijk was het dus door koop, dat men in 't bezit van een rente kwam, doch het gebeurde ook dat de eigenaars een deel van de opbrengst van hun goederen, of ook een eigenlijke rente, vrijwillig afstonden, vooral aan kloosters. Later werden ook reeds bestaande renten, door anderen gekocht of aan anderen geschonken (2).

---

(1) C. C. et F. V. in aangehaald werk; blz. 75.

(2) Des Marez: *Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge;* p. 306.

In het Cartularium van 's Hemelsdale staan rond de dertig oorkonden: « van al de ervelycke renten ende cheynsen, leenen tclooster van Hemelsdale toebehoorende » (1).

Wat was een erfelijke rente? — Dat was een vaste rente, die bij den dood van den geldverschieter niet verviel; oorspronkelijk onaflosbaar, werden ze ook « eeuwelycke renten » genoemd; er waren daarentegen ook losbare renten, en zo zien we dat verscheidene abdissen van 's Hemelsdale, meerdere renten hebben gelost.

« Cheynsen » verschilden eerst van de renten: deze werden door den eigenaar aan een derde betaald, terwijl de renten door den verbruiker aan den eigenaar werden uitgekeerd. Doch cyns en rente benaderden hoe langer hoe meer elkander, zodat er op den duur geen onderscheid meer in gemaakt werd (2).

't Gebeurde wel eens dat de landgebruikers vergaten te betalen, en dat de nonnen zelf niet goed meer wisten welke renten zij bezaten, dat hun renten dus « verdonckert » waren. — In de oorkonden van 's Hemelsdale vinden we melding van een proces, door de Abdis ingespannen, en waar een der nonnen afgevaardigd werd om ter vierschare te verschijnen, en de rechten van haar klooster te verdedigen. Zij heeft dat gedaan en schitterend het pleit gewonnen (3).

Ook Pater Benedictus Colaert, « religieus van Jardinet ende procurator van desen cloostere » heeft veel verdonkerde renten voor 's Hemelsdale opgeklaard.

C. — VRIJDOMMEN. — Vrijdommen zijn weliswaar niet als rechtstreekse inkomsten te beschouwen; toch

---

(1) C. C. et F. V. in aangehaald werk; blz. 141.

(2) Blink. *Geschiedenis van den boerenstand in Nederland,* blz. 258, 263 en 264.

(3) C. C. et F. V. in aangehaald werk, blz. 143-44-45.

stelden zij de abdij in staat, zekere besparingen te doen. Reeds bij de stichting te Eesen, kregen de Cisterciënsernonnen vanwege Diederik van Beveren, slotvoogd van Diksmuide, vrijdommen van alle tollen in de stad Diksmuide, voor alle aankopen en verkopen van gelijk welke zaak (1).

Zijn erfgenaam, Hendrik van Beveren heeft die vrijstelling bekrachtigd in het jaar 1354 (2).

Graaf Thomas en zijne gemalin, Johanna van Vlaanderen, gaven aan het pas gestichte klooster van Eesen, een vrijheidsbrief (3).

Ook Graaf Gwijde van Dampierre gaf in 1297 : « briefven van sauvegarde, byden welcken hy neempt tvoornomde cloostere met allen dier in woonen in zyne protectie ende bewaernesse. Ende hy gebiedt allen zyne onderzaeten, principaelyck de guene die de passagien bewaeren, dat zylieder mervrouwe dabdesse ende haer convent, alle haer goet ende allen haer volck of lieden zouden laeten paysivelyck passeeren, gaen ende commen duer tgheel graafschap van Vlaenderen, zonder haer ofte den heuren eenighe molestatie ofte grieve te doen, enz.. (4) ».

Van Koning Philips de Schoone kreeg 's Hemelsdale in 1332 afschrift van een brief welken de vorst had gericht aan zijn algemenen inzamelaar van de tienden. — De koning schrijft: « Daar de abdis en het convent van 's Hemelsdale zich hebben beklaagd dat zij verplicht worden tienden te betalen, wijl zij er nog nooit hebben betaald en niet belast zijn, zoals zij beweren, hebben wij de register van de rekenkamer die over dat bisdom handelt, doen nazien, en hebben bevonden dat zij geen belasting betalen en er niet toe verplicht zijn. Daarom

(1) C. C. et F. V. in aangehaald werk, blz. 46.
(2) ibid. blz. 48.
(3) ibid. blz. 49.
(4) ibid. blz. 78.

bevelen wij dat gij zoudt ophouden ze lastig te vallen, ingezien zij in de rekenkamer op geen enkel register bekend staan (1) ». — In 1330 immers werd over geheel het bisdom Doornijk, aan den koning van Frankrijk een tweejarige tiende toegestaan. De pastoor van Werken moest voor zijn deel 16 pond betalen (2).

Reeds van in 1187 had Graaf Boudewijn de Orde van Cîteaux van alle tollen ontslagen. — Maar wat waren die tollen? — Tollen waren belastingen, die door den landvorst of ook wel door bijzondere heren werden gelegd, op de goederen, die te water of te lande door hun eigendom werden vervoerd. In zijn « Histoire de la Flandre » geeft Warnkoenig, (II, blz. 460-492) voorbeelden waaruit blijkt, dat de vrijstelling van tollen, een niet te misprijzen voorrecht was. Om maar een enkel voorbeeld aan te halen : een schipper die in 1271 te Oudenaarde van wal stak om Rupelmonde te bereiken, moest tollen betalen aan den Heer van Oudenaarde, aan den Abt van Eename en den Heer van Rode, aan de Abten van St Pieters en St Baafs te Gent, aan den slotvoogd van voornoemde stad, aan den Heer van Dendermonde, en ten slotte aan den Graaf van Vlaanderen te Rupelmonde.

D. — BEDEVAARTEN. — Dat de Abdij 's Hemelsdale te Werken een bedevaartplaats is geweest, vinden we bij Gramayus. In zijn « Antiquitates illustrissimi comitatus Flandriæ », waar hij het heeft over Torhout, schrijft hij : « Succedit ad occasum Vlaertsloa, quinque pagos complectens Ambachtum.... et olim Hospitalarium peregrinorum ob vicinam instituti Cisterciensis Abbatiam Werkenensem » (3). — Daaruit mogen we wel besluiten

(1) C. C. et F. V. in aang. werk, blz. 79.
(2) Kan. TANGHE : *Parochieboek van Werken.*
(3) J. B. GRAMAYUS : ***Antiquitates Flandriæ,*** Lovanii, MDCCVIII, blz. 124.

dat er veel vreemdelingen naar het klooster van Werken gingen bedevaarten, ingezien het de moeite loonde, in het naburige Vladsloo een gasthuis voor vreemdelingen op te richten.

Welke heilige of wat werd daar te Werken zo speciaal vereerd? — Naar alle waarschijnlijkheid zal het wel de mirakuleuze kaars geweest zijn. Immers in zijn kroniek van 's Hemelsdale, schrijft Carolus de Visch, dat Mevrouw CHRISTOFFELYNE de BARBANSON, religieuze geprofest in het klooster Grandprez bij Geeraardsbergen, abdis geworden was van Groeninghe bij Kortrijk, en in het jaar 1515 ook de abdij van 's Hemelsdale te besturen kreeg; dat zij gedurende twintig jaren over beide abdijen haar staf heeft gezwaaid, en dat zij « de mirakuleuze keerse hier heeft gebrocht, die alsnog in onze kerke is rustende, als wesende een stuk van de keerse van Groeninghe, waerom dat ze oock altyds is ghenaemt geweest de keerse van Groeninghe, door de welke Godt almachtigh oock nogh hedendaeghs dierghelycke miraekelen is doende, als door de keerse van Groeninghe, binnen Kortryck syn gheschiedende (1) ».

Waarschijnlijk zullen die bedevaarten ook iets opgebracht hebben voor het klooster.

Hetgene we hebben gezien nopens den eigendom en de renten van 's Hemelsdale mag ons niet doen denken dat het beheer van al die goederen maar kinderspel was, en dat die brave nonnekens zo maar onbekommerd hun godzalig leventje te leiden hadden, dat de inkomsten zo maar op het vertoon van een handteken in de kas vlogen, en dat de « boursiereghe », dus de non die de financies beheerde, die we ons nogal graag voorstellen met haar eeuwigen liefelijken glimlach aan haar winket gezeten, niets anders te doen had dan haar trouwe klienten te bedanken, en voor de rest veel geluk en voorspoed in

(1) C. C. et F. V. gemeld werk, blz. 25.

hun ondernemingen te wensen. Zo was het helemaal niet. We kunnen hier natuurlijk niet al de processen opsommen welke 's Hemelsdale heeft moeten inspannen om sommige achterstallige pachten niet heel en al te verliezen. En hoeveel geld hebben ze daar niet aan geofferd! In die oude tijden waren processen voor de kloosters geen aardigheid, maar om zeggens dagelijks brood. Als we in het Cartularium al de gevallen zien waarin Dom Benedictus Colaert voor 's Hemelsdale, wiens biechtvader en ontvanger hij was, in de bres springt en ten koste van processen het klooster weer in bezit stelt van verdonkerde renten; als we zien hoe zelfs nonnen het goed van hun klooster voor het gerecht gaan verdedigen, dan mag men zeggen dat de eigendom, veel kommer en zorg en veel slameur opleverde.

DE BIECHTVADERS VAN 'S HEMELSDALE

De Vlaamse vrouwenkloosters van de Orde van Cîteaux, althans Groeninghe en 's Hemelsdale hingen kerkrechterlijk van Clairvaux af. — De Abt van Clairvaux echter vaardigde den Abt van « Ter Duinen » af, om in het geestelijk bestuur der nonnen te voorzien.

Of 's Hemelsdale nu van het begin der stichting af een biechtvader der Orde heeft gekregen, heb ik nergens kunnen achterhalen.

Toen de Clarissen zich te Werken vestigden, stond er in den toestemmingsbrief vanwege den Abt van Noyon: « ...salvo tamen in omnibus jure nostro et parochiali in « decimis, oblationibus et sacramentis, per presbyterum « dictæ parochiæ habitantibus in prædicta domo præ- « standis... » — De pastoor van Werken moest dus aan de Clarissen de sacramenten toedienen (1). — Waarschijnlijk is daar toch een Minderbroeder, wellicht door den pastoor der parochie gevraagd, bestuurder van dat klooster geweest.

In den brief van denzelfden Abt van Noyon, aan de nonnen van 's Hemelsdale oorlof gevende om te Werken dat klooster der Clarissen te betrekken, staat niets dergelijks vermeld.

In het Obituarium van 's Hemelsdale staat er slechts een enkele biechtvader opgetekend, die te Werken die bediening heeft uitgeoefend; 't was Pater Benedictus Colaert, een monnik uit het klooster van Jardinet. — 't Moet dus zijn dat enkelen tijd, en wel omstreeks het jaar 1545, het geestelijk toezicht over Werken's klooster,

---

(1) Miroeus, t. III; Hst. CLXV.

door den Abt van Vaucelles en Jardinet werd waargenomen. Voor den tijd van 's Hemelsdale's bestaan te Werken, zijn er bij mijn weten, geen sporen van biechtvaders der Orde te vinden. Van Pater Benedictus Colaert lezen wij in het Obituarium: « V° IDUS Decembris (d. i. de 9e Dec.) Anno 1594, is in den Heere gestorven heer Benedictus Colaert, den welcken, naer dat hy het clooster langhe ghedient hadde voor capelaen enden ontfanghere zeer profytelick ende ghetrauwelick, is daernaer pater confessor gheworden, int welcke officie hy hem heeft lovelick ghequeten langhe jaeren, ende is te Brugge ghestorven ende begraven in het H. Gheest cloostere » (1).

Toen de kloostergemeente van 's Hemelsdale zich te Diksmuide had gevestigd, in het nieuwe klooster, hetwelk in 1607 in de Woumenstraat werd gebouwd, zien we de monniken van Ter Duinen opnieuw als biechtvaders dienst doen. Van toen af zijn ze meest allen gekend; hier volgen de namen van degenen welke ik heb kunnen vinden :

1607 — Pater Stephanus Van der Plancken ;
1623 — « Jan vanden Berghe ;
« Theodoor Pybes ;
1647 — « Carolus de Visch ;
« Andreas Winneel, † 1658 ;
1658 — « Joannes Ryckaert ;
« Robertus Buysine, † 1664 ;
1664 — « Eugenius Vande Velde ;
1671 — « Nivardus Van Hove;
1688 — « Bernardus Nollet ;
1693 — « Donatianus Van den Boogaerde ;
« Joannes Pistor ;
1713 — « Melchior Steuperaert ;

(1) C. C. et F. V. op. cit. blz. 44.

1721 — « Gabriel Jongherycx ;
1725 — « Godefridus van Melin ;
1736 — « Jacobus Finart ;
1748 — « Franciscus de Vriese ;
1752 — « Gerardus Colen ;
1760 — « Placidus van Hyfte.

Dan volgen er twee van de abdij van Cambron : 1767 P. Laurentius Canour en daarna nog een Laurentius waarvan ik de familienaam niet heb kunnen vinden.

Dan zijn er ook enkele kloosterlingen uit de Bedelorden tot biechtvader aangesteld geworden, wier namen onbekend zijn (1).

---

(1) 't Is best mogelijk dat ik niet de orde heb gevolgd waarin zij hun bediening hebben uitgeoefend, minstens voor die waar geen jaartal bijstaat.

DE ABDISSEN VAN 'S HEMELSDALE

Met de Abdissen MATHILDE d'ORIGNI en MARIA van HARELBEKE, hebben wij bij den aanvang van ons werk reeds kennis gemaakt. Na het overlijden van Maria van Harelbeke, zou Werken's Abdij gedurende een tijdspanne van omtrent drie eeuwen, nog vijftien Abdissen den staf zien ter hand nemen.

Een zekere AGATHA wordt als derde abdis van 's Hemelsdale vernoemd; haar familienaam is onbekend gebleven. — Onder haar bestuur stichtte Maria, Gravin van Namen, in de abdijkerk te Werken, een eeuwig jaargetijde, dat op 1 April moest gecelebreerd worden. — Agatha was het ook die vanwege Koning Philips de Schoone, afschrift kreeg van den brief aan den algemenen inzamelaar der tienden gericht, waarin de vorst verklaart dat 's Hemelsdale geen tienden hoeft te betalen, daar dat klooster in geen enkel register was opgeschreven.

Agatha stierf te Werken, den 5 Oogst 1334, en werd in de kapittelzaal begraven.

CATHARINA van AERDENBURG, die haar opvolgde, werd in 1335 geïnstalleerd. Na een zestienjarig bestuur verliet zij deze wereld, op 12 Juni 1351.

MATHILDE VASTOEL bestuurde gedurende tien jaren; in het begin van haar prelatuur, heeft zij een stuk land gewisseld met Jan Brune van Woumen. Deze had immers een stuk land liggen, midden het goed der abdij, op het grondgebied van Woumen, en de abdij bezat een stuk grond dat rechtover Jan Brune's hofpoorte lag. De oorkonde van deze ruiling werd opgemaakt « up *en verloren Maendagh in den Winter* int jaer ons Heeren als men

screef dusent drie hondert vichtich ende een » (1). — Den 20 April 1361 gaf deze Abdis haar ziel aan haren Schepper terug, en werd nevens haar voorzate begraven.

MARIA de CORTRACO of van Kortrijk, zou ongeveer dertig jaren hare abdij besturen. Zij heeft verscheidene stukken land gekocht en andere ten bate van haar klooster verwisseld. — Met toestemming van Graaf Lodewijk van Nevers besteedde zij het geld door zijn moei aan Abdis Agatha gegeven, aan den aankoop van land te Lampernisse en te Steenkerke gelegen. Op 27 Februari 1390 is Maria van Kortrijk tot een beter leven overgegaan. Zij werd eveneens in de kapittelzaal begraven.

In stilte zou hare opvolgster, ANNA van ISENDYCKE haar leven aan haar klooster en haar zusters wijden, om op 15 Juli 1411 ten grave te dalen.

Van PASCHASIA SCRANENS valt er ook niets bijzonders te zeggen; zij stierf op 4 Oogst 1425.

Onder Domna DANIELA de MONTE, alias vanden Berghe, is 's Hemelsdale's eigendom merkelijk aangegroeid. Jonkvrouw Agniete van Hoorne heeft Werken's abdij met verscheidene percelen land verrijkt. Ongetwijfeld is Abdis vanden Berghe een overste geweest die den welstand van haar klooster behartigde, en als het nodig was ook haar rechten wist te verdedigen. Zo zien we dat een rente van 20 schellingen per jaar, staande op een stuk land te Kortemark bij « Den Doorne » gelegen, sedert jaren niet meer was betaald geworden; daar kwam een proces van, en Abdis vanden Berghe stelde Zuster Cornelia Boytacx, een van haar nonnen aan, om de zaak van haar klooster voor de vierschaar te gaan verdedigen, en zoals we hoger zagen, heeft ze ook haar pleit gewonnen.

---

(1) C. C. et F. V. op. cit. blz. 105.

Deze verdienstelijke Abdis stierf op 3 Juni 1442, zoals blijkt uit haar grafsteen, die later te Werken onder de puinen van het vernielde klooster werd teruggevonden. Die grafsteen droeg het volgende opschrift: « HIC JACET DOMINA DANIELA DE MONTE: ABBATISSA HUJUS ECCLESIAE: QUAE OBIIT ANNO DOMINI MILLESIMO, CCCC XLII: 3ª DIE JUNII » (1).

CATHARINA Smols of MOLS werd de tiende Abdis van 's Hemelsdale. Ook zij heeft tijdens haar dertienjarig bestuur, den eigendom van haar klooster ruimschoots zien aangroeien, vooral door de intrede van enkele nonnen, o. m. Elisabeth Vardebouts en Barbara Sknuts. Zij verliet deze aarde op 11 Januari 1465, en werd evenals de vorige oversten in het kapittel begraven (2).

In zijn Kroniek van 's Hemelsdale, die door Carton en Vandeputte werd overgenomen en met het Cartularium uitgegeven, schrijft Carolus de Visch dat Abdis Catharina Smols 23 jaar heeft bestuurd, en hij geeft als haar overlijdensdatum op: 11 Januari 1455; dat moet een onjuistheid zijn. Abdis vanden Berghe was gestorven in 1442; welnu 23 jaar daarbij is toch wel 1465, en niet 1455. — Ten andere Vrouw Amelberga Brandins, die Catharina Smols heeft opgevolgd, heeft volgens denzelfden schrijver 16 jaar bestuurd, en is in November 1482 gestorven. Zij moet dus het bestuur overgenomen hebben in 1466 (3).

AMELBERGA BRANDINS was geen non van 's Hemelsdale. Sanderus (4) laat haar den abbatialen staf overnemen in Nieuwenbosch binnen Gent in het jaar 1464, na Margareta vanden Hove (of van uitten Hove, *ex Curia,* in 't latijn). De abdij Nieuwenbosch heeft zij

---

(1) C. C. et F. V. in aangehaald werk, blz. 23.
(2) Ibidem.
(3) Ibidem, blz. 23.
(4) SANDERUS: *Flandria Illustrata;* t. I, p. 138.

slechts gedurende acht maanden bestuurd, waarschijnlijk tot in Mei of Juni van 1465. — De reden van haar ontslag in de Gentse abdij, en van haar overgang naar Werken heb ik niet kunnen achterhalen. Dat is enigszins bevreemdend, daar de religieuzen toen nog zelf hun overste mochten kiezen, en die van Werken toch maar moeilijk die Abdis van Nieuwenbosch kunnen gekend hebben.

Deze Abdis deed ook haar best om den vooruitgang van hare communiteit te bevorderen. Zij kocht een achttal gemeten land te Zevekote, en had het geluk evenals de vorige Abdis hun eigendom nog te zien aangroeien door den uitzet van twee van haar nonnen, nl. Petronella Buedens, die in 1458 den sluier nam, en Margaretha Sconincxberghe, die een jaar nadien in de abdij van Werken het kloosterleven omhelsde.

Na een bestuur van zestien jaar, ging deze waardige overste het loon van haar verdienstelijk leven ontvangen; zij overleed den 24 Oktober 1482.

De nieuwe Abdis, PETRONELLA MATTHEUS, heeft niettegenstaande de troebele tijden, haar klooster met vaste hand weten te besturen, heeft veel land gekocht en verscheidene renten afgelost.

Toen de Bruggelingen zagen hoe de Duitse bezetters uit Diksmuide voortdurend naar het « Vrije » trokken, en aan de bevolking veel schade berokkenden, omdat zij de stad Brugge van mondvoorraad voorzagen, besloten zij in 1488, dat Diksmuide en Nieuwpoort betaald te zetten en die steden stormenderhand in te nemen en ten gronde toe af te breken (1).

De Bruggelingen die onder geleide van Joris Picavet naar Diksmuide waren afgezakt om de stad te belegeren, slaagden niet in hun opzet, en hadden vooreerst af te rekenen met de Duitse bezetting die zich in het kasteel van Handzame verschanst hield. Het duurde acht dagen

(1) Zie DESPARS: *Chronycke van Vlaenderen,* IV blz. 429.

vooraleer zij dit konden bemeesteren. Na aldaar alles geroofd en geplunderd te hebben, trokken zij op naar Eesen en Werken, bezetten het kasteel aldaar, en hielden zich daar sterk; van daaruit konden zij de dagelijkse uitvallen van de Dikmuidse bezetting naar wens verhinderen.

Hun doel was echter Diksmuide zelf te belegeren, doch de winterregens en het hoog water, die bijna elk jaar de « broucken » maanden lang onder water houden, waren ook de oorzaak dat de schout van Brugge het beleg moest opbreken en achteruit trekken (1).

Voor 's Hemelsdale was dat voortdurend heen en weer trekken der soldaten ook zeer nadelig; evenals de andere bewoners der streek moesten de nonnen de lasten der inkwartiering helpen dragen. De vreedzame bevolking had veel te verduren; er werd geplunderd en gestolen, en een menigte burgers werden door de Franse soldeniers gevangen gezet (2).

Verscheidene jaren zou die onrust blijven heersen, doch Petronella wist haar klooster ten goede te richten. Zij kreeg het schoon « Hof ter Walle », van zekeren Jan Muuls. Dat hof was prachtig gelegen, rechtover het oude Ter Walle, met enkel de Steenstraat ertussen.

Na een bestuur van bijna 20 jaar, dat door veel weder-waardigheden gekenmerkt was, is Vrouw Petronella Mattheus zachtjes in den Heer ontslapen, op 5 Januari 1501.

Weer zou de staf van 's Hemelsdale in handen van een vreemde religieuze komen. PASCHASIA BOUDENS, was van een ander klooster gekomen. Over haar bestuur weten de kronieken niet veel goeds te vertellen. Carolus de Visch zegt dat zij « heeft den selven staet bedient « ontrent 10 jaren; seere onprofytelick, want het clooster

(1) *Jaarboeken van Veurne-ambacht*, blz. 196 en verder.
(2) Rekeningen van het Brugse Vrije.

« gheheel ten achter ghestelt hebbende, is naer het « convent van haer professie ghetrocken, van daer sy « ghekomen was, resignerende de crotse aen Vrau « Adriane Timmermans, religieuse van Hemelsdaele, « anno 1511, ende is daer naer ghestorven 7° cal. Julii. « In wat clooster dat sy gheprofest was en gheven onze « bewijzen niet » (1).

ADRIANA TIMMERMANS, die den abbatialen staf van 's Hemelsdale overnam zou nauwelijks drie jaren besturen; reeds op 12 December 1514 daalde zij ten grave, en over haar bestuur is anders niets aan te merken.

Wat was er gaande te Werken? — Hadden ze daar geen religieuzen meer die bekwaam waren het klooster te besturen?

Sedert enkele jaren reeds was de tucht in de kloosters wat aan 't verzwakken gegaan; was er daardoor misschien ook vermindering van roepingen ontstaan?

We weten het niet, doch nog eens krijgt 's Hemelsdale een vreemde Abdis.

Een non uit Beauprez bij Geeraardsbergen, die Abdis van Groeninghe geworden was te Kortrijk, zoals we hoger hebben vermeld, kreeg ook de abdij van Werken te besturen, en wat tot nog toe iets ongehoords was in de Orde, zij voerde het bewind over de twee abdijen tegelijk gedurende eën twintigtal jaren.

De nieuwe Abdis, CHRISTOFFELYNE de BARBANSON, hoewel van edele afkomst was niet zo edel in het bestuur van haar beide kloosters. In zijn kroniek van 's Hemelsdale, schrijft Carolus de Visch, dat zij haar beide kloosters eerder nadeel dan voordeel gedaan heeft, dat zij zeer zorgeloos en nalatig was, en dat vooral 's Hemelsdale onder het gemis van een wijs bestuur te lijden had.

---

(1) C. C. et F. V. in aangehaald werk: blz. 24.

In de jaren 1520-30 ontstond er in de talrijke Nederlandse kloosters van de Orde van Cîteaux, een streving naar hervorming van de regeltucht (1). — De nieuwe geest kwam op tegen de « cumul » van Abdis de Barbanson; zij moest 's Hemelsdale laten varen, gaf in 1535 beide prelaturen op, en keerde naar het klooster van haar professie terug. — Doch vooraleer Werken te verlaten en naar Beaupré terug te keren, schonk zij aan het klooster van Werken, een deel van de mirakuleuze kaars van Groeninghe.

Die mirakuleuze kaars was afkomstig uit Atrecht. Aldaar werd zij in 1105, op wondere wijze door den hemel geschonken, en werd in 1130 door Sint Bernardus bezocht en vereerd. Dertien maal per jaar werd zij ontstoken, telkens gedurende twee uren; men verzamelde met zorg het afgedropen was, om er nieuwe kaarsen uit te gieten, zoals die van Groeninghe. Ten tijde van de Franse omwenteling was die kaars, die sedert 1105 reeds gedurende 17.940 uren had gebrand, nog niet opgebrand, maar ze groeide voortdurend terug. — Al de kaarsen die van die kaars van Atrecht voortkwamen, bezaten dezelfde wondere duurzaamheid, en waren tevens werktuigen van veel wondere genezingen (2). Ook Carolus de Visch schrijft in zijn kroniek van 's Hemelsdale, zoals we hoger hebben gezien, nopens die kaars die te Werken werd vereerd : « door dewelcke Godt almachtich oock noch hedendaeghs dierghelycke myraekelen is doende » (3).

Door het aftreden van Christoffelyne de Barbanson, kwam de staf van 's Hemelsdale in de handen van Vrouw CLEMENTIA van VOORSPOEL, religieuze

---

(1) *Handelingen van den geschiedkundigen kring van Kortrijk,* 1930, blz. 136-37.

(2) E. P. Jos. Canivez, *L'Ordre de Cîteaux en Belgique;* blz. 418.

(3) C. C. et F. V· *Chronique et Cart. de Hemelsdale,* p. 25.

van Roosendael bij Mechelen (1). — Deze was een zeer waardige non, van edele afkomst, die in haar klooster van Roosendael, door de conventuele nonnen zeer gegeerd was. Bij de verkiezing van de nieuwe Abdis aldaar, in 1530, waren er moeilijkheden ontstaan. Naar het blijkt was Margareta Sermentens in Roosendael tot de abbatiale waardigheid gekomen door de kuiperijen van den Abt van St Bernards. Clementia maakte daar moeilijkheden over, en zegde dat zij bij den Abt in ongenade was gevallen. Deze was uitermate vertoornd, en legde haar een penitentie op alsof zij de zeven hoofdzonden had bedreven. Haar verwanten deden daarover hun beklag bij de vorstin Margareta van Oostenrijk; enkelen tijd nadien, werd Clementia door de toen heersende vorstin, Maria van Hongarie, van Roosendael verwijderd, en in 's Hemelsdale tot Abdis genoemd. Niet zonder spijt verliet Clementia het klooster waar zij professie had gedaan; de Brabantse grond was haar lief, en 's Hemelsdale kende zij niet. Daar zou zij toch blijven tot in November 1559, dus gedurende 24 jaren, en met hart en ziel zou zij den welstand van haar nieuw verblijf behartigen.

Toen Clementia van Voorspoel te Werken aankwam stak de abdij in grote schulden, doch met de krachtdadige medehulp van den toenmaligen procurator, Pater Benedictus Colaert, gelukte zij erin haar klooster weer op te helpen. Niet alleen vereffende zij al de schulden, maar bovendien voorzag zij haar klooster van behoorlijke meubels. Ook de grondeigendom heeft zij verbeterd. Midden hun goed « Ter Walle » lag er een stuk land dat aan een ander toebehoorde; Abdis Clementia leende een som geld uit aan Joris vanden Berghe, om hem in staat te stellen dat stuk land te kopen, samen met nog andere

(1) Abdis Clementia was de dochter van Gesta van Aveskerke.

percelen; hij schonk het aan zijn dochter Jozyne, die in 's Hemelsdale het kloosterkleed had aangetrokken, en deze schonk het naderhand aan haar klooster (1).

Onder Clementia's bestuur was het dat Dom Joannes Loysier, 48e abt van Cîteaux, in 1547, zijn « devoot » klooster 's Hemelsdale bezocht, en in een vermaard schrijven, gedagtekend den 29 Juli van hetzelfde jaar, de exemptie van de bisschoppelijke jurisdictie verklaarde. Daarin wordt vermeld, dat het klooster van 's Hemelsdale en geheel de Orde van Cîteaux, zo vrouwen- als mannenkloosters, ten getale van drie-duizend-twee-honderd-twee-en-vijftig, vrijgesteld zijn van alle bisschoppen, aartsbisschoppen, kardinalen, pastoors, legaten, proosten, aartsdiakens en andere geestelijke jurisdictie, en dat de Orde onder de bescherming staat van Paus Paulus III (2).

In 1552, den 23 September, werd Dom Benedictus Colaert, kapelaan en procurator van 's Hemelsdale, door den ontvanger van Zarren, voor de kamer van burgemeesters en schepenen van het Brugse Vrije gedagvaard, omdat het klooster de belastingen van het vorig jaar niet betaald had. Doch de kranige procurator deed opmerken, dat de kloosters van de Orde van den H. Bernardus, tot dewelke ook 's Hemelsdale behoorde, van alle belastingen waren vrij gesteld, waarin de raadsheren hem gelijk gaven (3).

Abdis Clementia dacht nog dikwijls aan haar klooster van Roosendael terug. Drie en zestig jaar oud geworden, wilde zij in 1559 haar staf neerleggen, om dien van Roosendael ter hand te nemen; doch God beschikte er anders over. Gedurende de vier en twintig jaren van haar verblijf te Werken, was zij uit voorkomendheid jegens

---

(1) C. C. et F. V. op. cit. blz. 88.
(2) C. C. et F. V. op. cit. blz. 104.
(3) Ibid. blz. 90. — Orde van den H. Bernardus: Zo wordt de Orde van Cîteaux veelal genoemd. Zie blz. 17.

Abdis Sermentens, nooit naar Roosendael teruggekeerd; doch nu dat deze overleden was, voelde zij heimwee naar haar geboortestreek, en stelde zij haar kandidatuur voor haar vroeger klooster. Dit deed zij vooral, omdat zij verlangde in de plaats waar zij haar eerste vorming had gekregen en zich aan 's Heren dienst had toegewijd, ook haar laatste dagen te mogen slijten.

Doch Clementia was in Roosendael niet door allen evenzeer gegeerd; er waren er zelfs die ronduit verklaarden, liever aan het kloosterleven vaarwel te zeggen dan onder het bestuur van Clementia te moeten leven.

Heel zeker had zij haar klooster te Werken wijselijk bestuurd, hoewel er toch den laatsten tijd nogal onenigheid was ontstaan. Nog in dat zelfde jaar 1559 stierf Clementia te Werken, en werd in het koor der kerk begraven. Vooraleer te sterven had zij Vrouw ANNA STORMERS, als haar opvolgster aangewezen (1).

---

(1) Th. Ploegaerts. *Les Moniales de Cîteaux;* II, blz. 378.

ONDER HET NIEUW KIESREGIEM

Tot nog toe hadden de nonnen zelf hun Overste mogen kiezen. Doch zoals we in de inleiding van ons werk hebben gezien, zagen de kloosterlingen onder het bewind van Keizer Karel, hun vrijheid in de keuze van hun Overste grotelijks beperkt.

Na het overlijden van Clementia van Voorspoel, had de eerste verkiezing volgens het nieuw regiem plaats in de abdij van 's Hemelsdale. — En die liep niet van een leien dakje.

De verkiezing had plaats den 18 December 1559, en werd voorgezeten door Carolus vander Elst, proost van Loo, en Nicasius Grisel, officiaal van het bisschoppelijk hof van Terwanen, die verblijf hield binnen Ieper.

's Hemelsdale telde toen maar twaalf nonnen meer, en naar de verklaringen tijdens de verkiezing afgelegd, waren enkele onder hen zeer jong geprofest. Ofschoon ze maar weinig in getal waren, was er toch nogal verdeeldheid. De jongeren trokken partij voor de priorin, Nicoline de Mey, die beloofde niet zo heel streng te zullen zijn, vooral wat de bezoeken en het uitgaan betrof. — De ouderen lieten hun stem gaan naar Vrouw Anna Stormers, die door de overleden Abdis ter opvolging was aangewezen. Anna zou den weg door deze laatste ingeslagen voort bewandelen, en het ordelijk beheer en de kloosterlijke tucht bevorderen.

De priorin Nicoline de Mey, gaf haar voorkeur aan Francisca vander Gracht, die onderpriorin was en heel regulier leefde; ofwel aan Anastasia vanden Berghe, een vrome non, die goed in 't geestelijk leven onderwezen was.

De drie gezusters vanden Berghe waren van de partij van de priorin.

Anna Stormers, die toen 30 jaar oud was en een zeer been had, getuigde dat:

1° — Margareta van Leefdael, nicht van de overleden Abdis, en dochter van den Heer van Thielen bij Turnhout, een zeer goede abdis zou zijn. Zij stamde uit een kroostrijk gezin, waarvan verscheidene kinderen het kloosterleven hadden omhelsd, en andere een rol hadden gespeeld in het politieke leven.

Haar zuster, eveneens Margareta genaamd, werd kloosterlinge en later priorin te Binderen bij Helmond; een broer van haar, Filip, was jong gestorven; Rogier woonde te Antwerpen en stond in de politiek; Jan werd reguliere kanunnik te Tongerloo; Arnold werd prelaat te Averbode; Lodewijk, Dominicaan te Gent, en Frans, de zesde broer, bleef ongehuwd in de wereld. Nog twee van haar zusters werden religieuze, Anna in de abdij van Roosendael, en Maria in het Dominicanessenklooster te Auwerghem (1).

2° — De priorin was wel bekwaam, doch had niet veel verstand van stoffelijke zaken. Zij liet de jongeren te vrij, bij zover dat Abdis Clementia reeds zinnens geweest was haar die bediening te ontnemen. Zij zou aan de zusters beloofd hebben, dat in geval zij gekozen werd, zij meer zouden mogen uitgaan en meer bezoek ontvangen, en dat ze onder haar bestuur een gemakkelijk leven zouden hebben. Al die beloften waren met de statuten der Orde in strijd, en daarbij, de vorige Abdis had haar best gedaan om haar religieuzen tot geestelijken vooruitgang te brengen.

---

(1) Dr Em. Valvekens. O. Præm. *Arnold van Leefdael.* Brugge. « De Kinkhoren » 1943. blz. 18-19. — Rond 1187 kwam de franse familie van Hauterive in huwelijksrelaties met Leefdael. — De naam Leefdael werd aangenomen en de heer van Hauterive kwam uit de streek van Laon naar deze van Leuven. blz. 15.

Zoals we reeds hoger hebben gezegd, stond 's Hemelsdale tot dan toe onder het geestelijk toezicht van de Duinenabdij. Rond 1545, was het Jean Rosette, Abt van Vaucelles en Le Jardinet, die « Pater Abbas » van Werken 's klooster werd. — Zijn tussenkomst bij de verkiezing van de nieuwe abdis komt heel verdacht voor; hij zond immers zijn subprior naar Werken, om de zusters aan te zetten, de priorin te kiezen, met de belofte dat hij toen als « Pater Abbas » zeer meegaande zou zijn.

3° — De onderpriorin Francisca vander Gracht, zou een goede overste zijn, doch zij was een onwettig kind.

Voor Pudentiana de Mueninck gold hetzelfde. Deze laatste telde 33 jaren, en stemde voor Anna Stormers, die reeds 14 jaren de bediening van kapelanes waarnam. — De priorin, zo beweerde zij, was zeer bekwaam, doch te lichtzinnig en al te zeer belust op vrijheid. Met haar zou het spoedig gedaan zijn met de goede tucht door de vorige abdis weer in eer hersteld.

Margareta van Leefdael, de nicht van de overleden Abdis, was 30 jaar oud; zij bevestigde dat, met Anna Stormers de goede tucht onder de religiezen zou blijven heersen. — Met de priorin echter zou de kloostergemeente spoedig ten onder gaan, zowel voor wat het stoffelijke als voor wat het geestelijke betreft.

Pater Benedictus Colaert, die reeds sedert twaalf jaren in het klooster te Werken verbleef, 't zij als kapelaan, 't zij als biechtvader of procurator, gaf zijn voorkeur aan Anna Stormers, omdat zij doordrongen was van de principen van de vorige Abdis: zij minde immers de tucht en de goede zeden; zij had de overledene bijgestaan en de huizelijke zaken bestuurd; zij was ernstig en waardig in haar houding en voelde geen trek naar het wereldse.

De commissie stelde vast dat de vorige Abdis haar klooster goed bestuurd had, zij had de financiele kant van 's Hemelsdale veel verbeterd en verscheidene gebouwen hersteld.

Na alles gehoord te hebben stelde zij Francisca vander Gracht voor, die nochtans slechts één eerste stem had gekregen, ofwel Anna Stormers, omdat degene die voor haar gestemd hadden, « schynen minst uut affectie ende passie ghedeposeerd hebbende ».

Filips II benoemde op 29 Maart 1560, vanuit Brussel, Mevrouw ANNA STORMERS tot Abdis van 's Hemelsdale (1).

De kloostergemeente was toen als volgt samengesteld:

1° Coline de Mey, 48 jaar oud, priorin sedert 15 jaar;
2° Franchine vander Gracht, 47 jaar, « supprieuse ende cantereghe » sedert 10 jaar;
3° Anna Storms (of Stormers), 30 jaar oud, « capelaenesse van Mevrauwe overleden ende kelewaerderesse vanden cloestere ».
4° Potenciana de Muenick, 33 jaar oud, « costreghe ».
5° Anastasia vanden Berghe, 37 jaar oud;
6° Margareta vanden Berghe, 28 jaar;
7° Josyne vanden Berghe, 26 jaar oud;
8° Margareta van Leefdael, 30 jaar oud, nicht van de overleden abdis vanden Voorspoele en dochter van den heer van Thielen bij Turnhout in de Kempen.
9° Anna Kerremans, 21 jaar oud;
10° Margriete Tasse, 26 jaar oud;
11° Josyne vande Capelle, 21 jaar oud;
12° Franchyne Liebaert, 23 jaar oud, ziek te bed.

De nieuwe Abdis bestuurde haar klooster met veel wijsheid; zij zal wel de herstelling van de kloosterkerk ondernomen hebben, die geheel bouwvallig was geworden, bij zover dat het priesterkoor geheel werd afgetrokken, om alle gevaar van instorting te voorkomen. Den 6 Juli 1571 kwam Bisschop Remi Driutius naar Werken, om er het hoogaltaar van de kloosterkerk te wijden (2). — Verders heeft Abdis Stormers door den Brugsen schilder

---

(1) *Algemeen Rijksarchief, Brussel.* — Fonds: Papiers d'Etat et de l'audience.

(2) A. C. DE SCHREVEL in de *Annales de la Soc. d'Emulation;* 1896, blz. 451.

Pieter Pourbus, in 1564 de grote luiktafel laten schilderen, die nu in Sint Gilliskerk te Brugge, het O. L. V.-altaar versiert.

Dat kunststuk verdient wel hier nader beschreven te worden.

In het midden meet het 1 m. 62 in de hoogte, en het is 2 m. 58 breed. Het middenstuk is in drie vakken verdeeld. Het middenvak bestaat uit twee panelen, waarvan het bovenste de Aanbidding van de herders verbeeldt, en het onderste, de Vlucht naar Egypte. — Rechts van dit middenvak is de Besnijdenis in den tempel afgebeeld, en van onder staat te lezen: « Z. H. Ant. Wydoot, XXXVIe Abt in 1557, † in 1566 ». — Rechts daarvan op het eerste luik, is Dom Antoon Wydoot, Abt van Ter Duinen geschilderd, met albe en koorkap, de handen samengevouwen en geknield op een bidbank, waarop een open boek ligt, en wiens bekleding zijn wapen draagt: « van sinopel met vijf golvende dwarsbalken van zilver, met keper van keel met drie gouden schelpen beladen over alles heen ». De abtelijke staf rust op de linkerschouder en een kostelijke witte mijter staat nevens de bidbank (1).

Op het tweede luik rechts: Sint Antonius met zijn zwijntje, dat een bel aan den hals draagt.

Aan de linkerkant staat op het eerste luik, Mevrouw Anna Stormers, Abdis van 's Hemelsdale. Zij is ook met samengevouwen handen op een bidbank geknield, waarop een open boek ligt. Over de bidbank ligt een tapijt waarop het Wapen van de Abdis werd afgemaald: « Een ruitvormig schild van hermelijn, gedwarsbalkt met keel, van zes stukken ».

---

(1) Dom Wydoot, in St Omaars geboren was coadjutor van zijn voorganger; hij werd gewijd op 18 Oct. 1557 door Joan Bels, bisschop van Byblos, wijbisschop van Terenburg, bijgestaan door Antoon Brakele, Abt van Ter Doest en Antoon Ratteler, Abt van St Niklaas te Veurne. Drie Abten met den naam: ***Antonius***.

Zij draagt de witten kovel en de zwarten sluier; de staf rust op haar rechterschouder, en nevens haar ligt een bevallig hondje. — Op het linkerpaneel dat de Aanbidding der Wijzen voorstelt, staat er te lezen: « M^w Anna Stormers, XVIIe Abdis, † in 1609 ».

Op het tweede luik links: de heilige Moeder Anna, die op de rechterarm O. L. V. draagt met het Kindje Jezus.

Op de buitenzijde heeft Pourbus de Boodschap des Engels aan Maria, in grauwschildering aangebracht (1).

Wanneer het bestuur over 's Hemelsdale aan Anna Stormers werd toevertrouwd, telde het Protestantisme ook in onze lage landen reeds verscheidene volgelingen.

Het is bekend dat Maarten Luther in 1517 te Wittenberg in Duitsland voor het eerst met zijn ketterij voor den dag kwam. Geen straffen konden hem in zijn hoogmoedige dwalingen remmen. En wanneer de dood hem overviel op 18 Februari 1546, liet hij zijn nieuw evangelie na waarvan deze de voornaamste punten zijn: « de natuur « van de mens is door Adam 's zonde heel en al bedorven « en heeft bovendien haar vrijen wil verloren; niets « anders is tot de zaligmaking vandoen dan het geloof, « d. i. het vertrouwen op de verdiensten van Christus; er « bestaan enkel twee sacramenten: het doopsel en de « communie; de enige bron van het geloof is de Bijbel,

---

(1) E. Rembry: *De bekende pastoors van St Gillis te Brugge,* blz. 378. — Dat kunstwerk had op den duur enige schade geleden en was een weinig vervuild. In 1854 belastte de commissie van schone kunsten een Brusselaar, Le Roy, met het nauwkeurig onderzoek der panelen en het vaststellen van de herstellingskosten; hij schatte ze op 1500 fr. — In 1851 ondernam een Brugse schilder, Jan Callewaert († 27 Mei 1892) de herstelling voor de som van 500 fr.; de staat droeg de helft van de kosten; de stad betaalde 166,67 fr. en de kerkfabriek 83.33 fr. — Sommigen beweren dat Callewaert de luiktafel bedorven heeft; zeker is het dat de panelen hun glans verloren hebben, die eigen was aan de Vlaamse school.

« welken ieder volgens de inwendige getuigenis van den « H. Geest mag uitleggen; daarom bestaat er geen leer- « gezag, geen priesterschap, geen hiërachie in de Kerk, « die even onzichtbaar is als het geloof in het hart « der mensen ».

Weliswaar was het vooral in Duitsland dat de nieuwe leer aanhangers vond, doch stilaan begon zij in onze streken binnen te dringen; doch wat hier meer volgelingen vond is het zogenaamde Calvinisme, dat wel zoveel niet verschilde van de Lutherse leer, doch waarin de kerk als organisatie bleef bestaan. Calvijn, om in zijn opzet des te beter te slagen, richtte in 1558, te Genève in Zwitserland een academie op, waar ook luisteraars uit onze landen aanwezig waren, die dan teruggekeerd in hun vaderland, de apostels werden van den nieuwen godsdienst.

Keizer Karel vaardigde strenge bevelen uit, doch zij bereikten hun doel niet, omdat een aanzienlijk getal edelen, belust op de kerkelijke goederen, het protestantisme in de hand werkten.

Zijn zoon Filip II, die van zijn vader in 1555, de Nederlanden had gekregen, volgde zijn vaders voorbeeld na en zocht met alle mogelijke middelen de ketterij te onderdrukken. Doch, jammer genoeg, de nieuwe vorst was niet in staat de genegenheid van het Nederlandse volk te winnen. De heren uit den adel verweten hem zijn spaansgezindheid en zo was het Willem van Nassau, prins van Oranje niet moeilijk, hen op zijn zijde te trekken. De vorsten kwamen in botsing en Filip nam de wijk naar Spanje, en liet de Nederlanden aan zijn halve zuster, Margareta van Parma over.

Dat stelde de aanklevers van den nieuwen godsdienst wat meer op hun gemak. Zij begonnen stilaan talrijker te worden en ook met den dag stouter. Zij kwamen samen, weliswaar meest op eenzame plaatsen, zoals in bossen, en gaven daar predikatiën.

Zo hielden zij ook bijeeenkomsten vlak buiten Werken's grondgebied, in de bossen van Ichtegem, die naderhand ook « Geuzenbusschen » genoemd werden.

In verscheidene streken van Vlaanderen waren zij reeds in de kerken gedrongen en hadden er de beelden van hun voetstukken geworpen en verbrijzeld, en vooral op den buiten ontmoetten zij weinig of geen tegenstand.

Koning Filip door Margareta van Parma op de hoogte gebracht, ontstak in hevigen toorn, en bij zijns vaders gedachtenis zwoer hij, de beeldstormers hun gruweldaden betaald te zetten.

Filip was echter jong, en kende de Vlamingen nog te weinig, en in plaats van zelf te komen om orde in de zaken te brengen of op zijn minst zulks te beproeven, vatte hij het besluit op, den Hertog van Alva, als zijn plaatvervanger naar de Nederlanden te zenden.

Intussen was Margareta er toch enigszins in geslaagd de rust te herscheppen, doch toen men alhier vernam dat Alva met een ontzaggelijk leger op de Nederlanden aftrok, toen duurde 't niet lang of de opstokers der troebels zetten het op een lopen naar den vreemde; ook de prins van Oranje voelde zich niet meer veilig en trok met heel zijn gezin naar Duitsland.

In de Oogstmaand van 1567 kwam de hertog van Alva te Brussel aan, en Margareta van Parma die zag dat ze in het bestuur alhier niet veel meer zou te zeggen hebben, vroeg om ontslag, en Alva werd weldra tot algemeen stadhouder der Nederlanden benoemd. En hij begon met een buitengewoon gerechtshof op te richten, de zogenaamde « beroertenraad », die om wille van de wrede handelwijze « bloedraad » werd genoemd. Dat was de « epuratie » van dien tijd. Die raad had opdracht gekregen, al degenen die tot het verbond der edelen hadden behoord, op te zoeken, te vervolgen, te straffen, ook met verbeurdverklaren van hun goederen. Ook al degenen die aan de verwoesting der kerken hadden geholpen, of

aan het opbouwen van ketterse tempels, aan het steunen van predikanten, ja zelfs zij die alleen de preken hadden bijgewoond, vielen onder de straffende hand van den raad. De bisschoppen in den lande trachtten den wreden hertog tot zachtere gevoelens te brengen, maar dat was niet meer in staat de kloof die tussen stadhouder en volk ontstaan was te overbruggen.

In de steden was het enigszins rustiger geworden, maar dan zochten de geuzen hun woede op den buiten bot te vieren. Zo kwamen in 1578 de verwoede beeldstormers die in het Geuzenbos verscholen waren, naar Werken getogen. Met een duivelse woestheid vielen zij op de Abdij 's Hemelsdale aan, beukten den slotmuur omver, verwoestten al wat onder hun bereik viel, en verbrandden al wat ze op een andere wijze niet konden vernietigen. Na twee dagen werk kon men bijna niet meer zien waar de abdij had gestaan. Vandaar trokken zij naar de parochiekerk, welke zij als een rokende puinhoop achterlieten.

Gelukkig had de abdis den storm zien opdagen, en was zij bijtijds met haar communiteit, van het kostbaarste voorzien, naar Brugge uitgeweken, waar zij 10 tot 11 jaren een armtierig leven hebben geleid in een huis bij Sint Salvatorskerk gelegen, in de Oranjeboomstraat, dat hun toevluchtshuis was (1).

Eindelijk vond zij een gelegenheid om haar toestand te verbeteren, en zich met haar zusters ten dienste te stellen van de gemeenschap. — Het « passante-gasthuis » van Torhout, door den Hertog van Kleef (volgens Meyer door Margareta van Constantinopel) gesticht, was gelukkig aan de vernielende handen der Calvinisten ontsnapt; er was echter maar één bejaarde religieuze meer over-

(1) Waarschijnlijk had reeds een deel der communiteit, van in 1575, met het kostbaarste, het toevluchtshuis te Brugge betrokken.

gebleven, de priorin Elisabeth Willems. De Abdis van 's Hemelsdale sloot in 1586 met haar een overeenkomst, om het gasthuis naar oude gewoonte te bedienen. Het jaar nadien keurde de Hertog van Kleef, heer van Wynendale die overeenkomst goed; de bisschop van Brugge Remigius Driutius, hechtte er den 15 November 1590 zijn zegel aan en verenigde het klooster van 's Hemelsdale met het gasthuis van Torhout. Doch die band was niet sterk en zou weldra losgaan.

Wat nu gedaan? — Anna Stormers trok met haar religieuzen naar Nieuwpoort; vandaar zou ze beter hun landgoederen kunnen nagaan. Zij betrokken aldaar het toevluchtshuis van Ter Duinen.

In 1607 vroeg Abdis Stormers ontslag. Het jaar te voren had de Abt van Clairvaux een jeugdige non naar Nieuwpoort gestuurd, om als priorin, de Abdis in het bestuur van haar klooster terzijde te staan. Die jonge kloostervrouw heette Maria de Ville, en was afkomstig uit de abdij Aunay in Normandië; zij zou het werktuig zijn in de handen der Voorzienigheid om 's Hemelsdale weerom op te helpen.

Anna Stormers had haar priorin nu reeds een jaar of daaromtrent aan het werk gezien, en zij aarzelde niet, Maria de Ville in naam van haar religieuzen tot Abdis te vragen « van onzen schamelen ende geruineerden huyze ».

De koorzusters waren enkel nog 9 in getal. Twee onder hen hadden met de Abdis, de zwerftochten van Werken naar Brugge, van Brugge naar Torhout en van Torhout naar Nieuwpoort meegemaakt: Josyne vanden Berghe, 75 jaar oud geworden, en Joanna de la Court, die de laatste te Werken was geprofest, en die zeer jong in 't klooster getreden op drie-en-zeventigjarigen ouderdom als jubilarisse gestorven is (1).

---

(1) C. C. et F. V.: *Chronique et Cart.* pag. 42.

Het Duinenhuis te Nieuwpoort bestond nog vóór den oorlog van 1914-18, en stond in de Westzijde van de Oostendestraat. 't Was een prachtig gebouw, met een stoep, en een uitgestrekten hof. In 1914 werd het vernield, en de eigendom werd verkaveld. Volgens Pauwel Heinderickx verlieten de Paters de Duinenabdij in 1627. Op 3 Mei van dat jaar ziet Nieuwpoort den Abt Bernard Campmans en nog een paar overblijvende monniken binnen zijn muren verblijven. Op een aantal wagens brengen zij het lichaam van den Gelukz. Idesbaldus en alle roerende goederen van de abdij naar het Duinenhuis. Doch daar de toestand meer en meer onzeker werd, vertrokken de paters enkelen tijd later met hun schat naar Brugge. Er wordt verteld dat het Duinenhuis later aan de stad verkocht werd voor een zilveren kelk (1).

(1) Welwillend medegedeeld door den Heer Juul Filliaert.

'S HEMELSDALE TE DIKSMUIDE

(1607-1671-72)

Zoals we hierboven hebben gezien, vroeg de tachtigjarige Abdis Anna Stormers om uit haar ambt ontslagen te worden; 't was toen het jaar O. H. 1607, terwijl ze te Nieuwpoort in ballingschap leefde en haar kloostergemeente nog enkel negen koorzusters telde.

Abdis MARIA DE VILLE, die door de regering was aangesteld geworden om het bestuur over 's Hemelsdale waar te nemen, bracht op aanraden van den Abt van Ter Duinen en met oorlof van het stadsbestuur van Diksmuide, haar klooster naar dit stadje over. Van daaruit zou men gemakkelijker met de pachters in aanraking kunnen komen. Het hof van Steenvoorde, plaats van de eerste stichting, het hof Ter Walle te Werken en het hof Ter Keynghe te Kaaskerke waren vanuit Diksmuide gemakkelijk te bereiken. Het kloosterstuk te Werken, waar de abdij had gestaan, werd aan Antheunis Drudsaeten verhuurd.

Als we mogen geloof hechten aan een oud handschrift door Malbrancq aangehaald (1), dan zou Diksmuide reeds in de VIIe eeuw hebben bestaan.

Een andere overlevering meldt dat Graaf Boudewijn III er in 958 een openbare markt heeft opgericht. — In 961 heeft Graaf Aernoud de Oude verscheidene tienden aan de kerk van Diksmuide geschonken, die den 22 Juli 1144 door Milo, bisschop van Terwanen, plechtig werd geconsacreerd en van Eesen afgescheiden (2).

---

(1) MALBRANCQ: *De Morinis* I; p. 308.
(2) Ibid. t. III; p. 714.

Willem van Normandië die in 1227 het graafschap Vlaanderen bestuurde, schonk een keure aan Sint Omaars, waarin uitdrukkelijk bepaald werd, dat de kooplieden dier stad de havens van Grevelingen en Diksmuide vrij mochten binnenvaren.

Ten tijde van Gwijde van Dampierre werd de stad met wallen omgeven, van vestingsmuren voorzien en met poorten versierd.

De Abdis kocht enkele huizen en erven in de Zuidstraat om daar een klooster te bouwen. Als we het plan van Diksmuide nagaan dat in Flandria Illustrata voorkomt, en waarop 's Hemelsdale ook afgebeeld is, dan bevinden we dat de Zuidstraat van dien tijd, de huidige Woumenstraat geworden is.

Door edelmoedige weldoeners geholpen bouwde zij het kloosterkerkje, de pand en het nodigste om te kunnen wonen.

Dat vorderde reeds een hele som, en om niet helemaal van de liefdadigheid te moeten leven, richtte zij een school op, en opende een pensionaat voor jonge meisjes. Had haar gezondheid haar ijver geëvenaard, dan zou zij gezorgd hebben dat de andere kloostergebouwen er ook kwamen; doch zij werd ziek, en gedurende langen tijd kon zij aan de gemeenschappelijke oefeningen geen deel nemen.

Het bouwen viel dus stil, en wat meer te betreuren is, de kloostertucht ging ook stillekens aan het verslappen, wat ook niet te verwonderen is, want, waar het wakend oog van een goede Overste te kort schiet, daar schieten spoedig doch bijna ongemerkt allerlei misbruiken op.

Abdis Maria de Ville ontsliep zachtjes in den Heer, den 9 Mei 1623, vele schone voorbeelden aan haar geestelijke dochters nalatende. Zij werd in het kloosterkerkje, vóór het hoogaltaar, begraven.

Had de Abdis aan haar dochters veel voorbeelden van deugd nagelaten, fondsen waren er niet veel overgeble-

ven. De bouwwerken hadden veel opgeslorpt, en de priorin en de zusters vroegen, om alle nutteloze uitgaven te vermijden, dezelfde commissarissen te mogen hebben, die de verkiezing van den Abt van Ter Duinen hadden voorgezeten, nl. de Abt van Baudeloo en de voorzitter van de Raad van Vlaanderen, Marcus de Hertoghe.

's Hemelsdale was echter te weinig bevolkt om een degelijke keuze mogelijk te maken; daar waren op de tien religieuzen die er waren, een paar oude gebrekkige bij, die dus niet in aanmerking konden komen; er waren er ook wel een drietal jeugdige nonnekens van vooraan in de dertig, maar daar ze enkel Vlaams kenden en met moeite konden lezen en schrijven, werden ze als ongeschikt van de hand gewezen; en de zes overige waren al te jong.

's Hemelsdale had een goede Overste nodig; om wille van haar ziekte kon Maria de Ville de laatste jaren niet meer naar het koor komen, en de jonge religieuzen niet nagaan.

De Priorin Cornelia de Wilde en de gewezen onderpriorin Joanna de la Court, die nog te Werken was geprofest geworden, zagen genoeg in, dat ze elders gingen moeten op zoek gaan om een degelijke Abdis te vinden, en daar ze Spermalie best kenden, zouden ze hun keuze laten vallen op de priorin van het Brugse klooster. Enkele onder hen hadden haar leren kennen en waarderen bij een bezoek van enkele dagen aan Spermalie. Die Priorin heette Barbara Casembroot.

Pater Jan Vanden Berghe, die de bediening van biechtvader in Spermalie en ook in 's Hemelsdale had waargenomen, beweerde dat de overleden Abt van Ter Duinen reeds het plan had opgevat, de Priorin van Spermalie naar 's Hemelsdale te zenden om de Abdis aldaar te helpen in het bestuur, daar deze de laatste twaalf jaren door ziekelijkheid verhinderd was aan het gemeenschappelijk leven deel te nemen.

Die ziekte der Abdis had ook een algemene verslapping van de tucht voor gevolg gehad. Daarbij kwam nog, dat het klooster op verre na nog niet af was. Abdis Maria de Ville had eerst gezorgd voor behoorlijke huisvesting en voor het huis Gods, en om de financiële toestand van haar klooster wat te verbeteren, had zij ook een kostschool jonge meisjes opgericht, die tevens een kweekschool zou zijn van nieuwe roepingen. — Aan het klooster zelf ontbraken echter nog de eetzaal, het kapittel, de werkplaats, het ziekenhuis, het Abdissenkwartier en de woning van den biechtvader.

Nog lange jaren zou het duren vooraleer er iets zou kunnen van kant gelegd worden, want het optrekken van die verscheidene gebouwen zou wel een 80.000 guldens vergen.

De Commissarissen zagen dan ook in dat er hier een krachtdadige hand vandoen was, en daar de zusters zelf de Priorin van Spermalie verkozen, stemden zij daarmee in, en stelden aan de Aartshertogen voor, Zuster BARBARA CASEMBROOT tot Abdis van 's Hemelsdale te benoemen. Toen waren er in het klooster tien koorreligieuzen, zes lekezusters, twee novicen, de biechtvader en de kapelaan, mitsgaders nog twee dienstknechten en een meisje dat met de boodschappen in de stad belast was.

Die koorzusters waren :

1° Cornelia de Wilde, 37 jaar oud, priorin sedert zes jaar;
2° Joanna de la Court, uit Kortrijk, 73 jaar, 53 jaar geprofest; was vroeger onderpriorin;
3° Michelle Van Daele uit Brugge, 44 jaar, 18 jaar geprofest, onderpriorin en kosterin;
4° Maria van Belle, 41 jaar, 18 jaar geprofest, portieres;
5° Magdalena Lopez, uit Philippeville, 26 jaar oud, bestuurster van de kostschool;
6° Margareta Blomme, uit Izenberge, 34 jaar.
7° Anna de Graeve, uit Artesië, 23 jaar;
8° Jacqueline Bourlet uit Rijssel, 25 jaar;
9° Catarina Verbeke, uit Duinkerke, 23 jaar oud;
10° Joanna Deprez, uit Lampernisse, 20 jaar oud.

Spermalie's priorin werd door de Vorstin tot Abdis van 's Hemelsdale benoemd en op 29 Juli 1623 aangesteld door Dom Bernard Campmans, prelaat van Ter Duinen.

Het bestuur van de nieuwe Abdis was gekenmerkt door een wijze bescheidenheid en liefde tot den vrede, zodanig dat de nonnen in hun verwachtingen niet werden teleurgesteld. — Zij zette de bouwwerken voort; eerst zorgde zij dat de slotmuur werd afgebouwd en verhoogd. — Even buiten den omheiningsmuur stond er op de wallen een molen; van op dien molen kon de mulder gemakkelijk in den tuin van de abdij kijken en dat stond de Abdis in 't geheel niet aan, en met reden, want zo werden de religieuzen dikwijls gestoord in hun stil en afgezonderd leven; zij gelukte er evenwel in, doch niet zonder grote moeilijkheden, die molen te doen afbreken.

Aan den kant van de straat deed zij twee spreekkamers bouwen, het kwartier der Abdis, de grote poort met de bakkerij, met daarboven verscheiden kamers en zolders; dan heeft zij nog vier huizen daarnaast laten optrekken, zodat de straatzijde geheel bemuurd was. Ook langs de straat die tussen hun eigendom en de Armeschool liep, liet zij verscheidene gebouwen zetten, o. m. een nieuw ziekenhuis, een brouwerij, het huis van den Pater-Biechtvader, en bijna al de stallen, bij zover dat ook die straat, bijna tot aan de vesten, met gebouwen was afgezet.

Al de losbare renten, en er waren er niet weinig, heeft Abdis Casembroot ook afgelost, zodat haar klooster van een grote last bevrijd.

Doch benevens den stoffelijken vooruitgang, behartigde zij ook het geestelijk leven van haar dochters. Op last van den Abt Visitator, voerde zij in haar klooster het regulier slot in, volgens de verordeningen van het Concilie van Trente en de Besluiten der Generale Kapittels der Orde en haar Constituties, en om te beter haar voornemen te kunnen uitvoeren, heeft zij al de religieuzen welke zij van toen af heeft aangenomen, bij hun Professie

plechtig doen beloven, het eeuwig slot te zullen onderhouden.

Zij was ook vol ijver voor de schoonheid van Gods huis: veel schone en kostbare gewaden voor het verrichten van de goddelijke diensten heeft zij voor de kerk van haar klooster aangekocht met de liefdadige hulp van edelmoedige weldoeners; zij zorgde dat de relikwieën der heiligen op passende wijze vereerd werden, o. m. heeft zij voor de mirakuleuze kaars een prachtig zilveren schrijn laten maken, met drie gouden kronen versierd (1).

In den loop van haar bestuur heeft zij twintig koorreligieuzen tot de professie aangenomen on vijf lekezusters, dewelke zij met geheel haar gemeente tot zulk een godvruchtig leven en onderhouding van den heiligen Regel heeft opgeleid, dat het klooster van 's Hemelsdale alom als een voorbeeld van volmaaktheid is bekend geworden. Vooral was zij erop bedacht het goddelijk Officie met veel luister en plechtigheid te doen verrichten en spoorde zij al haar zusters aan om met veel godsvrucht zich te wijden aan de overweging en de beschouwing, en dat deed zij veel meer door haar voorbeeld dan door haar onderrichtingen op het kapittel.

Deze voorbeeldige Abdis overleed in den ouderdom van 67 jaar, op 8 Oogst 1646. 't Was twee en veertig jaar dat zij zich door geloften aan God had verbonden en 24 jaar dat zij 's Hemelsdale had bestuurd. Zij werd in

---

(1) Dat schrijn werd vervaardigd op de kosten van de familie de Vrieze uit Ieper, wiens dochter Barbara te Diksmuide in 's Hemelsdale den sluier had aangenomen, en die Abdis Barbara Casembroot in de abbatiale waardigheid zou opvolgen. Zo komt het dat haar wapen benevens dat van de abdij, op het schrijn werd aangebracht. — Toen Barbara de Vrieze tot Abdis was benoemd, kreeg ze op haar verzoek van haar oom Dionysius Blommaert, officiaal « ende scholaster der stede van Ypre », een prachtig verguld missaal met zilveren sloten.

het priesterkoor der abdijkerk begraven in een bijzonder graf, nevens haar voorzaat.

De nonnen, die vol droefheid hun goede Moeder hadden zien heengaan, meldden het treurig nieuws van haar overlijden aan de regering, die voor de verkiezing van de nieuwe Overste, den Abt van Ter Duinen, Joost de Corron samen met den Ruwaart van Diksmuide, Lodewijk Moenyn, tot commissaris aanstelde.

De verkiezing zou op 22 Oktober 1646 plaats hebben.

De gekende geschiedschrijver, Carolus de Visch van Ter Duinen, sedert een tiental jaar biechtvader van 's Hemelsdale, stelde drie jonge nonnen aan de Commissie voor: Maria vander Elst, de novicenmeesteres, een waardige religieuze die onder alle opzichten tot voorbeeld kon strekken en een goede Overste zou zijn; vervolgens Barbara de Vrieze, die voor de beurs zorgde, en de portieres, Catarina Denys.

Hoewel de vorige Overste haar best had gedaan om den toestand van haar klooster, ook onder stoffelijk opzicht te verbeteren, stond het er nog niet te best voor. De renten welke zij aan verscheiden personen moesten betalen, het herstel van gebouwen, het onderhoud van 27 religieuzen, kosten van geneesheer en apotheker, de olie en het was voor de kerk, de kolen en het brandhout voor klooster en brouwerij, het onderhoud van biechtvader, kapelaan en dienstpersoneel, het ereloon voor predikanten en buitengewone biechtvaders, het ontvangen van voorname gasten, vergden elk jaar grote sommen geld; daarbij kwam nog, het herstellen van hofsteden en de vermindering van inkomsten, veroorzaakt door de verwoesting van hun bijzonderste hoeven en landgoederen, die onbebouwd bleven liggen, het heen en weer trekken van de troepen, het betalen van bezettingskosten, enz... dat alles maakte dat er in 's Hemelsdale armoede en gebrek heerste.

De Voorzitter van de Staatsraad, P. Rooze, liet weten

MEVR. BARBARA DE VRIESE
20e ABDIS.

dat BARBARA DE VRIEZE tot Abdis werd benoemd; zij werd op 17 Maart 1647 door den Abt van Ter Duinen Joost de Corron aangesteld en gewijd.

Er waren toen achttien koorzusters, wier namen wij hier laten volgen:

1° Michelle Van Daele, uit Brugge, 67 jaar oud, priorin;
2° Magdalena Lopez, uit Philippeville, 49 jaar; onderpriorin;
3° Anna Geeraert, 47 jaar;
4° Catarina Verbeke, 46 jaar oud;
5° Joanna Deprez, 43 jaar, voorzangeres;
6° Bernarde Deraedt, 48 jaar, ziekenverpleegster;
7° Anna Andries, 40 jaar;
8° Barbara de Vrieze, « boursiereghe »;
9° Joanna vander Elst, 38 jaar oud, novicenmeester;
10° Maria vander Elst, 36 jaar;
11° Catarina Denys, 39 jaar;
12° Godelieve Wyts, 31 jaar;
13° Cecilia Coopman, 27 jaar;
14° Cornelia vander Carre, 26 jaar;
15° Helena Van der Linden, 31 jaar;
16° Maria Zannequin, 22 jaar;
17° Agnes Boeteman, 31 jaar;
18° Humbelina de Poodt, 26 jaar.

Barbara de Vrieze stamde uit een edele familie uit Ieper. Als wapenschild koos zij dat van haar familie: « van zilver met zes schelpen van keel », geplaatst: 3, 2 en 1; met de familieleus: « Hope ende vreeze ».

De nieuwe Abdis staat bekend om haar liefde tot de eenzaamheid, en in die moeilijke tijden, zou alleen een echt bovennatuurlijke ziel ertoe in staat zijn, het geestelijk peil van het klooster hoog te houden.

De voortdurende belegeringen der stad brachten grote levensduurte met zich mede, doch met den Vrede van Munster in het begin van 1648 gesloten, begonnen de mensen wat vrijer te ademen.

Die rust kende echter geen duur. Op 13 Juni van hetzelfde jaar trok Maarschalk de Ranteau vanuit Veurne met veel volk en een deel van het garnizoen der stad, van

ladders en touwen voorzien, naar Diksmuide op, alwaar zij langs den kant van Woumen het alarm gaven.

Een regiment Duitse soldaten dat te Schoorbakke de wacht hield, werd door zijn schildwachten verwittigd, dat een leger in aantocht was naar Diksmuide; zij verlieten hun kamp en trokken de stad binnen om ze te verdedigen. De Fransen vroegen niet beter, en maakten van de gelegenheid gebruik, om in allerhaast naar Schoorbakke op te rukken en langs dien kant den IJzer over te steken, om vandaar naar Oostende op te rukken (1).

Dat heen en weer trekken van de troepen was noodlottig voor de bewoners van Diksmuide en omliggende gemeenten; elkeen verlangde vurig naar vrede die maar niet kwam, of die telkens maar kort van duur was; de bewoners van het IJzerstadje waren nog niet van hun angst bekomen, of Maarschalk Turenne kwam in 1658 Diksmuide belegeren; de stad werd hem echter spoedig overgeleverd. Zijn soldaten leefden van de roof, en als er in Veurne-Ambacht niets meer te plunderen viel, toen trokken zij naar het Brugse Vrije (2). Van Nieuwpoort tot Diksmuide werden alle huizen en hofsteden afgebroken, en van Diksmuide tot aan de Fintele gebeurde hetzelfde (3).

Dat alles laat gemakkelijk bevroeden dat Abdis de Vrieze het niet onder de markt heeft gehad. Daarbij komt, dat 's Hemelsdale op verre na nog niet voltooid was; doch midden al die wederwaardigheden bezorgde God haar toch den troost, haar geestelijke dochters in hun godsbetrachting niet te zien verzwakken, en hun getal niet te zien verminderen.

Abdis de Vrieze heeft tijdens haar bestuur nieuwe

---

(1) *Jaarboeken van Veurne,* blz. 164.
(2) Ibid. blz. 214.
(3) Ibid. blz. 215.

renten aangevraagd en is er ook toegestaan geworden; zij had zich daartoe tot den Abt van Ter Duinen gewend, en haar brief staat woordelijk in den akt van toekenning; 't waren allemaal renten op land dat te Gistel gelegen was. Die akt begint zo: « Wy Jan van Overloop ende « Jacques de Maldeghem, schepenen slandts vanden « Vryen doen te weten dat wy hebben date deser saghen « ende hoorden lesen. Eerste zeker letteren van consente « staende op requesten by apostille van daten den vyfden « octobre zestien honderd negenenveertich dewelcke « waeren gheheel gansch ende garre zonder eenighe bifie, « additie ofte rasure, danof den inhoud hier naer volght « van woorde tot woorde.

« Aen den Eerweerdigsten Heere mynheere den prelaet « vande Duynen Vaeder Immediaet der abdye van « Hemelsdale vertoonde in aller ootmoet ende behoor- « lycke eerbiedinghe Barbara de Vrieze » (1).

En dan volgen een veertigtal bladzijden over de toegestane renten.

Na een veertienjarig bestuur voleindde deze wijze Abdis haar aardse loopbaan op het feest van O. L. V. Opdracht, van het jaar 1661.

Met droefheid in 't hart hadden haar dochters haar zien heengaan, doch gans overgegeven aan Gods wijze raadsbesluiten, vroegen zij niets beters, dan een Overste te krijgen die op de voetstappen van hun diepbetreurde Moeder zou blijven wandelen.

Om nutteloze onkosten te vermijden, verzocht de priorin om commissarissen uit de omgeving. Deze werden aangeduid, doch het zou nog meer dan een jaar duren vooraleer tot de verkiezing werd overgegaan.

Op 13 Januari 1663 werd dan ook door het landsbestuur een nieuwe commissie benoemd; zij bestond uit den

---

(1) Archief: Abdij te Flône.

Deken van de kathedraal van Ieper en de Voorzitter van den Raad van Vlaanderen, de la Faille.

Te dien tijde waren er in 's Hemelsdale nogal enige religieuzen van aanzienlijk families. Maria Zannequin uit Veurne, stamde uit den adel, en was niettemin een voorbeeld van nederigheid. — Aleydis Pierloot was een jonge weduwe; na het overlijden van haar echtgenoot, Mr Joris de Gelcke, licentiaat in beide rechten, nam zij, die kinderloos gebleven was, op dertigjarigen leeftijd den sluier aan in de Diksmuidse abdij.

Deze jonge vrouw heeft aan haar klooster veel uitstekende diensten bewezen en was een vurige kloosterlinge, die het met het streven naar de volmaaktheid goed meende.

Vervolgens kwam eveneens in aanmerking, Maria Van der Elst, die als priorin het klooster bestuurde, alsook Helena Van der Linden, die het ambt van novicenmeesteres bekleedde.

De keus der nonnen ging vooral naar deze twee laatstgenoemde: de oudere stemden voor Maria Van der Elst, terwijl de jongere hun voorkeur gaven aan Helena Van der Linden.

De priorin was heel zeker een waardige religieuze, maar ja, 't is vooral de priorin die moet waken over de tucht, en die dan ook nu en dan eens vermaningen moet delen aan de nalatigen; zo kwam het dat zij onder de jeugd niet zeer gegeerd was.

De financiële toestand was er nog niet op vooruit gegaan; de Franse legers hadden verscheidene hoeven verwoest, en ook enkele kerken waar 's Hemelsdale tienden van trok; ook hun eigen kloosterkerkje had herstel nodig en nog altijd bleef het klooster zonder refter, zonder slaapzaal, zonder werk- en ziekenhuis. — Had de abdij toen niet menige weldoener gekend, die edelmoedig bijsprong waar er te helpen viel, de nonnen zouden van armoede hebben moeten uiteengaan.

In 1663 waren ze nog ten getale van achttien die als koorzusters bekend staan:

1° Maria Van der Elst, 51 jaar, priorin;
2° Joanna Van der Elst, 56 jaar, portierster;
3° Cecilia Coopman, 43 jaar, onderpriorin;
4° Helena Vander Linden, 47 jaar, novicenmeesteres;
5° Maria Zannequin, 38 jaar, kassierster en ziekendienster;
6° Agnes Boeteman, 48 jaar, kapelanes;
7° Lutgarde Poot, 33 jaar;
8° Barbara Rebaut, 31 jaar;
9° Alexandrine de Coene, 40 jaar, ziekendienster;
10° Angela de Jonghe, 34 jaar;
11° Anna de Bruyne, 29 jaar;
12° Petronella Van der Cruysse, 30 jaar;
13° Aleydis Pierloot, 38 jaar;
14° Scholastica Tack, 24 jaar;
15° Bernarde Plaetevoet, 24 jaar;
16° Catharina Van der Meere, 23 jaar;
17° Theresia Dumont, 22 jaar;
18° Constance Keynooghe, 28 jaar oud.

Philips IV benoemde op 17 Mei 1663 MARIA VANDER ELST tot Abdis. Slechts vier jaren zou zij besturen; ze stierf reeds den 14 Oost 1667, slechts 57 jaar oud. Zij had echter het aantal religieuzen tot 23 zien stijgen.

Te dien tijde was het nogal rumoerig rond Diksmuide; de Fransen en de Spanjaarden legerden er om de beurt, en de wegen waren onveilig.

De prelaat van Baudeloo en Marcus van Oignate, de gewezen burgemeester van het Brugse Vrije, die als commissarissen werden gevraagd en aangesteld, lieten om wille van de onveiligheid van den weg, de nonnen zelf naar Nieuwpoort trekken om aldaar de verkiezing te laten geschieden.

Er wordt getuigd dat er in 's Hemelsdale een goede geest heerste: het goddelijk officie werd er goed bijgewoond en er was liefde voor orde en tucht. In een twintig jaar tijd was het getal der religieuzen voortdurend gestegen: nu waren er 23 geprofeste koorzusters.

In hun verslag merkten de commissarissen aan, dat 's Hemelsdale op stoffelijk gebied in een bedenkelijken toestand verkeerde. Zij gaven hun voorkeur aan twee der oudere zusters, te weten: Helena Van der Linden, die goed voor haar novicen zorgde, en de onderpriorin die van edele afkomst was. Wat Alexandrine de Coene betreft, merkten zij op, dat het bijna alle de jongere waren die voor haar stemden, nonnekens zonder ondervinding in het kloosterleven.

De staatsraad veranderde de rangorde door de nonnen voorgesteld en stelde op de eerste plaats Maria Zannequin. — Er viel geen tijd te verliezen, daar de Fransen in de buurt waren, en moest de Franse koning ertoe komen Diksmuide te veroveren, dan zou hij zich het recht toekennen om de Abdis te benoemen.

De raadzusters, Cecilia Coopman, priorin, Joanna Vander Elst en Helena Van der Linden legden aan de commissie den toestand der zaken voor: bij het afsterven van Abdis Maria Van der Elst, had men nog slechts 6 patacons gevonden; de hofsteden brachten 431 pond, 16 schellingen groot op, en de renten 49 pond en 18 schellingen; het totaal der schulden bedroeg echter 2339 pond 11 sch. en 11 stuivers.

Hoewel men inzag dat er spoedig een Abdis diende gekozen te worden, zou het nog wel een jaar aanslepen vooraleer ertoe besloten werd.

Wat was er binnen dat jaar gaande geweest? — Daar is niets over te vinden. — Al wat we weten is, dat de gouverneur Castel-Rodrigo, op eigen gezag (van koningswege), de priorin CECILIA COOPMAN tot Abdis van 's Hemelsdale benoemde. Zij kreeg haar bevestingsbrieven uit Brussel den 27 September 1668.

Cecilia Coopman werd waarschijnlijk niet geïnstalleerd, ingezien korten tijd nadien, op 21 Februari 1669, Graaf de Monterey die Markies Castel-Rodrigo als gouverneur had opgevolgd, « om zekere bijzondere redens, zonder

iemand in zijn eer te willen krenken », de benoeming veranderde, en op 6 Maart 1670, den Abt van Baudeloo, L. Vaentkens verzocht om in overeenstemming met de Abten van Ter Duinen en van Sint Andries, mitsgaders den Raadsheer van Vlaanderen, J. B. de Rop, een andere kandidate voor te stellen.

Intussen hadden de religieuzen van 's Hemelsdale een smeekschrift tot den gouverneur gericht, waarin zij hem lieten weten dat zij nog immer zonder Abdis waren, en dat Helena Van der Linden voorlopig het bestuur waarnam.

De commissie kwam in de abdij van Baudeloo bijeen om vier nonnen aan te duiden die voor het ambt van abdis konden in aanmerking komen, volgens het besluit op 21 Februari 1669 door zijne Excellentie uitgevaardigd, t. t. z. twee van 's Hemelsdale en twee van een ander klooster. — Zij stelden zonder voorafgaande formaliteiten voor : 1° Helena Van der Linden, die in de vorige kiezing de eerste gekozen werd; 2° Alexandrine de Coene, die als derde kandidate was uitgekomen, en dan onder die van andere kloosters: Elisabeth Burlion, de novicenmeesteres van Oost-Eecloo binnen Gent, en Francisca Van Steenberghe, die de kas bewaarde in de Byloke, eveneens te Gent. Naderhand werd deze laatste in April 1694, op 62 jarigen leeftijd tot Abdis van de Byloke gewijd (1).

De staatsraad gaf zijn oordeel te kennen op 24 April 1670: « Ingezien uwe Excellentie (de Monterey) geraadzaam heeft gevonden, de vorige benoeming van Cecilia Coopman te wijzigen, zijn wij van oordeel dat de eerste twee kandidaten boven de twee andere te verkiezen zijn, niet alleen omdat zij de andere religieuzen in hun zeden en gedragingen beter kennen, maar ook om te voorkomen

---

(1) Jos WALTERS : *Geschiedenis der Zusters van de Byloke te Genk.* — Druk. Veritas 1929. — I. blz 245.

dat een soort verwijt of blaam op het klooster ën de nonnen zou vallen indien men hen een abdis van een ander klooster zou opdringen ».

« Het inkomen van dat huis is zo gering dat het geen pensioen kan betalen. Het zal tot den dienst van God strekken en tot bate van het klooster, dat het niet langer meer zonder abdis blijve, zooals het nu bijna drie jaren het geval is ».

De nonnen stelden een smeekschrift op waarin ze aan de regering vroegen, om geen tweede maal zegelrechten te moeten betalen, doch de gouverneur antwoordde « ingezien voor de vorige verkiezing Domna Coopman geen enkel recht had hoeven te betalen, het huis thans de lasten der nieuwe patente zou dienen te vereffenen ».

HELENA VAN DER LINDEN werd door het gouvernement tot Abdis benoemd, op 27 September 1670; op 24 November daarop volgende geïnstalleerd, stierf ze reeds den 17 December, dus na slechts vier-en-twintig dagen bestuur. Zij was 51 jaar oud.

Wat Cecilia Coopman betreft, van haar is geen spoor meer te vinden. In het Obituarium van 's Hemelsdale vindt men een « Suster Barbara Coopman 55 jaar oud, 24 jaar geprofest, en gestorven den 7 Mei 1671 ». — Mogelijks was zij een zuster van Cecilia. — De 23 koorreligieuzen van 's Hemelsdale waren in 1667 de volgende:

1° Cecile Coopman, 46 jaar, priorin, die tot abdis werd benoemd door gouverneur Castel-Rodrigo;
2° Joanna Van der Elst, 60 jaar, portieres;
3° Helena Van der Linden, 51 jaar, novicenmeesteres, die door Graaf de Monterey tot abdis werd benoemd;
4° Alexandrine de Coene 44 jaar, ziekendienster;
5° Barbara Rebaut, 35 jaar;
6° Pieternelle Van der Cruysse 34 jaar;
7° Scholastica Tack, 28 jaar;
8° Theresia Dumont, 26 jaar;
9° Angela de Jonghe, 38 jaar;

10° Maria Zannequin, 42 jaar, onderpriorin;
11° Agnes Boeteman, 42 jaar;
12° Lutgarde Poot, 37 jaar;
13° Anna de Bruyne, 31 jaar;
14° Bernarda Plaetevoet, 28 jaar;
15° Catharina Van der Meere, 27 jaar;
16° Constance Keynooghe, 32 jaar;
17° Dorothea Gobert, 22 jaar;
18° Francisca Errebout, 27 jaar;
19° Benedicta Kemele, 24 jaar;
20° Cecilia de Gomme, 23 jaar;
21° Charlotte Blomme, 21 jaar;
22° Ida Bisschop, 23 jaar;
23° Elisabeth de Brauwere, 24 jaar.

Het valt op dat er op dat tijdstip zoveel jonge religieuzen bij zijn. Daar de priorin van bovenstaande lijst van het toneel verdwijnt, wordt Maria Zannequin tot priorin aangesteld. — Bij de volgende verkiezing is de lijst met vijf verminderd.

De priorin en haar religieuzen maakten het overlijden van hun Abdis Helena Van der Linden aan het landsbestuur kenbaar. Het klooster was nog immer zeer arm, en daarom vroegen ze dat er bij de verkiezing zo weinig mogelijk onkosten zouden gedaan worden. De Abt van Ter Duinen, Michiel Bultinck, en Joost Valcke, Ruwaart van Diksmuide vormden de commissie.

Zoals we zagen waren er nog slechts achttien nonnen en daar er nog maar onlangs kiezing was geweest, gaven de commissarissen de reden van hun voorkeur niet op. Toen was Dom Nivardus van Hove, van Ter Duinen, biechtvader in de abdij te Diksmuide: hij gaf zijn voorkeur aan Maria Zannequin; de andere die in aanmerking kwamen waren eveneens goede religieuzen, doch Maria Zannequin had als onderpriorin en als priorin bewijs geleverd dat ze een waardige overste zou zijn; ook was zij het die bij het overlijden van de Abdis, de zaken van het huis beredderd had.

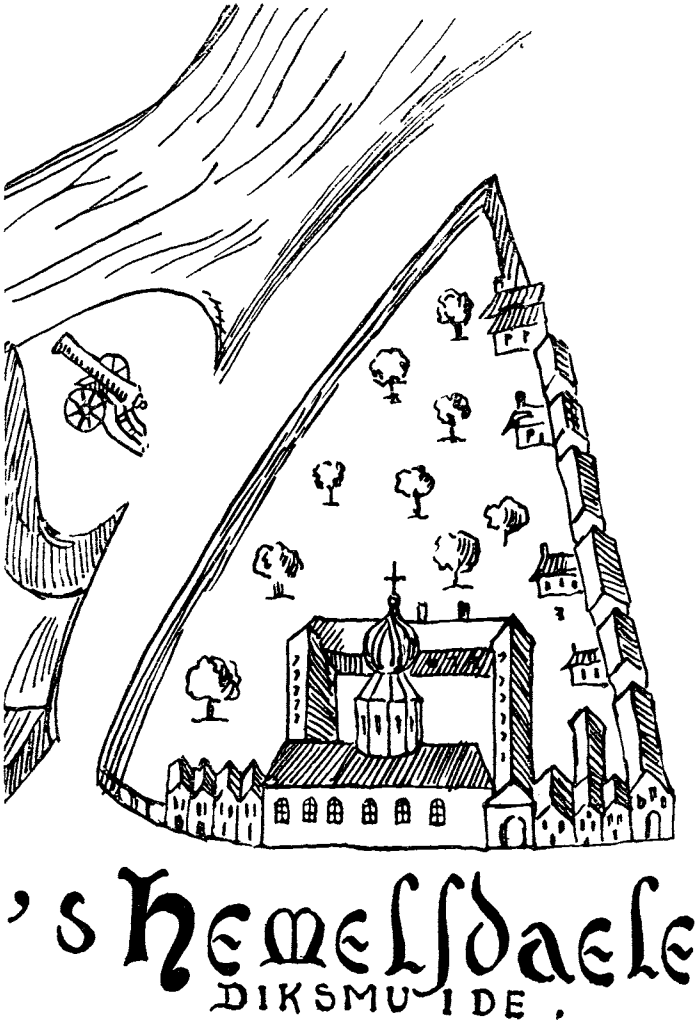

's Hemelsdale te Diksmuide, volgens *Flandria Illustrata.* De Zuidstraat, nu Woumenstraat, loopt voorbij de kloosterkerk.

De priorin werd ook door de regering tot Abdis benoemd op Sinte Lutgardisdag, 16 Juni 1671, en den 26 Juli daarop volgende door Abt Bultinck, Vicaris-Generaal der Orde aangesteld en gewijd.

Deze zeer waardige Abdis heeft in haar bestuur een zeer stuur begin gekend, want « nauwelickx een maent « gheregiert hebbende, soo is door order van syne « coninckliecke Majesteit van Spangien ons Clooster « hetwelcke binnen Dixmuyde seer wel ende maer « omtrent 60 jaeren ghebout was, generaelick afghebroken « ende in des selfste plaetse, dewelcke ten minsten drye « ghemeten groot was, ghemaect een bastion tot forti- « ficatie vande selfste stadt, soodat men de dooden welcke « men oordeelde noch niet gheconsommeert te wesen « heeft moeten ontgraeven, ende inde prochiekerke be- « graeven, onder dewelcke waeren: den Eerweerdighen « Heere Gerardus de Baere abt van den Duyne, Heer « Robertus Buysine ende Hr Andreas Winneel, beyde « Paters van alhier ende religieuzen vande Duynen; « Mevrauwe vander Helst ende Mevrauwe vander « Linden; Dame Agnes Boeteman, D. Aleydis Pierloot, « D. Catharina vander Meire ende Dame Benedicta « Kemels; Zuster Barbele de Coopman, alsoock eenighe « ghebeenten van andere religieusen. — Ondertusschen « syn de meubels vande kercke ende Clooster ghetrans- « porteert naer Brugghe, ende de religieusen syn door « order van bovengeschreven Excellentie ende het ma- « gistraet van Brugghe alsoock met de permissie vanden « eerw. Heer Prelaet van Oudenburgh ghestelt in syne « refugie behoorende een deel van het huys tot syn ende « syner religieusen behoef tot dat het convent van « Hemelsdaele van een bequame plaetse sou wesen « voorsien. In welcke refugie de Religieusen hebben « verbleven van St Bernardusdagh anno 1671 tot de « vigilie van Paesschen wesende den eersten April 1678, « alswanneer sy hun gheretireert hebben in een oud huys

« staende op de plaetse daer nu onse kercke ghebouwt « is » (1).

Hun lief kloosterke dat ze ten prijze van zoveel offers hadden weten op te bouwen, zouden de arme Zusters nu weer moeten verlaten. Graaf de Montéry, gouverneur van de Spaanse Nederlanden liet aan de Abdis weten vanwege « sa Majesté Catholique », dat ze 24 uren tijd hadden om hun klooster te ontruimen, daar het begrepen was in den omtrek van de nieuwe vestingswerken van Diksmuide. Hoeveel keren had men in den laatsten tijd aan die verschansingen al niet gewerkt! Herhaalde malen werden ze opgebouwd en weer afgebroken.

Zeker de abdij zou daarvoor schadevergoeding krijgen: het Magdalena-gasthuis te Brugge moest 15.000 gulden betalen, en Sint Jans-hospitaal 1000 pond grote. Maar wat kon dat opwegen tegen het-moeten-verlaten van een huis, dat om zeggens steen voor steen, met zuurgespaarde penningen werd tot stand gebracht!

* * *

De twee-en-zestig jaren te Diksmuide doorgebracht, waren voor 's Hemelsdale juist ook geen jaren geweest vol godzaligen vrede, maar eerder jaren vol spanning en onrust. De aanhoudende oorlogen brachten allerlei soldeniers in het gewest: onder de soldaten van den Spaansen Koning vond men bijna al de landen van Europa vertegenwoordigd, en de enen waren niet beter dan de andere; er werd geplunderd en gestolen, en was het ook nog daarbij gebleven, doch onze kronieken zijn vol van verhalen over de ergelijke uitspattingen van die gewapende benden. De sluizen van Nieuwpoort werden meermalen opengezet, zodat de IJzer ver uit zijn oevers

(1) Archief der Abdij te Flône.

stroomde, en meersen en zaailand in moerassen veranderde. Het noodzakelijk gevolg daarvan was: gebrek aan brood voor de mensen en schaarste aan voeder voor de dieren; de zo geprezen maaigrazen in de vallei van de Krekelbeek, de zogenoemde « Beöosterse broucken » werden herhaalde malen vernietigd door het zilte zeewater, dat men als verdedigingsmiddel in de IJzervlakte en de aanpalende lage landen liet binnenstromen.

Met behulp van de dienstvaardige buren, konden de arme religieuzen toch op tijd met de ontruiming klaar komen. Alles werd op boerenwagens geladen, en de droevige stoet sloeg den weg in naar Brugge.

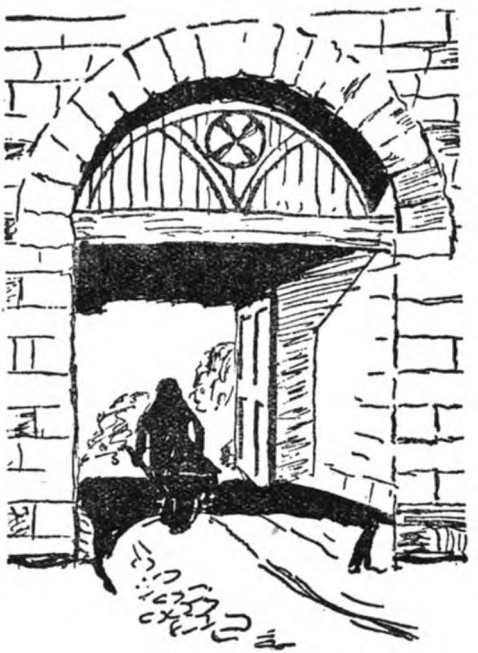

'S HEMELSDALE TE BRUGGE

(6 Februari 1688 tot aan de Franse Omwenteling.)

Nogmaals zou de kloostergemeente van 's Hemelsdale dus van woonplaats veranderen. Het vertrek uit Diksmuide had zo onverwacht moeten gebeuren, en zoals we zagen sloegen de religieuzen den weg in naar Brugge; de treurige stoet trok over Eesen en dan verder door Werken, voorbij hun oud verblijf, langs de Steenstraat naar de hoofdstad onzer provincie.

Daar betrokken zij eerst het toevluchthuis van de abdij van Oudenburg, en enkele onder hen werden opgenomen in het huis Kanunnik de Vicq, deken van Sint Donaas en kozijn van de toenmalige Abdis, Maria Zannequin van Veurne.

In de andere huizen der Orde werd er beroep gedaan op de liefdadigheid, en er daagde ook hulp op.

Het Magdalena-hospitaal werd met 15.000 gulden getaxeerd en Sint Janshospitaal met 1000 pond grote. De Abt van Ter Duinen schonk vijf en twintig schone bomen, ter waarde van drie pond grote per stuk, de Abt van Baudeloo gaf twaalf pond; de Abdis van de Byloke nam twee religieuzen van 's Hemelsdale in haar klooster op en voorzag in hun onderhoud, bovendien gaf zij nog drie en dertig pond, dertien schellingen en vier stuivers in klinkende munt en wordt diensvolgens ook als een der grootste weldoensters beschouwd. Dan kregen ze verders nog van: de Abdis van Nieuwenbosch te Gent: 16 pond; Ter Haegen te Gent onderhield een der religieuzen; de Abt van Clairmarais: 16 pond, 12 sch. 4 st.; de abdijen van Wevelgem, Roozendael, Nazareth bij Lier, Ter Kameren bij Brussel, voorzagen ieder in het onderhoud van twee religieuzen. De Abdis van Ten Roozen te

Waasmunster, van de Orde der Augustinessen van St Victor, gaf acht pond; dan kwamen er verder nog giften van de abdij van Loos bij Rijssel; van verscheidene abdijen van Premonstratensers, Augustijnen, Benedictijnen, jazelfs van de abdij van St Dionysius bij Parijs (1).

De voornaamste weldoener was echter de reeds genoede deken van Sint Donatiaanskapittel van Brugge.

Met die aalmoezen en de schadevergoeding welke zij gekregen hadden, kocht de Abdis een uitgestrekte erve in de Sinte Clarastraat ter stede, daarin begrepen de grond waarop het kasteel van Rosenburg stond. Pieter de Hoedenmaker, heer van Rosenburg, die er in 1302 eigenaar van was, verkocht het naderhand aan den Hertog van Kleef. In 1446 door de stad terug gekocht gaf zij het aan de Graaf van Etampes ten geschenke; deze verkocht het aan Willem Houtmarc (of Houtmart), in het jaar 1480. Tot in de XVIe eeuw werd het « Rosenburgkasteel » genoemd en naderhand kreeg het de naam van Hoedemakerskasteel; een der straten die voorbij het erf loopt heet nu nog Hoedemakersstraat. Het Hoedemakerskasteel staat op het plan van Marcus Gheeraerts. J. Gaillard heeft het op groter schaal nagemaakt voor zijn « Revue pittoresque des monuments qui décoraient autrefois la ville de Bruges et qui n'existent plus aujourd'hui ». Bruges 1850 (2).

« Ten lesten, zo verhaalt de kroniek der abdij, soo « heeft Mevrauw door haar gedurige sollicitatie die zijzelf « ten hove dede, verkregen een som geld, en met raad « van den Prelaat van Duinen en den heer deken, gekocht « eenige huizinge en erve daar nu onzen bouw op staat, « met nog een andere erve daarneven daar den hof nu is,

---

(1) Getrokken uit een handschrift van Abt Antoon de Blende, — Duinen — archief: Groot Seminarie te Brugge.

(2) A. Duclos. Bruges: Histoire et Souvenirs. p. 524.

« en gebouwd het kapittel, de werkkamer, het noviciaat,
« de refter, twee keukens met hunne kelders en citerne,
« achttien cellen, vier panden met een kapelle tot begra-
« gravenis der Abdissen, de muren van het hof en van de
« kerk met sacristij, het ziekenhuis met vier kamers. Van
« al deze plaatsen heeft men gelegd den eersten steen op
« O. L. V. hemelvaart-avond 1672, uit name van graaf
« van Montérey, die daartoe gemachtigd had burggraaf
« de Sébourg, gouverneur van 't kwartier van Brugge,
« ter presentie van vier heeren gedeputeerd van 't magi-
« straat der stad, en binnen de jaren 1673 en '74 zijn al
« voornoemde gebouwen voltrokken door de groote zorg
« en gedurige presentie van Eerw. Mevrouw en van den
« heer Nivardus van Hove, Pater van ons klooster (dit is
« biechtvader. Hij was monnik van Duinen († 27 Feb.
« 1717) en schrijver van: Leven, Mirakelen en wonder-
« lijke vinding van het heilig en ongeschonden lichaam
« van Sint Idesbald.), mitsgaders van voornoemden heer
« Deken. In 1675 heeft men stil gestaan met bouwen,
« maar in 1676 de kerk, het spreekhuis, de kamer daar-
« boven, de trap daarnaast, de galerij boven de pand
« nevens de kerk, de kamer boven de kapel, de sacristie
« de citerne daaronder, de groote pand, de twee geavan-
« ceerde kamers daarboven en de sacristie zijn gezamen-
« lijk ook volmaakt geweest ter gedurige presentie van
« d'Abdis en van den voornoemden deken van St Donaas.
« In 1682 is 't quartier van Mevr. d'Abdis opgetrokken
« rondom tot d'eerste stagie. Item tenzelven jare 1682 is
« gemaakt het kapelleke in de hof bij testament van Juf.
« Godelieve de Beryder, en haar halve zuster dame
« Maria-Magd. Pollet legde den eersten steen op 5 Aug.
« ter eere Gods en van Maria major of ter Sneeuw, ter
« presentie van hare Abdis ». (Uit de kroniek van 's He-
melsdale, — handschrift.)

In een document van den 11 Maart 1672, vraagt de Staatsraad naar de redens van dien overgang van

's Hemelsdale naar Brugge, te nadele van het Magdalena-gasthuis, en in het antwoord staat er te lezen, dat zo er vroeger ook soms van die overgangen hebben plaats gehad, er nochtans geen enkel klooster was dat zozeer had geleden als 's Hemelsdale, en indien die overgang een voldongen feit was, het aan de stad Diksmuide te wijten was, ingezien het welzijn van die stad zulks had gevergd. 't Was dan ook maar billijk dat de staat ertussen kwam om de abdij enige schadevergoeding te vergunnen.

Die zaak werd in Juni van 1672 door Koning Karel geregeld. Men kon dus in alle veiligheid met de bouwwerken beginnen.

Ondertussen echter had de jonge Abdis Zannequin zich nog een andere nogal netelige kwestie aan te trekken; we hebben gezien dat bij de voorlaatste verkiezing van de abdis van 's Hemelsdale te Diksmuide, Cecilia Coopman door den gouverneur Castel-Rodrigo was benoemd geworden, doch korts nadien uit haar ambt ontslagen ten voordele van Helena Van der Linden. Dat was voor Cecilia een bittere pil geweest welke ze moeilijk kon door slikken. Nu eiste zij een pensioen vanwege haar klooster om in haar levensonderhoud te voorzien; dat was nogal veel gevraagd. Abdis Zannequin smeekte Zijne Majesteit om dat pensioen niet te moeten toestaan, en daar waren redens toe. De goederen der abdij waren bijna alle verwoest en voor een groot deel door de Fransen bezet; het inkomen was heel gering, misschien duizend gulden, wat heel weinig is voor een communiteit van 29 personen, en daarbij eisten de bouwwerken grote sommen. Ten andere Cecilia Coopman moest toch niet geheel het kapitaal van het klooster voor zich alleen opeisen, ten nadele van zo menige degelijke religieuze, die zich ten slotte toch met weinig weten tevreden te stellen, en die zich zo godvruchtig en eerzaam gedragen als men maar verlangen kan.

Cecilia Coopman wordt heel zeker door anderen opgestookt, want ze weet heel goed, dat wat ze vraagt heel

en al onmogelijk is, en ingezien haar vraag onredelijk is, moest men ze maar beleefdweg van de hand wijzen, om in het klooster dat voor Zijne Majesteit zich dergelijke offers heeft moeten getroosten, geen verdeeldheid te stichten.

Ziedaar de redenen welke de Abdis in haar brief aan den vorst gericht, opsomde. Ook de Abt van Baudeloo, Vicaris-generaal der Orde, trok zich de kwestie aan, en op 26 April 1674 raadde hij den privaten raad der Abdis aan, dat pensioen niet toe te staan. — De nonnen konden nauwelijks bestaan wegens het verlies van hun huis te Diksmuide, en wie geloven zou dat Cecilia door haar medezusters zou gekozen geweest zijn, zou zich deerlijk vergissen; het is immers genoeg geweten dat zij op loense wijze dat dekreet van haar benoeming van Z. M. heeft weten los te krijgen. — Ten andere, zo beweerde de prelaat, zij had aan de Abdis gehoorzaamheid beloofd, zij is dan ook verplicht te gehoorzamen en naar haar klooster terug te keren, daar de Abdis haar terug kan aannemen of ze desnoods naar een ander klooster zenden. Eindelijk, zo besloot hij, moest men dat pensioen toestaan, dan zou men den weg open zetten voor anderen, die mogelijks haar slecht voorbeeld zouden willen volgen (1).

Abdis Zannequin nam het bestuur van haar kloosterke zeer ter harte; zij was vol ijver voor het koorgebed en 't was haar een werkelijk genoegen iets te kunnen doen voor den luister van Gods huis.

Zij liet een prachtige monstrans maken voor haar kloosterkerk. Dat kostelijk stuk in renaissancestijl, is van verguld zilver en verbeeldt een zon; langs elken kant staat een engel met een korengarf in de hand, en van boven zweven twee engeltjes die een kroon vast houden. Op den voet ziet men benevens de zinnebeelden der vier

(1) Archief Brussel: Spaanse private Raad. Doos Nr 1158.

Evangelisten, langs de voorzijde: Sint Bernardus met de werktuigen der Passie in zijn armen, en op de achterzijde de wapenschilden van 's Hemelsdale en van de Abdis.

De Abdis voerde: gevierendeeld waarvan 1 en 4 in hermelijn met een zittende eekhoorn van keel, dat is Zannequin; 2 en 3 van sabel met zes gouden penningen beladen, geplaatst: 3, 2, 1, en dat is de Vicq. — Haar leuze was: « In Fide et Lenitate » (1).

Maria Zannequin mag heel zeker als een model-abdis beschouwd worden. Gedurende vijftien jaren heeft zij 's Hemelsdale bestuurd, en het beste van haar krachten en van haar gemoed gewijd, aan den heropbouw van haar klooster en aan den geestelijken bloei van haar kloostergemeente.

Ook zouden de commissarissen, bij de verkiezing van haar opvolgster in 1688, eenparig dit roemvolle getuigenis over haar afleggen: op zo een bewonderenswaardige wijze heeft zij zich door alle wederwaardigheden weten heen te worstelen, dat een onsterfelijke glorie haar is ten deel gevallen.

Die voorname Abdis haf haar geest te Brugge, op 14 Januari 1688, in den ouderdom van 63 jaren.

Zij liet een communiteit achter van dertig religieuzen.

Om de armoede welke 's Hemelsdale eveneens te Brugge had ontmoet enigzins te milderen, had Abdis Zannequin ook renten aangevraagd. Een dik schrijfboek met perkament beschrijft de renten die op aanvraag van Maria Zannequin werden toegestaan; zij waren meestal van Sijssele en omstreken. Ziehier het begin van dat geschrift: « Wij Jacques Anchemant en Jan Baptist « Cobruysse, rudder vande Orde van Jerusalem, sche- « penen slandts vanden Vryen, doen te weeten dat voor « ons als voor schepenen syn ghecommen ende ghecom-

(1) Rembry: De bekende Pastoors van St Gillis te Brugge blz. 342.

« pareert in persoone die Eerweerde Vrauw Marie Zanne-
« quin Abdesse der abdye ende cloostere van Hemels-
« daele, mitsgaeders suster Lutgardis Poodt, prieuse,
« suster Cecilia Coopman, suster Alexandrine de Coene
« ende suster Angela de Jonghe, onderlynghen vanden
« selven cloostere ende convente representeerende het
« gheheele corpus der selven tien saecken naerschreven
« speciaelick wesende gheautoriseert by den seer Eer-
« weerden Heere Eugenius Van de Velde Abt van
« Duynen binnen Brugge » (1).

Doch ook op geestelijk gebied was Abdis Zannequin een toonbeeld te noemen. 't Is niet te verwonderen dat de Abt van Clairvaux, « Pierre Henri, de l'Ordre de Cisteaux, Professeur en Ste Theologie » in zijn brief waardoor zij in de abbatiale waardigheid bevestigd werd, schrijft: « Nous estant duement informés de votre singulière piété, prudence, capacité, bonne vie, etc... » — Dat was geen blote formaliteit; reeds toen zij als kostschoolmeisje van zestien jaar in de abdij van Diksmuide verbleef, is zij begonnen met uittreksels van sermoenen over te schrijven, en dat is een lijvig boek geworden.

Op het titelblad staat er te lezen: « Schone leeringhe ghetrokken ut somighe sermoenen gheschreven in het jaer 1641. — Sr Marie Zannequin. —

In alle druck en ellende,
sy dl wys aensiet het ende;
hy is wys en wel gheleert
die alle dingen in het beste keert;
houdt u rein en acht u klein » (2).

't Is echter jammer dat het vrome meisje dat ze toen was, en de voorbeeldige Abdiis die ze later geworden is, er niet heeft aan gedacht in haar schrijfboek bij te zetten, uit welke sermoenen die fragmenten getrokken zijn. — Er zijn er toch verscheidene bij die uit de werken van Sint Bernardus voortkomen.

(1) en (2) Archief: Abdij te Flône — Doos: Hemelsdaele.

Ziehier de voornaamste titels: 1° Uit een lycksermoen; — 2° Sermoen op de Sondagh Quinquagesima; — 3° Sermoen ghedaen op den Assen Woensdagh; — 4° Sommighe sermoenen vande Passie J.-Chr.; — 5° Sermoen: Erat Jesus eiiciens demonem et illud erat mutum. Luc. XI; — 6° Sermoen vande bittere Passie Ons Heeren; Ave Rex Iudeorum; — 7° Een sermoen vande zeven woorden die onse lieve Heere sprak hanghende aen den galgenboom des kruis.

Twee derden van dat dik schrijfboek zijn met die uittreksels volgeschreven; daarop volgt: « Leeringhe ghetrokken ut oude wijsgeeren; — allerlei zede — en wysheidspreuken in dicht en proza », en tot slot: « de beste ende goedkoopste remedies tegen allerlei kwalen.

Buiten dat boek met sermoenen dat door Maria Zannequin zelf geschreven werd, is er nog een ander vroom aandenken aan haar overgebleven, dat in zijn eenvoud toch zo schoon is. Het werd waarschijnlijk door een van haar nonnen gemaakt als nieuwjaarswens voor haar goede Moeder Abdis; er staan twee namen onderaan, maar ze zijn heel onduidelijk geschreven. Die nieuwjaarwens is op een dubbelgeplooid blad geschreven en op de voorzijde staat hetvolgende:

« In dit Nieuw jaer die wy syn ghetreden
« Wilt ons Godt verclaeren in all volmaecktheden
« Bysonder weysch ick vrouw Maria Zannequin
« Om eeuwichlick te leven in Godts aenschyn.

« Vrouw Marie Zannequin belieft het blaet te keeren
« Om uwen naem te lesen wat daer is gheschreven
« Met veel goede weynschen Godt willet U verleenen
« Om Hem te behaeghen ..... veel int ghemeene
« Sy sijn U wel ghegont tot salich nieuw Jaer
« Versiert moet ghy wesen als Xi bruyt eerbaer
« JESUS onsen bruydegom wilt U ghebenedien
« naer ziel en lichaem van all quae bevryen
« Siet hier Vrouw Zannequin de deugden te be-erven
« Om eeuwichlick te leven en nimmer te verderven ».

Als men de eerste bladzijde overlegt, dan vindt men op bladzijde twee en drie:

Dame victorieuse de voz passions, plaise au bon Dieu vous faire en cette nouvelle année
Dmatrisse de l'honneur et gloire de Dieu, méditant jour et nuit sa divine Loy
Kémoir (sic), entendement, et vollonté, purifier et sanctifier
Dlever votre cœur pour considerer les choses éternelle

Kansuède, douce, humble, debonnaire et vertueuse
Dttentive, et devote en vos prieres et oraisons
Diche en vertus et dons celestes
Hlluminé et bien instruite en vos œuvres et actions
Dn graver dans votre cœur la dévote recordation de la Passion de notre Sauveur.

Néleuse à bien observer les vœux promis à Dieu
Dymer, honorer, magnifier et glorifier Dieu en tout et partout
Kayfvement, allegrement, virillement, avecq crainte reverence et gravité chanter et psalmodier,
Karrarer (sic) les miséricordes et perfection de la très haute Impératrice du ciel et de la terre Maria
Dn tout et par tout resignez à la vollonté de la divine bonté
Ouatre temps, Caresme, tous les jours de notre sacré Ordre salutairement jeuner,
Cnion avec Dieu par une sincere et devote simplicite de vie
Hmiter lhumilite et vertus eroycques de la tres sacré Vierge Marie Mère de Dieu
Koter et recognoistre humblement les graces et benefices receus de la Bonte infinie » (1).

Wat een vloed van geestelijke raadgevingen ligt daar niet in besloten! Elke regel geeft overvloedige stof tot overdenking.

't Mag dan ook wel als een bewijs gelden dat het geestelijk leven in 's Hemelsdale tijdens het bestuur van Abdis Zannequin, op een tamelijk hoog peil stond.

---

(1) Archief: Abdij te Flône.

De vierde zijde van het blad papier was ook beschreven, doch 't was meest latijn; wie er kennis wil van nemen, kan het terug vinden op het einde van het boek.

Den 6 Februari had de verkiezing plaats van de nieuwe Abdis. Dit gebeurde in het nieuwgebouwde klooster. De priorin wenste maar dat die verkiezing niet veel zou kosten, want te Brugge hadden ze 't waarachtig niet breed. De Abt van Ter Duinen, de Graaf van Renneburg en Vicomte de Vlieringhe, vormden de commissie der inlichtingen.

Het doet hen deugd te zien dat de redenen welke de nonnen bij hun voorkeurstemmen aangeven, alle steunen op vrome gronden. — Scholastica Tack b. v. bemint de stilte en de overweging; ze verloor geen tijd, dat had men kunnen bemerken bemerken bij het bouwen en inrichten van de sacristij: haar leven kon tot voorbeeld dienen van een echt geestelijk leven. — De onderpriorin Bernarda Plaetevoet, een Gentse, wist haar straffen en terechtwijzingen met zachtheid te matigen; heel zeker zou het klooster aan haar een degelijke overste hebben, daar zij geen behoeftige vriendjes had buiten het klooster, die altijd een last zijn voor de gemeente; — Francisca Errebout was de « steunstok » geweest van de overleden Abdis, en stelde de regulariteit zeer op prijs; — Pieternelle Van der Cruysse had in verscheidene kloosters, verscheidene bedieningen op lofwaardige wijze waargenomen, wanneer ze, tijdens den overgang naar Brugge, hier en daar had verbleven; zij werd zeer geacht, daar zij vol ijver was voor de geestelijke lezing en de eenzaamheid liefhad. Toen de overleden Abdis in haar nieuw klooster een kostschool had geopend, dan was haar keuze op Pieternelle gevallen om ze met het bestuur der school te belasten. — De biechtvader, Bernardus Nollet, verklaarde dat de overledene overste, Francisca Errebout had aanbevolen, die haar tijdens haar laatste ziekte zo goed had verzorgd.

Ziehier de uitslag der verkiezing:

1° Scholastica Tack, de kosterin, 49 jaar oud, bekwam 6 eerste stemmen, 10 tweede en 3 derde. Ze was een voorbeeldige non en had nooit naar een bediening gestaan. Zij had met heftigheid en onder een tranenvloed het ambt van onderpriorin geweigerd, toen de vorige Abdis haar dat wilde geven. Ze beminde de stilte en was vredelievend, en zo werd zij door geheel de communiteit geacht en vereerd. Zij deed al wat zij kon om van het ambt van overste verschoond te blijven, om in de eenzaamheid te kunnen terugkeren.

2° De portierster, Bernarda Plaetevoet, was 49 jaar oud en had 11-5-1 stemmen. Reeds bij de vorige verkiezing was zij in aanmerking gekomen, daar zij godvruchtig en nederig was, en zeer aangenaam in haar omgang. Vier jaar lang had zij het ambt van onderpriorin bekleed tot grote voldoening van al haar medezusters; in haar moederlijke goedheid troostte zij de zieken en degenen welke zij soms moest kastijden. Eerlijk, bescheiden en gematigd, bezat zij de genegenheid van allen, doch vooral van de oudere die haar gekozen hadden.

3° De « boursiereghe », Francisca Errebout, 48 jaar oud bekwam 11-3-0 stemmen. Zij was vurig van aard, vol ijver voor het koorgebed; zij stond « in goeden geur » bij haar medezusters om haar standvastigheid, haar ootmoedigheid en krachtdadigheid bij alle wederwaardigheden. Zij was het, die door de stervende Abdis aan den biechtvader van het huis werd aanbevolen.

Financiëel stond 's Hemelsdale er niet goed voor; de overgang naar Brugge was een echte ramp geweest, daarenboven waren hun hofsteden allemaal verwoest en zij werden daarbij nog met twee abdijbroden belast.

Het abdijbrood, wat was dat? — Dat was « een gunst », of laten we liever zeggen een belasting waardoor de vorst, krachtens zijn koninklijk gezag, een abdij belastte in het levensonderhoud van zekeren persoon te voorzien. Een

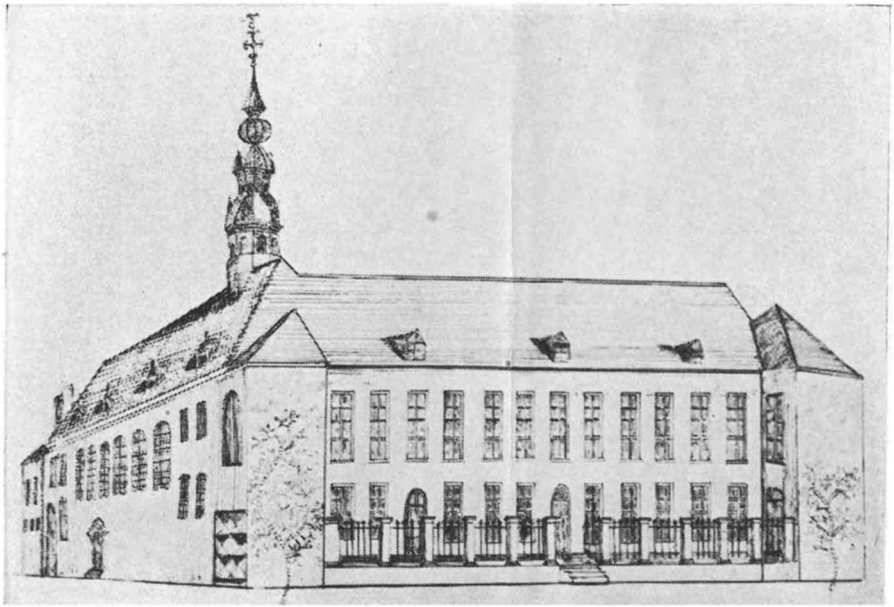

't Hemelsdaele in de Ste Clarastraat te Brugge.
(*Naar een tekening van* 1857)

soort levensrente uit louter gunst aan sommige verdienstelijke personen toegestaan door het hoofd der regering, en welke bij een blijde intrede werd toegepast. Die abdijbroden waren altijd welkom bij degenen die ermee begunstigd werden, en zoals het te verwachten is ontbraken de kandidaten daarvoor nimmer, tot groter schade van de abdij die met zulk een belasting vereerd werd. — Die rente mocht buiten het klooster betaald worden; zij kon echter ook van dien aard zijn dat het klooster verplicht werd, iemand als tafelgast binnen te nemen, en op die wijze in zijn, of haar levensonderhoud te voorzien. En 't is begrijpelijk, dan was het « integraal » brood. Wanneer men met iemand te doen had die gewillig was, en niet kieskeurig, en die van nood een deugd maakte, dan kon het er nog door; maar dat was zelden het geval. Integendeel, als men zo maar iemand kreeg die met niets te vergenoegen was, die altijd op alles iets wist af te keuren, wel dan kon dat « abdijbrood » lastig om verteren zijn voor die kloosters die ermee belast waren (1).

's Hemelsdale werd dus met twee zulke abdijbroden « vereerd ». — En zo kwam het, dat er slechts 900 gulden voorhanden waren om in het onderhoud van twee en veertig personen, onder koor- en lekezusters, te voorzien. Hun dagelijks handwerk was niet voldoende om te leven, en ware 't niet, dat er edelmoedige mensen waren, die hun aanzienlijke sommen geld wilden lenen zonder interest, ze zouden het hebben moeten opgeven; nu, die weldoeners waren bereid nog steeds te helpen, vooral

(1) Zie « Placaet-boeck van Vlaenderen » — gedrukt te Gent bij Petrus de Groesin; 1763; T. III, p. 37 — Daar staan twee « ordonnanties », een van 1 Juni 1672 en een van 17 Februari 1674, waarbij de vorst in onze streken sommige kloosters met « abdij-broden » belast. — De prelaten en oversten zowel van vrouwen- als van mannenkloosters, moesten aangifte doen van de abdijbroden waarmede ze belast waren, en degene die ervan genoten, moesten hun titels aan den fiscalen raad voorleggen.

als Francisca Errebout tot Abdis zou gekozen worden, daar ze wisten dat met zulk een overste, spoedig verbetering in den toestand zou komen.

Diensvolgens stelden de commissarissen dan ook Francisca voor, daar zij de plannen der overledene Abdis voort zou uitwerken; ofwel Bernarda Plaetevoet ofwel Scholastica Tack. De commissarissen zouden hun best doen om het klooster van alle verder pensioen en abdijbrood te vrijwaren, ingezien ze toch ter wille van den vorst, tot zulk een armoede vervallen waren.

De Staatsraad stelde Bernarda Plaetevoet de eerste, vervolgens Francisca Errebout en Scholastica Tack. — Er werd vastgesteld dat 's Hemelsdale een inkomen had van 2582 gulden, terwijl de uitgaven tot 1771 gulden beliepen, zodat er voor onderhoud van het klooster enkel 812 gulden overbleven. De totale schuld bedroeg nog 9200 gulden.

Op 22 Februari 1688 benoemde Karel VI vanuit Brussel, BERNARDA PLAETEVOET tot Abdis; het klooster werd van elk pensioen ontslagen maar jaarlijks moesten de nonnen een Mis laten opdragen, en enige gebeden verrichten, om voor den vorst een lang leven, goede gezondheid en voorspoed te bekomen.

De Abt van Baudeloo installeerde de nieuwe Abdis op 28 Maart daarop-volgende.

In 1688 bestond de communiteit uit de volgende nonnen:

1° Theresia Dumont, 47 jaar oud, priorin;
2° Lutgarde Poot, 58 jaar oud;
3° Alexandrine de Coene. 64 jaar;
4° Angela de Jonghe, 59 jaar;
5° Anna de Bruyne, 54 jaar;
6° Pieternelle Van der Cruysse, 56 jaar, meesteres der pensionairen.
7° Scholastica Tack, 51 jaar. kosterin;
8° Bernarda Plaetevoet, 50 jaar, portierster, (benoemde Abdis).

9° Constance Keynooghe, 55 jaar, voorzangeres et novicen-meesteres.
10° Dorothea Gobert, 43 jaar;
11° Francisca Errebout, celleriere en « boursiereghe ». 48 jaar;
12° Ida Bisschop, 44 jaar; ziekenverpleegster;
13° Cecilia de Gomme, 44 jaar, onderpriorin;

Sedert 1671 aangenomen:

14° Scholastica Dierkens 40 jaar;
15° Eugenie Rooze, 37 jaar;
16° Benedicta Van der Plancken, 32 jaar;
17° Maria Dieusart, 34 jaar, kapelanes;
18° Aldegonde Moniot, 30 jaar;
19° Albertine Michel, 27 jaar;
20° Agnes Willemaert, 30 jaar;
21° Helena Rogien, 38 jaar;
22° Joanna van Belle, 29 jaar;
23° Maria-Magd. Pollet, 29 jaar;
24° Clara Michel, 29 jaar;
25° Alice Maene, 26 jaar;
26° Genoveva Queval, 22 jaar;
27° Victoria Van der Meersch, 26 jaar;
28° Jozefa de la Motte, 22 jaar;
29° Gertrude de Grass, 17 jaar;
30° Edmonde Van Nieuwenhove, 20 jaar.

Dat komt op 17 nieuwe religieuzen in 17 jaar tijds, wat heel zeker niet dikwijls het geval was in 's Hemelsdale.

Den 14 December 1688 bezocht Dom Pierre Bouchu, Abt van Clairvaux, de abdij te Brugge, en vond er 29 koorreligieuzen en zes lekezusters met de Abdis Bernarda Plaetevoet.

In de Visitekaart welke hij aldaar gaf stippen wij de volgende punten aan:

1° De Metten zouden op het achtste uur van de nacht moeten aanvangen, of te twee uur na middernacht, zoals onze wetgever het heeft vastgesteld. Doch daar die wetgeving door een breve van Paus Alexander VII werd gewijzigd, zal men evenwel aan dat voorgeschreven uur houden, voor het beginnen van het nachtofficie op de

dagen van groter plechtigheid, welke feesten van Sermo genoemd worden, hoewel men ze, volgens genoemde breve, op de andere dagen later zou mogen beginnen.

2° Men zal niemand van de meditatie en de geestelijke lezing ontslaan, die niet minstens veertien jaren geprofest is.

3° Er zullen buitengewone biechtvaders aangesteld worden vier maal in het jaar; — elk jaar zal men een geestelijke afzondering doen.

4° In de eetzaal zal men altijd het stilzwijgen bewaren, zelfs op de dagen van groter plechtigheid, waarop men wat meer en beter spijzen opdient dan naar gewoonte, en die recreatie-spijzen genoemd worden.

5° Niemand mag de aalmoezen, of kostgelden welke zij van bloedverwanten of andere personen ontvangt, bij zich bewaren, maar men moet ze aan Mevrouw de Abdis ter hand stellen. Grote en overtollige uitgaven mogen aan geen enkele religieuze in het bijzonder toegestaan worden.

6° Volgens de breve van Paus Alexander VII, mag men nooit met religieuzen in de spreekkamers eten, zelfs daar waar er tralies zijn. Men mag aan de vreemdelingen geen spijzen aanbieden, zelfs niet aan den Biechtvader.

7° In de reguliere plaatsen en in de afzonderlijke kamers moet de stilzwijgendheid onderhouden worden, van de Completen af tot na de Pretiosa (na de Primen) van 's anderdaags. Nutteloze en zeldzame dieren mag men niet hebben.

8° Sedert het Concilie van Trenten wordt de verplichting van het kloosterslot niet meer aan ieders bijzondere devotie overgelaten, en geen enkele communiteit mag er zich van ontslagen achten; nochtans, daar om wille van de plaatselijke omstandigheden, regel en observanties in sommige punten wat breder worden opgevat, moet men zich toch aan de gewichtigste houden, totdat de schikking der gebouwen en de financiële toestand zullen

toelaten, in alles een grotere nauwkeurigheid aan den dag te leggen. De voornaamste evenwel, en die kunnen onderhouden worden zonder onkosten te doen, moet men naleven, zoals b. v. niet zonder noodzakelijkheid en niet dikwijls buiten het reguliere slot gaan. Wereldlingen en geestelijken van het ander geslacht mag men tot het bezoeken der reguliere plaatsen niet toelaten.

9° Als men in het klooster pensionairen of tafelgasten van boven de 16 jaar wil aannemen, moet men er de meesteres der pensionairen mede belasten. Wanneer die meisjes het inzicht niet hebben zich door openbare geloften aan God te geven, mag men ze tot de reguliere plaatsen niet toelaten, behalve tot de kerk.

10° Tijdens den Advent en den Vasten, mag men geen bezoekers tot de spreekkamers toelaten, vooral niet na de Vespers, tenzij dat het mensen zijn die buiten de stad wonen.

11° Mevrouw en haar officianten zal, in de mate der mogelijkheid onderzoeken, of er een strenger slot kan ingevoerd worden, en zij zullen in de behoeften der communiteit voorzien.

Het overige van de kaart is een aansporing tot een betere kennis en beoefening van hun kloosterlijke verplichtingen.

Abdis Plaetevoet bestuurde enkel gedurende vijf jaren; binst dien tijd zette zij de bouwwerken voort, doch deze moesten wegens geldgebrek nogal eens onderbroken worden. 's Hemelsdale was arm gebleven.

De Abdis stierf den 28 Juni 1693, in de abdij van Loos bij Ryssel.

In zijn werk: *Les Moniales de l'Ordre de Citeaux,* zegt Ploegaerts dat hij de reden niet heeft kunnen achterhalen waarom die Abdis op het ogenblik van haar afsterven in de abdij van Loos bij Ryssel verbleef. — De Kroniek der abdij licht ons daarover in; daar staat immers te lezen: « Sy (Abdis Bernarda Plaetevoet) heeft

« seer lief ende goedertieren gheregiert den tyd van « 5 jaeren inden miserabelen overval vanden oorloge, in « welcke troubels sy door droefheyt der leste jaeren « haerder reghieringe heeft sieckelick gheweest, ter « welcker oorsaecke sy door d'ordonnantie der doctoren « haer vertrocken heeft tot Ryssel ende twee maenden « aldaer verblyvende is door een corte ende vehemente « sieckte overleden geadministreert wesende vande H.H. « Sacramenten 20 Juni 1693. Sy licht begraeven in « d'abdye van Loz by Ryssel. » (1)

* * *

Wegens het voortdurend gebrek dat er heerste, vroegen de religieuzen nog eens om commissarissen uit de stad te mogen hebben, daar zulks minder uitgaven zou vereisen. Den 9 Juli werd de commissie samengesteld uit den bisschop van Brugge, Willem Bassery, Dom Martinus Abt van Ter Duinen en de Schouteet van Brugge, de Heer de Vicq de Meulevelt. Daar de bisschop ongesteld was, riep hij vier van de oudste religieuzen in het bisdom samen. Het waren Cecilia Dumont, Lutgarde Poodt, Alexandrine de Coene en Angela Dejonghe. De kerkvoogd verontschuldigde zich daar hij wegens zijn ziekelijken toestand de verkiezing niet kon voorzitten, en de religieuzen vertrokken met de twee andere commissarissen.

De redens welke de nonnen bij de keuze van hun kandidaten opgeven, getuigen voor de goede tucht welke in het klooster heerste, te meer daar ze bijna alle dezelfde kozen. Francisca Errebout had bijna al de stemmen; ook de biechtvader van de abdij, Donatianus Van den Boogaerde, gaf haar zijn stem, om wille van haar ondervinding, haar talenten en haar gezag. — Ook Scholastica Tack werd zeer geprezen als « een spiegel der religie ».

(1) Archief der Abdij te Flône.

De stemmen waren als volgt verdeeld:

1° Francisca Errebout bekwam 22 — 3 — 2 stemmen;
2° De « kostereghe » Scholastica Tack: 5 — 9 — 1;
3° Maria Dieusaert: 2 — 4 — 4;
4° De priorin Theresia Dumont: 0 — 3 — 3;
en 5° de onderpriorin Cecilia Gomme: 0 — 4 — 5.

De commissarissen waren de mening toegedaan dat aan Francisca Errebout de voorkeur moest gegeven worden, ingezien zij het meeste getal stemmen bekomen had; ze was trouwens een voorbeeldige non, had het ambt van « boursiereghe » bekleed onder twee Abdissen, en had daarbij blijk gegeven van grote spaarzaamheid. Haar benoeming zou een weldaad zijn voor 's Hemelsdale. — Daar waren nog wel goede religieuzen, doch de toestand van het klooster vergde voorzichtigheid en wijs beleid.

In het verslag dat de commissarissen bij de regering uitbrachten, verklaren zij dat dit klooster meer schulden heeft dan goederen; dat de nonnen er heel sober van het werk van hun handen leven, en wel verdienen door Zijne Hoogheid vol liefde en edelmoedigheid bejegend te worden.

Ook de Staatsraad vond dat Francisca Errebout de bekwaamste zou zijn; de raadsleden vroegen Zijne Hoogheid om vermindering van het zegelrecht, daar het klooster zeer arm was wegens het afbreken van de abdijgebouwen te Diksmuide, ten voordele van het uitbreiden der verschansingen, en anderzijds ook ten gevolge van de vernieling van bijna al hun hofsteden, zoowel in het Ieperse als in de omgeving van Diksmuide.

Het zegelrecht bedroeg toen 450 gulden, en de nonnen hadden geen stuiver in huis, en ze konden ook niets verpanden om nieuwe leningen te kunnen aangaan.

De private Raadsheer, Albrecht van Kokzijde, liet hun op 29 Oogst van het jaar 1693 weten, dat FRANCISCA

ERREBOUT tot Abdis van 's Hemelsdale of Valzeele benoemd was; Valzeele was de vervlaamsing van « Vallis cœli » zoals het in het latijn werd genoemd. Hij melde nog daarbij dat ze geen pensioen hoefde te betalen, en dat het zegelrecht met twee derden was verminderd.

Den 4 Oktober daaropvolgende werd de nieuwe Abdis door den Abt van Baudeloo, vicaris generaal van de Orde, in haar waardigheid aangesteld. Toen zij den staf opnam waren ze nog met dertig koorreligieuzen; 't waren dezelfde van de vorige lijst behalve een die er sedertdien was bijgekomen met naam: Charlotte Van den Berghe, 22 jaar oud.

De nieuwe Abdis zette de bouwwerken naarstig voort.

Duclos (1) schrijft dat al de gebouwen slechts in 1682 voltooid waren, terwijl men in een schrijven van den Abt van Ter Duinen, Lucas de Vrieze, gedagtekend den 21 April 1704 kan lezen dat het klooster toen nog maar half was opgebouwd, en dat dit is gebeurd bij middel van aalmoezen en van den uitzet van sommige religieuzen; dat er nog geen cellen waren en dat men den zolder als slaapzaal gebruikte. En deze prelaat kon het weten. Hoe rijmt men dat te saam?

Bij beide schrijvers is er slechts schijnbare tegenspraak; waar Duclos zegt dat de gebouwen slechts in 1682 waren voltooid, doelt hij op de gebouwen welke hij gekend heeft, terwijl de Abt van Ter Duinen, het volledige plan voor ogen heeft, dat in 1704 nog maar half was uitgewerkt en het trouwens ook nooit zou worden.

Niettegenstaande die armoede, of moeten we zeggen, dank aan die armoede, kon Abdis Errebout gedurende de twintig jaar van haar bestuur, het getal van haar religieuzen op 31 houden, en spijts den slechten tijd dien het einde der XVIIe eeuw medebracht, is zij erin geslaagd

---

(1) Duclos: ***Bruges, Histoire et souvenirs;*** blz. 524.

de schulden in te korten en haar nonnen op behoorlijke wijze te voeden.

Er bestaat nog een boek van « Ontfanck en betalinghe ten behouve van 't menagie » dat loopt van 1702 tot 1704.

Daarin kan men zien welke uitgaven 's Hemelsdale zoal te doen had: veel brandhout staat er in opgetekend; dat hadden ze immers ook veel nodig, zo voor de keuken als voor bakkerij en brouwerij. Dat er in het klooster van de Ste Clarastraat gebrouwd werd lijdt geen twijfel, daar er menige aankoop van brouwgerst en brouwtarwe in het kasboek staat vermeld. Hop komt er eveneens in voor. Ze zullen daar te Brugge wel geen koeien hebben gehad, daar er nogal veel boter werd gekocht. Renten die ze moesten betalen, o. m. aan Sint Janshospitaal en het Kapittel van Meesen, (hierdoor zal wel de abdij van Meesen bedoeld worden), « abdijbrood » Trese de la Torre, en dit was geen van de geringste uitgaven; we hebben trouwens reeds gezien hoe die « Abdijbroden » een klooster konden verarmen.

Ook ereloon betaald voor het celebreren van jaargetijden voor afgestorven weldoeners, waaronder de naam van Zeer Eerw. Heer Deken de Vick ook in voorkomt.

Dat Abdis Errebout gesparig was blijkt ten overvloede uit dat kasboek; dat het soms geweldig moest nijpen kan men er ook uit opmaken; er mag niet veel van af, en zelfs voor de kerkversiering moeten de nonnen zich inhouden; zo zien we op 31 Mei 1704, tegen heilig Sacramentsdag: « ...betaelt voor een paer bloemkens om het Venerabel, 3 schellingen en 6 stuivers ». — 't Moet toen nogal erg genepen hebben, daar er zelfs zaken worden verkocht welke men toch niet gemakkelijk vervreemt; in dezelfde Meimaand van 1704 wordt een « silveren bekken met dito ampullekens » te gelde gemaakt alsook een wierookvat.

Het spreekt vanzelf dat er ook inkomsten geboekt staan, doch die waren niet groot, er staan vooral weinig pachten vermeld. De opbrengst van het neerhof was niet te misprijzen: hoenders en verkens werden er nogal eens verkocht en ofschoon er toen van legmeel nog geen spraak was, werden er tamelijk veel eieren op de markt gebracht; we zien zelfs op 28 Maart 1702 « betaelt aen Monsr Van Hille over spicker van Wercken Z 3-5-0 zwaar geld met een 1000 eyers ».

Als inkomsten vinden we ook de tafelkosten van meisjes die aldaar verbleven.

Naar het blijkt uit dat register, is 's Hemelsdale nogal in betrekking geweest met een zekere familie Van Hille, want die naam komt er voortdurend in terug; ook was er een juffer Marie Van Hille, voor wie regelmatig kostgeld geboekt staat.

* * *

Abdis Francisca Errebout, die goede en eerbiedwaardige Moeder, zoals haar geestelijke dochters haar noemden, ging rekenschap geven van haar rentmeesterschap, den 24 Januari 1713. God zal haar ook wel, als zijn trouwe dienares, in het huis van Zijn vreugde hebben binnengeleid.

Tijdens haar bestuur had zij tien koorreligieuzen en vijf Zusters tot de professie aangenomen.

Voor de verkiezing van de nieuwe Overste werden als commissarissen aangesteld: Dom Lucas de Vrieze, Abt van de Duinenabdij en Graaf Jozef van Schoore, hoogbaljuw van Brugge.

In gans den tijd van haar bestaan, had de abdij 's Hemelsdale nooit zulk een groot getal nonnen gehad als nu het geval was, en ze zal er ook nooit meer zoveel hebben. Dertig nonnen voor dat klooster dat was veel, en bijna alle waren geprofest geworden tussen de negentien en de vijf-en-twintig; weinige onder hen echter

konden de pen hanteren. De geest was er goed: men legde zich toe op het gebed en de onderlinge liefde en er was zeker ijver voor het koorgebed. — Victoria Van der Meersch b. v. was een voorbeeldige non, « eene fraeye ende gestichtige religieuze »; Magdalena Pollet: « eene fraeye ende stille religieuse », muntte in alle deugden uit en was de bekwaamste van alle. — Aldegonde Moniot was goed thuis in de heilige Schrift, zowel in het oud als in het nieuw testament; en daarop is toch de Regel gebouwd.

De biechtvader van de abdij, Melchior Steuperaert stemde voor Maria Dieusart, omdat ze het klooster zo goed had helpen besturen onder de vorige Abdis; verder voor Agnes Willemaert en Gertrude de Grass.

De verkiezing had plaats in de grote spreekkamer, en leverde de volgende uitslagen:

1° Aldegonde Moniot kreeg 17 — 4 — 1 stemmen;
2° De celerierster Maria Dieusart: 6 — 2 — 3; de ziekenzuster Genoveva Queval kreeg er 3 — 8 — 3.

De commissie vond dat Aldegonde Moniot verdiende gekozen te worden, om wille van haar goede hoedanigheden, het grootste getal stemmen en de merkwaardige lofprijzingen door haar medezusters over haar uitgesproken.

De twee andere kandidaten waren ook degelijke nonnen en verdienden eveneens de aandacht van zijne Hoogheid.

De financiële toestand van 's Hemelsdale was den laatsten tijd veel verbeterd: er was wel nog geen weelde, verre van daar, want de bouw liep met de meeste sommen weg, en wat het materiaal betreft dat van de afbraak van het klooster te Diksmuide voortkwam, dat hadden ze moeten afstaan voor het bouwen van de kazernen dier stad. Doch tot lof van de overleden Abdis moet gezegd worden dat zij de schulden van 9298 gulden op 474 had weten te brengen.

ALDEGONDE MONIOT werd dan ook door Karel VI tot Abdis benoemd, en nog eens moest er geen pensioen betaald worden; zij werd door den Abt van Ter Duinen gewijd en geïnstalleerd den 15 Juni 1713.

Van de twee verkiezingen waren er nog twintig koorzusters overgebleven, en sedert de intrede van Charlotte Van den Berghe, waren er nog tien jonge religieuzen bijgekomen. Hun namen waren:

1° Bernarde Van den Berghe 38 jaar oud;
2° Francisca Dieusart, 37 jaar;
3° Catharina de Gomme, 37 jaar;
4° Humbelina Coghe, 36 jaar;
5° Joanna Breydel, 26 jaar;
6° Anna Thoores, 29 jaar;
7° Angela Brielman, 25 jaar;
8° Ursula Ryelant, 26 jaar;
9° Theresia Poppe, 23 jaar;
10° Isabella de Schietere, 25 jaar.

Binst de acht jaren van haar bestuur zou Abdis Moniot nogal veel van haar oudere medezusters de eeuwigheid zien binnengaan. Toen zij benoemd werd, was Lutgarde Poot 83 jaar geworden; dan waren er nog een paar van 78, een van 75 en twee van 74 jaar; onder hen waren er vijf die hun vijftigste jaar van professie reeds een heel eind achter den rug hadden. 't Is dan ook niet te verwonderen dat er enkele gestorven zijn, en de leemte daardoor ontstaan zou niet meer aangevuld worden.

Den 26 Juli 1716 werd de kerk van 's Hemelsdale door Zijne Excellentie Mgr. Hendrik-Jozef van Susteren, bisschop van Brugge, plechtig gewijd onder den titel van Ste Aldegonde.

De godvrezende, bekwame, ijverige en vreedzame Abdis die door haar dochters zozeer werd bemind, stierf den 16 Mei 1721.

* * *

Eugenie Roose die als priorin haar Abdis had ter zijde gestaan in het bestuur, die vroeger het ambt van portierster had vervuld, vroeg dat de verkiezing kosteloos zou doorgaan, en haar vraag werd door den Abt van Ter Duinen gesteund. Vormden de commissie Mgr. van Susteren, de prelaat der Duinenabdij en hogergenoemde baljuw van Brugge.

We zagen reeds dat de bevolking van 's Hemelsdale verminderd was; de geest was er nog wel goed, maar had toch naar het schijnt een beetje van zijn vurigheid verloren.

De scholen gingen voort, alsook het opvoedingsgesticht voor de Brugse vrouwelijke jeugd.

Toen de biechtvader werd geraadpleegd, gaf hij onbewonden zijn voorkeur te kennen voor Getrude de Grass. Zij bekwam trouwens ook het meeste getal stemmen van de nonnen; zij was met het bestuur der scholen belast geworden en had daar veel ondervinding opgedaan, en, uit een aanzienlijke familie gesproten, wist zij aan de jonge meisjes ook een fijne opvoeding mee te geven.

Nog immer deed dat rampzalig bevel tot vertrek uit Diksmuide zich gevoelen, en nog bij elke verkiezing wordt het naar boven gehaald om den deerniswekkenden toestand van het klooster der Ste Clarastraat uit te leggen. Nog immer ook moesten de nonnen naarstig werken, en ook wel door bevriende personen geholpen worden om te kunnen bestaan. Er bleef op 't einde van 't jaar slechts een goede acht honderd gulden over, en de schuld beliep nog boven de 500 gulden.

Karel VI benoemde GERTRUDE DE GRASS tot Abdis en ontsloeg haar ook van het pensioen. Evenals de voorgaande Abdis werd zij door den Abt van Ter Duinen gewijd en geïnstalleerd. Dat gebeurde den 23 November 1721.

In den loop van ons verhaal hebben wij reeds verscheidene malen gezien dat de Abt van de Duinenabdij, aan

de nieuwe Abdis de wijding toediende. D. Gerard de Baer wijdt de Abdis Maria van der Elst te Diksmuide; D. Michiel Bultynck dient in dezelfde abdij tweemaal de abbatiale wijding toe, en D. Lucas de Vrieze wijdt te Brugge nogmaals in dezelfde abdij, de Abdissen Aldegonde Moniot en Gertrude de Grass, en te Gent in Ter Hagen, Constance Gellinck.

In de abdij van Wevelgem wordt in 1611 (1) of op 1 Juni 1612 (2), Beatrijs Van den Abeele, door den Abt van Cîteaux, Nicolaas Boucherat, tot Abdis gewijd. Hij werd in die plechtigheid bijgestaan door de Abten van Orval, Ter-Duinen, Loos-bij-Rijssel en Boneffe.

Mogen we in dat alles niet een toepassing zien van het voorrecht, in 1489 door Paus Innocentius VIII, aan den Abt van Cîteaux, Jean Cirey, gegeven, en bij breven van 24 Juli 1595 en van 30 Januari 1604, door Paus Clemens VIII uitgebreid, waardoor de Generaal-Abt van de Cisterciënserorde aan de Abten en Abdissen van zijn Orde, de abbatiale wijding mocht toedienen, en de Generaal-Vicarissen der Orde, d. i. die Abten die aangesteld zijn om over de kloosters van een bepaalde streek te waken en aldaar het regulier bezoek te verrichten, tot het verrichten van die wijding mocht delegeren (3).

* * *

Toen Abdis Gertrude de Grass in November 1721 tot Abdis gewijd werd, waren in 's Hemelsdale de volgende religieuzen:

1° Eugenie Roose, priorin; 70 jaar oud;
2° Benedicta Van der Plancke, « dispensiereghe », 65 jaar;

(1) P. J. Canivez: *L'Ordre de Cîteaux en Belgique*, p. 426.
(2) Abbé Coulon: *Histoire de Wevelghem, de son ancienne abbaye et de sa précieuse relique de la Ste Epine, d'aprés les documents authentiques.* — Bruges, 1890. — p. 341.
(3) Wie meer over die zaak wil vernemen, raadplege hogergenoemd werk van P. J. Canivez; blz. 426-27-28.

3° Maria Dieusart, 67 jaar;
4° Magdalena Pollet, onderpriorin, 60 jaar;
5° Clara Michel, « costreghe », 62 jaar;
6° Genoveva Queval, meesteres der pensionairen, 55 jaar;
7° Jozefa de la Motte-Baratre, kapelanes, 55 jaar;
8° Gertrude de Grass, tot Abdis benoemd;
9° Edmonde van Nieuwenhove, « portiereghe », 53 jaar;
10° Charlotte Van den Berghe, 51 jaar oud;
11° Bernarde Van den Berghe, 46 jaar;
12° Theresia Dieusart, 45 jaar;
13° Catharina de Gomme, 45 jaar, hulpportierster;
14° Humbelina Coghe, 44 jaar;
15° Joanna Breydel, 34 jaar;
16° Agnes Thoores, hulponderwijzeres, 37 jaar;
17° Ursula Ryelandt, ziekenverpleegster, 34 jaar;
18° Theresia Poppe, 31 jaar;
19° Isabella de Schietere de Lophem, 33 jaar;
20° Barbara Verstraete, 26 jaar;
21° Scholastica Loys, 24 jaar.

Deze laaste twee werden sedert de vorige verkiezing aangenomen.

Zeventien jaar lang zou Abdis Gertrudis de Grass over 's Hemelsdale regeren, en niettegenstaande al haar zorgen zou de financiële toestand van haar klooster er weinig op vooruitgaan.

Haar ouders, de echtgenoten de Grass-Pardo, schonken aan de abdijkerk een prachtig tabernakel, uit ebbenhout gemaakt met zilver beslagen. Op de zilveren deuren van dit kunststuk staan de blazoenen van die edele familie gebeiteld; ook een missaal met zilveren bekleding, en eveneens met de wapenschilden der familie versierd, werd aan dezelfde kerk gegeven.

't Was onder het bestuur van abdis de Grass, nl. in het jaar 1725, dat de Abt van Clairvaux, in 's Hemelsdale te Brugge de reguliere Visiet kwam verrichten en dat de Abdis vereerd werd met het gouden kruis. Tot dan toe hadden de Abdissen van de Cisterciënserorde geen borstkruis gedragen.

De Visitator heeft dan ook een Visietkaart gegeven waarvan wij hier de vertaling laten volgen.

« Tot meerder eer van God en tot heil van de zielen. — « Wij, frater Robertus Gassot, Abt van Clairvaux, in het « bisdom van Langres, eerste Vader van de Orde van « Cîteaux, laten weten dat wij op heden, 2 Oogst 1725, « van ons klooster der Duinen naar dit van 's Hemelsdale « gekomen zijn, dat te Brugge gelegen en rechtstreeks « aan ons en aan onze kerk van Clairvaux onderworpen « is, om er ons regulier bezoek af te leggen, vergezeld « van Mijnheer de Zeer Eerwaarde Abt van Cambron, « onzen Vicaris-generaal, en van Mijnheer den Zeer Eer- « waarden Abt van Ter Duinen, onze bijzondere afge- « vaardigde voor het bestuur van dit klooster, en daarin « bijgestaan door onze eerbiedwaardigen medebroeder, « Dom Sebastianus Richardot, Doctor in de godgeleerd- « heid aan de faculteit van Parijs en Dom Franciscus « Chappus, onzen secretaris.

« Wij zijn er onthaald geworden aan de kloosterpoort « met de verschuldigde eerbewijzen en de gebruikelijke « ceremoniën door Dom Godefridus van Melin, monnik « van Ter Duinen en biechtvader, Mevrouw de eerbied- « waardige Abdis en haar gemeente; vandaar zijn wij « stoetsgewijze naar de kerk geleid geworden tot aan het « presbyterium, terwijl de religieuzen het responsorium « « Audi Israël » en vervolgens het « Te Deum » zongen, « hetwelk wij besloten hebben met de Oratie, en wij « zijn naar de kapittelzaal gegaan, alwaar wij, na de « lezing van « De Forma Visitationis » in het Frans, « een woord van aanwakkering hebben gesproken over « deze voorgeschreven oefening, en het uur hebben aan- « geduid voor het geheim verhoor, en vandaar zijn we « naar de kerk terug gekeerd, alwaar wij ons kerk- « bezoek hebben ingezet met het onderzoek van het « tabernakel en de heilige speciën, waarna wij den zegen « met het Allerheiligste gegeven hebben, terwijl de reli-

MEVR. GERTRUDE DE GRASS DE MOORSEELE
27e ABDIS.

« gieuzen het « Tantum ergo » zongen; wij hebben ver-
« volgens de heilige Oliën onderzocht, de gewijde vaten
« en de gewaden die tot den dienst van het altaar worden
« gebruikt, de gehele kerk en de sacristie en hebben alles
« net en in goede orde bevonden.

« Den zelfden dag hebben wij in geheim verhoor ont-
« vangen Mevrouw Gertrudis de Grass de Moorseele, uw
« vereerde Abdis, en al de koorreligieuzen ten getale van
« twintig, en zes lekezusters, onder het wijs bestuur van
« genoemde Abdis; we hebben de slaapzaal nagezien, de
« panden, de cellen, al de reguliere plaatsen en andere
« gebouwen, en dan zelf persoonlijk den geestelijken en
« stoffelijken toestand van het klooster nagegaan, met
« uitzondering van de rekeningen welke wij tot onderzoek
« hebben overgelaten aan Mijnheer den Eerwaarden Abt
« van Ter Duinen, onzen afgevaardigde, overtuigd van
« de goede gesteltenissen van onze geliefde Dochters
« betreffende de nauwkeurige onderhouding van den
« h. Regel, het behoud van den vrede en de eensgezind-
« heid, welke wij wensen; en om hen aan te zetten meer
« en meer te streven naar de volmaaktheid van hun
« levensstaat hebben wij de volgende puntjes vastgesteld:

« Daar de viering van het goddelijk Officie onze voor-
« naamste bezigheid is, kunnen wij u niet genoeg aanzet-
« ten tot ijver en stiptheid, tot aandacht en het regel-
« matig bijwonen welke de heilige Regel van ons vraagt,
« en wij wakkeren onze geliefde dochters aan, dat zij
« zouden voortgaan met zich daar te gedragen met de
« zedigheid, den eerbied en de bescheidenheid aan de
« goddelijke Majesteit verschuldigd, zonder dat het aan
« iemand toegelaten is, zonder oorlof daarvan weg te
« blijven.

« De overweging is de kostbaarste oefening van het
« geestelijk leven en het voedsel van de ziel, vermits het
« tijdens die stonden is dat men Gods grootheid en de
« nietigheid van het schepsel beschouwt, en daarom

« bevelen wij dat men er elken dag op de vastgestelde « uren zal aanwezig zijn.

« Daar het kloosterleven een voortdurende retraite en « verzaken is aan de wereld, moeten we alles vermijden « wat ons van den geest van onzen levensstaat kan af- « trekken, en ingezien veelvuldige omgang met wereldse « personen, zo binnen als buiten het klooster, dikwijls de « vruchten van onze goede werken in den weg staan, « zetten wij onze beminde dochters ertoe aan, zo weinig « mogelijk met wereldlingen in aanraking te komen, « en enkel wanneer de noodzakelijkheid en de gehoor- « zaamheid het vergen.

« De stilzwijgendheid is een punt dat ten zeerste door « onzen heiligen Regel aangeprezen wordt, vooral in « de reguliere plaatsen en op elk ogenblik van de Com- « pleten af tot aan Pretiosa. Daarom bevelen wij aan « allen ze stipt te onderhouden en niet in malkanders « cellen te gaan.

« Het naderen tot de Sacramenten dat onontbeerlijk is « voor alle gelovigen, is het voornamelijk voor personen « die zich in het kloosterleven door plechtige geloften « aan God verbonden hebben, om weerstand te kunnen « bieden aan de aanvallen van den bozen geest, en daar- « om manen wij onze geliefde dochters aan, er een veel- « vuldig gebruik van te maken.

« De kloostergeloften van armoede, gehoorzaamheid en « zuiverheid zullen door allen nauwgezet onderhouden « worden, en zij zullen daarbij bedenken, dat ze geen « eigen wil meer hebben, en aan de tijdelijke zaken hebben « vaarwel gezegd, en dat ze den plicht hebben alles te « vermijden wat de eerbaarheid zou kunnen kwetsen.

« Wij zijn verwonderd geweest in dit huis geen kelder- « waarderes en geen kashoudster te zien die de ontvang- « sten en het beheer van de tijdelijke zaken te boek stelt, « overeenkomstig de Breve van onzen heiligen Vader « Paus Alexander VII. Daarom zetten wij de Eerwaarde

« Vrouw Abdis aan zonder verwijl een religieuze tot « kashoudster aan te stellen.

« Wij laten van kracht de verordeningen van Mijnheer « onzen voorganger, die in de Visietkaart van 1688 wer- « den opgetekend, alsook de voorschriften van den over- « leden Eerwaarden Heer Abt van Ter Duinen, onzen « afgevaardigde, en wij bevelen er de onverminkte uit- « voering van, zowel als van de Breve van onzen H. Vader « Paus Alexander VII, niet alléén voor wat de onthouding « en het vasten aangaat, maar eveneens voor wat het « bevorderen van de tucht betreft, en bovendien leggen « wij op, deze visietkaart ongeschonden en in al haar « punten te onderhouden, en ze op het kapittel voor te « lezen op elken quatertemper-Vrijdag van het jaar.

« Voor het overige zetten wij hen aan tot volle onder- « werping en groten eerbied jegens Mevrouw de Abdis « en de andere oversten, tot de beoefening van een ware « onderlinge liefde en volmaakte eensgezindheid, tot « dankbaarheid tegenover God, die hun een zo waardige « Abdis geschonken heeft, die zich zo krachtdadig inspant « voor het geestelijk en tijdelijk welzijn van het huis.

« Eindelijk verzoeken wij uw gebeden voor onzen hei- « ligen Vader den Paus, voor de verheffing van onze « Moeder de heilige Kerk, voor Zijne Keizerlijke katho- « lieke Majesteit, voor alle christen prinsen, voor ons, « hun onmiddellijke Vader en Overste, en ten slotte voor « den geestelijken en wereldlijken staat.

« Gegeven en bekend gemaakt in de kapittelzaal van « ons klooster 's Hemelsdale, dezen tweeden in Oogst- « maand zeventien honderd vijf en twintig, onder ons « handteken en dat van onzen secretaris en na onzen « zegel eraan te hebben vastgehecht.

R. Gassot, abt van Clairvaux
fr. Chappus, secr.

Op 16 Mei 1738 ging Abdis de Grass naar haar Schepper terug. — Zij had zes koorreligieuzen tot de professie aangenomen en twee Zusters. Bij haar afsterven bestond de kloostergemeente nog slechts uit zestien personen.

Toen Abt Antonius de Blende van Ter Duinen het hof over het overlijden van de Abdis van 's Hemelsdale inlichtte, merkte hij evenals zijn voorgangers in zijn brief op, dat de toestand van dat kloosterkerke alles behalve schitterend was op stoffelijk gebied; hijzelf en de Hoogbaljuw van Brugge, Graaf de Lalaing, zouden de verkiezing voorzitten.

Op de kiesvergadering die op 12 Juli plaats greep, waren er zestien religieuzen aanwezig. Zij ondertekenden hun verklaringen, doch ze waren meestal in het schrijven niet zeer bedreven. Vier jubilarissen waren er onder hun getal; verscheidene behoorden tot den adel, en er was ook een Zeelandse bij. Het onderwijs werd voortgegeven in de scholen en men kan uit de verkiezing terecht besluiten dat er nog immer een goede geest onder hen heerste. De Duinepater, Jacobus Finart, die sedert twee jaar biechtvader van het klooster was, gaf zijn voorkeur aan Ursula Ryelandt, daar ze ijverig was voor de koordienst, vredelievend en gesparig. Ursula kreeg ook het grootste aantal eerste stemmen vanwege haar medezusters.

De staat van hun goederen was met zin opgemaakt: er was enkel 27 gulden en 16 stuivers om gedurende een jaar in het onderhoud van de nonnen te voorzien, en er waren zestien koorreligieuzen en zes Zusters; met den biechtvader waren er dus 23 personen te onderhouden. Dat sommetje was toch maar gering om een heel jaar van te leven en behoorlijk gekleed te gaan. 't Was dan ook aan hun werkzaamheid en de tussenkomst van enkele weldoeners te danken, dat ze de twee eindjes van het jaar aan elkaar konden knopen. — Waren ze nu in dezen hachelijken tijd met een « abdij-brood » belast geworden,

't zou een echte ramp voor hen geweest zijn. De schuld bleef zo wat minder dan 700 gulden, waarvan ze 100 guldenvan den Abt van Baudeloo geleend hadden, om volgens de bedragen die op de vergadering van de prelaten waren bepaald, hun bijdrage aan den keizer te kunnen geven. — En men had hem die som nog niet kunnen terug geven.

URSULA RYELANDT werd door Karel VI tot Abdis van 's Hemelsdale benoemd op 22 Oogst 1738 en door Dom Antonius de Blende gewijd.

Zij was een voorbeeldige non die door al haar medezusters werd geacht en bemind.

Sedert de laatste verkiezing waren de volgende religieuzen aanvaard geworden:

1° Roberte d'Hallye de Nieuport uit Gent, 41 jaar oud, met de refterdienst belast;
2° Lutgarde Weymeersch uit Brugge, 36 jaar oud, portieres;
3° Marie-Felicie de Gourdin de Drinckam uit Belle, 38 jaar, schoolmeesteres;
4° Benedicta Van Balckeneinde uit Middelburg, 25 jaar;
5° Bernarda Schouteet uit Duinkerke, 26 jaar.

Het is opvallend hoe deze laatste Abdissen alle zo korten tijd aan het bestuur zijn; ook Domna Ursula hield het niet lang vol. De dood haalde haar uit deze wereld den 25 Oktober 1742, na een ziekte van een paar weken. Tijdens haar bestuur waren er geen nieuwelingen binnengekomen.

Dezelfde commissarissen van de vorige verkiezing werden aangeduid. Dertien nonnen namen deel aan deze keuze.

De eensgezindheid die bij de laatste verkiezingen opmerkelijk was, had plaats gemaakt voor een pijnlijke verdeeldheid. Zes gaven hun voorkeur aan een van hun medezusters, terwijl zeven andere liever een vreemde overste hadden zien komen. Er waren nogal enkele fransprekende nonnen op dat ogenblik, en vooral die waren het, die de onderpriorin van Groeninge verkozen.

De biechtvader stemde voor Isabella de Schietere de Lophem, voor Barbara Van der Straeten en Bernarde de Schoutheer.

De commissie stelde vast dat de meeste stemmen naar Isabella de Schietere en Robertine de Castro, de onderpriorin van Groeninge, gegaan waren.

Isabella de Schietere, die heel zeker een bekwame overste zou geweest zijn, had vooraf gevraagd om de abbatiale waardigheid niet te moeten aannemen, daar zij nogal dikwijls ziek en zuchtig was, zegde zij, en haar krankheden met de bekommernissen en zorgen van een overste, niet zouden verminderen, wel integendeel.

De commissarissen besloten dan ook voor 't welzijn van het klooster, Robertine de Castro, aan de regering voor te stellen, en de religieuzen met geen « abdijbrood te vereren ».

De Staatsraad ging daarmee niet t'akkoord, waarom een vreemde overste gaan kiezen ? — De raadsheren wisten niet op welke wijze de nonnen van 's Hemelsdale die onderpriorin van Groeninge hadden leren kennen en hoogschatten, om haar zoveel stemmen te hebben gegeven. Over Isabella de Schietere hadden ze trouwens de beste getuigenissen gekregen. Weliswaar was Robertine de Castro een waardige en deugdzame kloosterlinge, doch Isabella de Schietere was het eveneens. Deze laatste telde vijf en vijftig jaren, en men kon voor haar weigering geen andere redenen vinden dan haar ootmoedigheid en haar eerlijkheid, hetgene haar zeker nog achtenswaardiger maakte.

In elk geval, Robertine de Castro was een vreemdelinge, die het karakter en de hoedanigheden van de nonnen van 's Hemelsdale niet kende, en die ook niet op de hoogte was van de huishoudkunde aldaar.

De Staatsraad verkoos dus verre Isabella de Schietere boven die van Groeninge; ware zij benoemd, dan zou zij heel zeker uit ijver en liefde tot haar klooster, den last

van het abbatiaat op zich nemen. — Ook Barbara Van der Straeten was een degelijke non, die reeds bij de vorige verkiezing in aanmerking was gekomen.

't Kon natuurlijk niet geloochend worden dat Robertine tegelijk met Isabella het meeste getal stemmen had gekregen, en dat zij zich om wille van haar uitmuntende hoedanigheden, uiterst beminnelijk wist te maken.

Iedereen was ermee t'akkoord dat 's Hemelsdale behoefte had aan een wijze overste, die de zaken van haar klooster zou ter harte nemen, ook de stoffelijke; want 't was ook een publiek geheim geworden, dat het klooster arm was. Niettegenstaande hun arbeid en hun zorgen, werd de schuld weerom groter. Men zou het toch van elk pensioen moeten bevrijden, te meer daar het zeker, bij de aanstaande inhulging van de Keizerin, met een « abdijbrood » zou belast worden.

Daar de heren van den Raad ten slotte toch zagen dat Isabella de Schietere bleef weigeren, liet de staatssekretaris weten dat ROBERTINE DE CASTRO tot Abdis benoemd was, en dat er niets te betalen was.

Die benoeming werd op 8 Maart 1738 gedaan door Keizerin Maria-Theresia.

Onder de dertien stemgerechtigden was er slechts één die bij de vorige verkiezing niet aanwezig was, nl. Thecla Van Walscapelle, uit Hazebrouck, die toen dertig jaar oud was.

De tijd zou uitwijzen of de nonnen een goede keus gedaan hadden of niet; in elk geval, binst de tien jaren van haar bestuur waren de schulden der abdij omtrent van 3.500 gulden verhoogd.

Toen zij de Abdis op 6 September 1752, om 4 ure in den namiddag den geest gaf, was het getal der koorreligieuzen nog vijftien, waarvan vijf nieuw-geprofeste.

't Was nogmaals de prelaat van de Brugse Cisterciënserabdij, die namens de communiteit, de regering over den dood van Robertine de Castro inlichtte; hijzelf,

Robrecht van Severen en Graaf de Lalaing, gouverneur van Brugge vormden de commissie.

Uit de verklaringen bij het stemmen afgelegd, kan men zich moeilijk een gedacht vormen over den geest welke het klooster toen bezielde. Frankrijk en Holland waren in de communiteit ook vertegenwoordigd.

Gerard Colen, die toen biechtvader was in 's Hemelsdale, en die zich bestuurder noemt, wees Isabella de Schietere aan, om haar regulariteit en haar ijver voor het koorgebed; verders nog: Barbara Van der Straeten en Humbelina Storme. De stemming die opnieuw in de spreekkamer plaats vond, gaf als uitslag:

1° Isabella de Schietere de Lophem: 8 — 4 — 8;

2° Barbara Van der Straeten: 6 — 5 — 2;

en 3° Lutgarde Weymeersch: 2 — 2 — 1; — begrijpelijker wijze stond de commissie Isabella voor, die in de vorige verkiezing reeds, met de overleden Abdis, veruit het meeste stemmen had bekomen.

De private Raad stelde de kandidaten in dezelfde orde voor, maar schrapte de naam van Humbelina Storme, daar ze nog maar 22 jaar oud was, hoewel ze anders heel bekwaam en deugdzaam was.

Er werd beweerd, dat 's Hemelsdale sedert zijn vestiging te Brugge, nog geen enkele vergoeding had ontvangen voor de onkosten welke de overgang van Diksmuide naar Brugge hun veroorzaakt had. De private Raad verzekerde echter dat, volgens een bestatiging van 1734, de hospitalen van Nazareth en van de Madeleine te Brugge, in 1689, aan de Abdis van 's Hemelsdale een som van 16000 gulden hadden aangeboden, ten einde de goederen van die gasthuizen te « amortiseeren », en de vestiging van 's Hemelsdale te Brugge te vergemakkelijken.

De financiële toestand van het kloosterke bleef erbarmelijk. — Maria-Theresia benoemde den 12 December

1752, ISABELLA DE SCHIETERE tot Abdis en ontsloeg haar van alle lasten.

De vijf nonnen die bij het verslag der vorige verkiezing nog niet werden vernoemd, en dus sedert 1742 aangenomen werden, waren:

1° Maria le Coghe van Valenciennes, 25 jaar oud;
2° Antoinette van de Genachte, uit Eekloo, 38 jaar;
3° Robertine de Maulde, uit Lichtervelde, 32 jaar;
4° Jozefa Paridaen, uit Brugge, 36 jaar;
5° Humbelina Storme, uit Wacken, 22 jaar oud;
6° Isberga de Bérode uit Sint Omaars, 26 jaar oud.

Bij het begin van het bestuur van Domna Isabella de Schietere, werden de tijden rustiger. Keizerin Maria-Theresia was een vorstin die door haar onderdanen werd geacht en bemind, en die in onze streken ook meer welvaart medebracht.

Toch zou nauwelijks acht jaar na die verkiezing, 's Hemelsdale weer zonder overste vallen; Isabella stierf immers den 22 November 1760 in den ouderdom van 77 jaar.

Weer was het de Abt van Ter Duinen die de regering van dat overlijden op de hoogte bracht, en, gezien den neteligen toestand waarin het klooster verkeerde, opnieuw een kosteloze verkiezing vroeg.

Abt Robrecht van Severen zou nogmaals van de commissie deel uitmaken, doch ditmaal met Van Volden, raadsheer van den privaten raad, en diens sekretaris, Maria genoemd.

In het verslag dat de commissarissen uitbrachten wordt aangestipt, dat er een goede geest in het klooster heerste; Abdis de Schietere zal daar wel niet vreemd aan geweest zijn; verders wordt nog gezegd dat er veel eensgezindheid was, en dat ze alle hun kloosterlijke verplichtingen met nauwgezetheid naleefden. — En toch waren er weer verscheidene, ook de biechtvader, die voor vreemde stemden; misschien had de vertegenwoordiging der

vreemde nationaliteiten daar wel enigszins aanleiding toe gegeven.

Zo zien we o. a. Humbelina Storme kiezen voor Victoria Craene van de abdij van Maagdendaal bij Oudenaarde; de reden daarvan was, dat Lutgarde Weymeersch, voor dewelke zij haar eerste stem had uitgebracht, in jaren gevorderd was, en liever de abbatiale waardigheid aan een andere zag geven. — Gertrude de Grass, een bloedverwante van de vroegere Abdis van dien naam, stemde voor Constance Van den Berghe uit Kortrijk, die het ambt van priorin bekleedde in Spermalie binnen Brugge; ofwel voor Peelaart de Steenmaer, kosterin van Markette bij Rijssel.

De biechtvader, Placidus van Hyfte van Ter Duinen, sedert drie jaar bestuurder van 's Hemelsdale, gaf zijn voorkeur aan Humbelina Storme, een zeer waardige non die zeer bedreven was in het beheer van stoffelijke zaken, of aan Lutgarde Weymeersch, doch die had reeds de zestig bereikt. Hij was echter de mening toegedaan, dat de « dispensiereghe » van Spermalie, Maria-Theresia de Brabander ook zeer geschikt zou zijn voor het bestuur, zo voor het stoffelijke als voor het geestelijke.

In het verslag der commissarissen staan er twintig religieuzen opgetekend, waaronder vijf lekezusters; novicen waren er niet. Er waren vijf buitenlandse koorzusters, en ofschoon men de stemgerechtigden goed op het hart had gedrukt, dat ze voor die niet mochten stemmen, kregen ze toch nog enkele stemmen.

Bij de keuze had evenwel Humbelina Storme de grote meerderheid. Zij was korts na haar professie « boursiereghe » geworden, nam haar kloosterlijke verplichtingen zeer ter harte en had verstand van zaken te doen.

Het verslag vermeldde eveneens dat bij het overlijden van Isabella de Schietere, de kas ledig was. De gebouwen waren in betrekkelijk goeden staat, behalve een deel der pand dat diende hersteld te worden. De uitzet der

nonnen bedroeg 100 en soms 200 pond grote. Het pensionaat konden ze niet meer alleen bedienen, en zagen zich verplicht, een viertal wereldse onderwijzeressen bij te nemen.

Al hun goederen waren in het Brugse Vrije of in de Kastelnij van Veurne gelegen. De rekeningboeken waren in orde, doch er werd niet genoeg werk gemaakt van het boeken der dagelijkse uitgaven, en de onkosten van voeding en kleding van de religieuzen stonden er niet in vermeld. Elk jaar gaf de Abdis rekenschap aan den Abt van Ter Duinen en aan vier der oudste religieuzen; voor het onderhoud van haar zusters schreef ze elk jaar een globale som, en er werd besloten dat men van de nieuwe Abdis zou vergen, dat zij op zijn minst maandelijks rekening zou houden, van de uitgaven voor kost en kleding gedaan. De rekeningboeken sloten wel met verlies, doch hetgene de damen binnenbrachten met het overschot dat ze in de kostschool konden boeken, kon wel opwegen tegen dat teveel aan uitgaven. De hofstede Tersegge, in de kastelnij van Veurne was in 1759 de prooi der vlammen geworden. De gebouwen werden reeds grotendeels hersteld, doch daarover stond er nog niets geboekt.

De abdij had ook nog een te goed van ruim 3500 gulden van achterstallige pachten; de meesten van hun pachters waren twee jaar ten achter in de betaling, doch nu zou het gevaarlijk zijn op betaling aan te dringen; moest men het toch doen dan zou 't kunnen gebeuren dat de pachters uit het Brugse Vrije en die van Veurneambacht, hun pacht zouden opzeggen, en naar andere oorden trekken. 't Ware dus best die zaak voorlopig te laten rusten.

De Staatsraad aanvaardde dit verslag, en voegde er aan toe, dat de schuld der abdij nog bij de vijf-en-twintig duizend gulden beliep. — Het herstel der afgebrande hoeve zal ook ruim 3500 gulden opslorpen.

De sommen die opgegeven waren voor het onderhoud der kloosterlingen waren zeer gering, vergeleken met de levensduurte van dien tijd te Brugge. 't Was dus goed te zien dat het klooster arm was, en dat de nonnen met weinig tevreden waren. Daar het bedrag van de uitgaven dat van de inkomsten overtrof, zou men noodzakelijk schulden moeten bij maken, en daarom zag men zich verplicht het patrimonium aan te spreken, om in het levensonderhoud te voorzien.

De commissarissen drongen er bij de Keizerin ook op aan, nog dezen keer de verkiezing zonder onkosten te laten gebeuren, daar de toestand van het klooster nu nog slechter was dan bij de vorige verkiezing.

Uit Weenen kwam bericht van Keizerin Maria-Theresia dat zij HUMBELINA STORME tot Abdis benoemde, doch daar de laatste verkiezingen alle zonder onkosten waren geschied, zag ze zich ditmaal verplicht een pensioen van 200 gulden op te leggen, maar, ze zou er de nieuwe Abdis zelf laten van genieten. Die benoeming was geschied den 16 September 1760, en 't zou nog negen maanden duren vooraleer de wijding en de aanstelling zouden plaats hebben.

Als religieuzen waren toen in 's Hemelsdale:

1° Scholastica Loys uit Poperinge, 63 jaar, Cantereghe;
2° Lutgarde Weymeersch uit Brugge, 58 jaar, onderpriorin;
3° Benedicta Van Balckeneinde uit Middelburg, 47 jaar;
4° Maria le Coghe van Valenciennes, 33 jaar, costereghe;
5° Bernarda Schouteet uit Duinkerke, 48 jaar, priorin;
6° Isberga de Bérode uit Sint Omaars, 34 jaar, ziekenverpleegster;
7° Jozefa Paridaen, uit Brugge, 44 jaar;
8° Humbelina Storme uit Wakken, 31 jaar; (de benoemde Abdis)
9° Isabella du Toict uit Bissegem, 26 jaar;
10° Ursula Aeben uit Ieper, 25 jaar;
11° Theresia Loontjes uit Tielt, 26 jaar;
12° Constance Queldry uit Ieper, 25 jaar;
13° Gertrude de Grass uit Brugge, 21 jaar;

14° Barbara Verstorme uit Poperinge, 22 jaar;
15° Placida Van Hyfte uit Eekloo, 25 jaar.

Het Bestuur van Vrouw Humbeline Storme werd in 1776 nogal verstoord wegens de opstandigheid van enkele religieuzen. Op aanvraag van den Abt van Clairvaux werd de Abt van Villers, Vicaris-generaal der Orde, door de regering aangesteld, om in 's Hemelsdale de reguliere visiet te houden ter gelegenheid van de moeilijkheden en de onenigheid die er ontstaan waren.

Op 24 Oktober 1776 stelde genoemde Abt een onderzoek in. Het geestelijk vaderschap van 's Hemelsdale was altijd aan Ter Duinen toevertrouwd geweest, en in 1767 werd dat vaderschap aan den Abt van Cambron gegeven. De reden van die verandering is niet gekend. Nu, deze prelaat had er als biechtvader een zekere Laurens Cannour benoemd, die er slechts twee jaar bleef. Toen kwam er een andere Laurens, die reeds na vijf maanden naar Cambron werd teruggeroepen. Sedertdien had de Abt van Cambron het geestelijk bestuur van het Brugse klooster laten varen, en er twee biechtvaders benoemd uit een der bedelorden, totdat de Abt van Clairvaux, die Pater Immediatus van 's Hemelsdale was, er een andere Pater-commissaris aanstelde.

De Abt van Villers ondervroeg de religieuzen nopens het goddelijk officie, de regulariteit, of er eensgezindheid bestond, of de zieken goed verzorgd werden en of ze geen klachten te doen hadden.

Het grootste deel der communiteit bracht geen enkele klacht uit tegen de Abdis; doch vijf koorreligieuzen: Maria le Coghe van Valenciennes, Isberga de Bérode uit St Omaars, Maria Paridaen uit Brugge, Isabella du Toict uit Bissegem en Ursula Aeben uit Ieper, vroegen om opnieuw onder het vaderschap van Ter Duinen te mogen zijn; zij beschuldigden de Abdis van onnauwkeurigheid in het boekhouden, van nalatigheid tegenover de zieken en van zwakheid tegenover degenen die het met de

reglementen niet zo nauw namen; zij beschuldigden eveneens de priorin van te laat te komen in het officie en zo stoornis te verwekken. Die vijf nonnen vroegen eenvoudigweg dat de Abdis zou afgezet worden, wijl zijzelf de oorzaak waren dat ze zonder Pater-commissaris bleven, ingezien zij beweerden de sakramenten niet te willen ontvangen van den Pater Carmeliet dien men daarvoor had aangeduid.

Uit het onderzoek bleek weldra dat al die beschuldigingen vals, of minstens zeer overdreven waren. De verbittering van die vijf nonnen, tegenover hun overste en medezusters, was volgens het getuigenis van den Abt van Villers niet gering: de moeilijkheden in 's Hemelsdale komen alléén van die vijf religieuzen, die wanorde stichten en de andere ophitsen. Al de koorreligieuzen zijn het eens om te verklaren dat zonder die vijf, de rust en de vrede in het klooster zou heersen; zij zoeken altijd malkaar en zonderen zich van de andere af, en verachten degene die niet van de partij zijn. — Zij zijn zelfs zo vermetel geweest, Laurentia Vleys, de jongste onder de geprofeste tot hun kwade gevoelens over te halen, doch door de Abdis vermaand, heeft het meisje den moed gehad zich van hen los te maken en de penitentie te volbrengen welke het daarvoor gekregen had.

Het latijnse adagium: « Corruptio optimi pessima », dat het bederf, van de beste dingen de walgelijkste maakt, zou hier ook in waarheid worden omgezet.

De vijf nonnen volhardden in hun kwade luimen, en zegden, dat men de Abdis zou moeten opsluiten; dat ze noch aan de Vicaris-generaal, noch aan de generaal der Orde zouden gehoorzamen, maar zich tot de regering zouden wenden, opdat recht zoude geschieden.

Alle vijf zijn ze schuldig, beweerde de prelaat, daar ze allerlei lasterpraatjes over de overste, zowel in Brugge als daarbuiten hadden verspreid, en alles wat ze aan den Abt van Clairvaux hebben geschreven, is vals en ver-

keerd. Enkele tijd geleden heeft de Abt van Cambron nog gepoogd hen te overhalen om zich tegenover de communiteit te verontschuldigen, doch het was al boter aan de galg, en ze zijn blijven volharden in hun koppigheid.

De Abt van Villers besloot, dat de vrede niet zou hersteld worden zolang men Isberga Bérode en Jozefa Paridaen niet verwijderde, want zij waren volgens zijn oordeel de schuldigste van de vijf. « Ik denk zoals de Abdis, dat het goed zou zijn ze voor enkelen tijd weg te sturen naar andere huizen, maar van elkaar gescheiden, na eerst enkele vernederingen en penitenties ondergaan te hebben in hun eigen klooster. — Wat de drie andere medeplichtige betreft, zou het volstaan hen enkele jaren van hun verlofdagen te beroven ». — Vruchteloos had de Vicaris-generaal een regulieren biechtvader gevraagd aan den Abt van Ter Duinen, en daarom zal de Abt van Baudeloo er zonder uitstel een benoemen.

De Staatssekretaris P. Maria nam het verslag van den Abt van Villers aan, met al de besluiten die het vergezelden. 's Hemelsdale zal voortaan den Abt van Baudeloo als Pater-Abbas hebben.

Eerst had men die twee nonnen naar het klooster Munster van Roermond willen zenden, en daar geen enkel huis der Ordé ze wilde aannemen, werden ze aan de Benedictinessen van Meenen, van staatswege toevertrouwd.

Na enkele maanden diende de Abt van Villers bij de regering, over de twee gestrafte religieuzen verslag in: Isberga de Bérode had nog geen enkel teken van leedwezen te kennen gegeven; zij had aan de Abdis van 's Hemelsdale geschreven, zonder zich te verontschuldigen, en vroeg haar enkel naar de reden van haar verwijdering; naar den Abt van Baudeloo had ze nog niet willen schrijven. — Wat Jozefa Paridaen aangaat, zij had het zeer hoog op, en haar hoogmoed belette haar zich te onderwerpen.

De beroving van hun verlofdagen buiten beschouwing gelaten, hadden ze te Meenen niet te klagen; ze moesten het goddelijk officie niet zingen en de kost was er beter dan in hun eigen klooster.

De andere die hadden mogen blijven, schikten zich zo goed mogelijk naar den wil van het gezag, en de vrede kwam terug in 's Hemelsdale binnen.

De Abdis echter vreesde nog immer dat de twee religieuzen die te Meenen verbleven zouden terug keren; daar zij evenwel uit een brief van Isberga de Bérode meende, dat ze begon spijt te hebben over haar gedrag, dacht ze haar terug te mogen laten komen, onder voorwaarde, dat bij de eerste misstap die ze zou begaan, men haar naar een ander klooster zou zenden, dat de regering over haar gedrag zou ingelicht worden, en dat de communiteit op het kapittel zou vergaderd worden om het bevel van Zijne Hoogheid te aanhoren.

Ziedaar de inhoud van het verslag door den Abt van Villers afgeleverd.

De twee boetelingen waren nog te Meenen in de maand Juni 1781, daar zij op 10 Juni van datzelfde jaar aan den Raadsheer voor Vlaanderen van de schatkist van Zijne Majesteit, met name Durieu, geschreven hadden, dat zij de hun opgelegde boete hadden volbracht, en dat de overste der Benedictijnernonnen te Meenen getuigde over hun goed gedrag; er bestond dus geen reden meer hen langer te Meenen te laten. Zij hoopten bij de Abdis in genade ontvangen te worden, en indien die genade hun werd geweigerd, dan zouden zij vragen om in de abdij van Wevelgem of in die van Groeninge opgenomen te worden; ze zouden blij zijn daar te mogen vertoeven. De uitslag van die zaak is niet gekend (1).

Zoals we zien had de Abdis van 's Hemelsdale, Humbelina Storme, allerlei stormen te doorworstelen, zowel

(1) Archief van het Aartsbisdom Mechelen.

binnen als buiten het klooster, totdat de orkaan van de Franse omwenteling ten slotte over onze streken zou woeden, en het kloosterke in de Sinte Clarastraat te Brugge, evenals de meeste abdijen, den genadeslag zou toebrengen.

Toen de raad-der-vijf-honderd in zitting van den 18 van Thermidor 1796, getracht had, tot het opheffen van kloosters, godsdienstige verenigingen en gestichten te doen besluiten, zagen de Abdis en haar medezusters welk gevaar hen bedreigde.

Zij stelden protest-brieven op waarin zij betuigden, hoezeer zij wensten hun leven van afzondering en versterving ter liefde Gods voort te zetten. Een van die brieven is gericht tot de Vicarissen-Generaal van het bisdom Brugge, dat toen geen Bisschop had, en de andere is tot de regering gericht, of liever tot het burgerlijk bestuur van de stad. — De tekst van beide brieven wordt in het aanhangsel als bijlage toegevoegd.

Daarin verklaren de religieuzen van 's Hemelsdale plechtig, dat nimmer of nooit bij hen is opgekomen te wensen van hun geloften ontslagen te worden, zoals de Franse goddelozen dat beweerden; dat zij met de volledigste vrijheid den levensstaat hadden gekozen dien ze zo gelukkig waren te belijden; dat zij de stevige en bestendige voordelen welke hij hun biedt, ver boven het klatergoud van aardsen rijkdom, eer en goederen verkozen, en dat zij ten slotte niets beters wensten, dan in dien staat te leven en te sterven, volgens de wetten, reglementen en gebruiken, door hun heilige stichters als erfdeel nagelaten en door hun geliefde en vereerde wettige overheid goedgekeurd.

De brief tot de kerkelijke waardigheidsbeklеders gericht werd door al de religieuzen ondertekend.

In den loop van haar bestuur had Abdis Storme nog zeven nieuwe koorzusters aangenomen, wier namen wij hier laten volgen:

Vrouw Anna, (Maria-Theresia de Graeve);
« Laurentia (Vleys);
« Benedicta (Dhaenens);
« Scholastica (de Lannoy);
« Humbelina (Judoca-Francisca Eeckelaert);
« Genoveva (Delerue);
« Aleydis (Monica-Dorothea Buylaert);

alsook nog vier lekezusters: Maria Verwee, Theresia van Pottelberghe, Clara Blansaert, en Bernarda Leliaert (1).

* * *

Op 16 December 1796 werden de kloosterlingen door de Franse woestaards gedwongen hun abdij te verlaten. De gebouwen werden openbaar te koop gesteld. De nonnen verspreidden zich hier en daar bij bevriende mensen om daar het einde van het onweer af te wachten.

Met de « bons » welke zij van het republikeins bestuur hadden ontvangen, en met het geld dat van den verkoop van verscheiden hunner eigendommen voortkwam, konden zij naderhand terug in bezit komen van de kloostergebouwen.

* * *

Begin 1803 waren er nog zeven koorreligieuzen en drie lekezusters in leven: Abdis Humbelina Storme, Anna de Graeve † 22 Feb. 1812; Ursula Aeben † 31 Dec. 1812; Humbelina Eeckelaert, † 25-1-1830; Benedicta Dhaenens, † te Lembeke, 14 Maart 1803; Laurentia Vleys, † 10 Juni 1813; Zuster Isabella van Hoecke, † 14 Jan. 1806; Bernarda Leliaert, † 31 Januari 1830; Theresia van Pottelberghe, † 7 Oktober 1819 en Vrouw Aleydis Buylaert, † 29 Mei 1847 (2).

---

(1) C. C. et F. V. blz. 31.
(2) Rembry: *De bekende pastoors van St Gillis,* blz. 292 en 738.

Om beter in hun onderhoud te kunnen voorzien aanvaardden zij deftige dames in hun klooster als tafeliers. Zo goed als het ging onderhielden zij de statuten van de Orde; op de werkdagen woonden zij de H. Mis bij in hun kapel, en de Zondag gingen zij de goddelijke diensten bijwonen in Sint Gilliskerk (1).

Abdis Storme zou van de betere tijden niet langer meer genieten. Als 31e en laatste Overste van 's Hemelsdale stierf zij te Brugge, op het feest van al de de heiligen van de Orde, 13 November 1804. De plechtige lijkdienst had plaats in St Gilliskerk, en haar stoffelijk overschot werd ter aarde besteld in de pandhof van haar abdij.

In 1815 of daaromtrent gaven de laatste nonnen aan St Gilliskerk, den prachtigen monstrans, op het einde van de XVIIe eeuw gemaakt en door de 23e Abdis, Maria Zannequin aan de kerk van haar klooster geschonken.

De drie overgebleven religieuzen, Humbelina Eeckelaert, Aleydis Buylaert, en Zuster Bernarda Leliaert, zagen er geen doen meer aan om nog het stille kloosterleven dat zij hadden geleid te zien heropbloeien; ze voelden zich ook wel wat eenzaam in dat groot huis en ze wisten maar niet goed hoe in hun levensonderhoud te voorzien. Dame Humbelina was 73 jaar oud, Aleydis was er 60, en dat is geen leeftijd meer om iets te beginnen. Ze vroegen dan aan den H. Stoel om van hun gelofte van armoede ontslagen te worden en hun klooster tot een of ander godvruchtig doel te mogen verkopen. Vanwege de « Sacra pœnitentiaria » kwam er bericht dat de Ordinarius, — in dit geval de bisschop van Gent — de nodige volmacht kreeg om het gevraagde toe te staan, en de Vicarissen-Generaal, (sede vacante), ontsloegen de religieuzen van hun gelofte van armoede. Het indult werd gedagtekend den 18 April 1827.

---

(1) Uit het relaas van het kanoniek bezoek ter abdij, door Vic.-Gen. Petrus De Pauw; Archief van het bisdom Brugge.

De inventaris die op het einde van dat jaar voor St Gillis werd opgemaakt, maakt geen gewag van het prachtige veelluik van Pourbus, dat nu het O. L. V. altaar in St Gilliskerk versiert. 't Is ook slechts na dat jaar dat de laatste nonnen, op voordurend aandringen van pastoor De Breuck, dat kunstjuweel aan zijn kerk hebben overgemaakt.

In 1829 hielpen de religieuzen de kerkfabriek van St Gillis ook in het bekostigen van het altaar, waarvoor 4.200 franken werden betaald, en in 1874 werd het reeds weggesmeten!

Om een gebeurlijke profanatie te voorkomen, kon pastoor De Breuck de overgebleven nonnen gemakkelijk bewegen om, mits behoorlijke vergoeding en het behoud van een vleugel der gebouwen, het klooster tot kostschool voor meisjes te laten omvormen (1).

De Dames van het Christelijk Onderwijs, te Gent in de voormalige abdij van Doorezeele gevestigd, kochten de abdijgebouwen van 's Hemelsdale in 1829. Daar werden in de loop van het jaar een pensionaat en een kosteloze kantwerksterschool opgericht.

Daar het gesticht nogal ver van het center van de stad verwijderd was, opende Moeder Victoria, om aan de vele verzoeken van de bewoners te voldoen, een externaat in de Kuiperstraat.

In December 1878 kocht Moeder Ignace het prachtig gasthof, op St Jansplaats gelegen, en gebouwd ter plaats waar vroeger een versterkt kasteel stond, « De Lecke » genaamd. Tot in 1574 diende het de Engelse natie tot magazijn; toen kwamen de Paters Jezuïeten zich daar vestigen. Van 1842 tot 1861 werd het Sint Aloysiuscollege daar ondergebracht. In 1862 werd het door Baron de 't Serclaes de Wommersom herbouwd, en

---

(1) Rembry: *De bekende pastoors van St Gillis,* blz. 391.

in 1870 betrokken door de Dames van St André (1).

Met half Oogst werd 's Hemelsdale in de Sinte Clarastraat gesloten, en de meesteressen gingen zich met hun leerlingen op de Sint Jansplaats vestigen (2).

Om zich van de abdijgebouwen te ontdoen, kwamen de Damen van het Christelijk Onderwijs, — die den naam der voormalige abdij met zich naar Sint Jansplaats hadden meegedragen, en van toen af « de Damen van 's Hemelsdale » werden genoemd, — met verscheidene kloostergemeenten in onderhandeling. Onder meer zijn Dom Benedictus Wuyts en Dom Albericus Verhelle, respectivelijk abten van Westmalle en St Sixtus te Westvleteren, op verzoek van den bisschop van Brugge, het klooster in de Sinte Clarastraat gaan bezichtigen, met het oog op een gebeurlijke stichting van een klooster voor Trappistinnen; doch zij vonden dat de gebouwen te zeer vervallen waren, en... de gestelde koopprijs te hoog. Toen waren er ook nog geen Trappistinnen in België (3).

Toen stelde de gouverneur van West-Vlaanderen, Heyvaert, hen voor de keus, ofwel het gesticht uitterhand te verkopen aan den staat, ofwel het gerechtelijk te zien onteigenen. — Daarop verkochten zij het aan den staat, onder voorbehoud van over de kerk- en huismeubelen te mogen beschikken.

In September 1882 ontblootte men de kerk van al haar sieraden. Het altaar werd afgebroken: de loden doos met de relikwieën van de heilige Martelaren Donatus, Faustus en Pius en het perkamenten bewijsstuk waren ongeschonden. Het wonderschoon tabernakel, gift van de

---

(1) Chan. Simenon: *La Congrégation des Dames de l'Instruction Chrétienne.* — Notice historique. Liège; 1927; p. 50.
(2) Rembry: *ibid.*
(3) *An. de la soc. d'Em.* — jaar 1911; blz. 169. Ook het Staatsarchief heeft het willen kopen, doch men vroeg 190.000 fr.

familie de Grass-Pardo, ouders der 27e Abdis, en gemaakt uit ebbenhout, voorzien van zilveren deuren en versiersels van hetzelfde metaal, werd naar St Jansplaats overgebracht.

Het kostbaar wagenschotten koorgestoelte in renaissancestijl dat geheel den achterkant van de kerk bekleedde, en het schoonste was dat te Brugge in dien stijl te vinden was, werd te samen met het orgel en het houtwerk van het altaar, per boot naar Gent overgebracht, waar het langen tijd in Doorezeele is blijven liggen totdat het eindelijk door een makelaar werd opgekocht voor men-weet-niet-welke kerk van Amerika.

Dat gestoelte hadden de Cisterciënsernonnen als een kostbaar juweel weigerlijk uit hun kerk van Diksmuide naar Brugge medeverhuisd. Immers, zo lezen we in het Obituarium van 's Hemelsdale: « xi Kal. Feb. Anno Domini 1654, is overleden Mr Jooris de Gelcke, licentiaet in beyde rechten, wettelyck ghetrauwt wesende met Juffrau Joanna Pierloot, daernaer ghenaemt Vrau Aleydis, de welcke naer syn overlyden, haer religieuse begheven heeft in dit clooster van Hemelsdaele ende inghestelt een eeuwich jaerghetyde tot laefvenisse van de ziele van haren overleden man, mitsgaeders neghen guldens jaerlycx, ten selven daghe tot recreatie van de religieusen ende drie guldens voor broodt aen den armen. Ende naer dat de bovenvermelde Aleydis aen ons clooster veele groote weldaeden ghedaen heeft, onder andere doende de vormen van alle het schrynwerck, daer onze kerke mede verciert is, maecken, ende 6 silveren candelaeren tot ciraet van den autaer, ghevende oock alle hare juweelen ende heeft oock ghesticht het cappelleken van Maria, staende in het midden van den hof » (1).

En ook in de kroniek, die met het archief ook eigendom

---

(1) Uit C. C. et F. V. aangehaald werk; blz. 32-33.

van de Damen van het Christelijk Onderwijs geworden is, kan men lezen, dat de meubels van kerk en klooster uit Diksmuide naar Brugge werden overgebracht.

In de abdijgebouwen werd een staats-normaalschool voor meisjes opgericht in de Oktobermaand van 1882; die school werd in September 1888 naar de St Joorisstraat overgebracht, en sedertdien werden de gebouwen ten dienste gesteld van den plaatselijken legerstaf, die er zijn burelen inrichtte, alsook de magazijnen en de bakkerij van het leger. Men zegt dat de kloostergebouwen in de Sinte Clarastraat te Brugge thans weer vrij komen en te koop.

Gave God, dat ze niet langer tot een profaan doeleinde mochten dienen, en opnieuw een plaats worden van gebed en deugdoefening.

De laatste religieuze van 's Hemelsdale, Vrouw Aleydis, in de wereld Monica-Dorothea Buylaert, geboren te Pervyse den 20 Februari 1768, en geprofest op 15 April 1792, was in de abdij, die sedert 1829 tot pensionaat herschapen was, blijven wonen, en gaf er den geest op 29 Mei 1847.

pour ceux qui mettent

JESUS, MARIE, BERNARD.

Elle était la Mère des pauvres et la consolatrice des affligés. Job. XXIX ; 16 et 25.

Seigneur, j'ai aimé la beauté de votre maison, et le lieu où habite votre gloire. Ps. XXV, 8.

†

Priez DIEU pour le repos de l'Ame de

DAME ADELAIDE

(Monique-Dorothée BUYLAERT)
dernière religieuse de l'Abbaye de
Hemelsdaele à Bruges

Née à Pervyse le 20 Février	1768
Entrée dans l'Abbaye de Hemelsdaele en	1791
Admise à la profession le 15 Avril	1792
Supprimée vers la fin de	1796
Décédée dans la-dite Abbaye, le 29 Mai	1847

O, doux Jésus, accordez lui le repos éternel.

Aimée de Dieu et des hommes, sa mémoire est en bénédiction. — Eccli. XLV, 1.

Ses voies ont été belles, et tous ses sentiers pleins de paix. — Prov. III, 17.

Venez, Epouse de Jésus-Christ, recevez la couronne que le Seigneur vous a préparée de toute éternité. — Office Ecclés.

La porte du ciel est ouverte

leur confiance en Marie.

* * *

En waar zijn nu al die kerkmeubels en andere van de oude abdij gevaren?

Zoals reeds gezegd werd, prijkt de schilderij van Pieter Pourbus boven het O. L. V. altaar van St Gilliskerk te Brugge; ook de schone monstrans wordt aldaar bewaard.

Het orgel, dat naar Doorezeele werd overgebracht, dat toen tot moederklooster der Damen van het Christelijk Onderwijs diende, werd naderhand aan Zijne Excellentie Mgr. Brack gegeven, die het geschonken heeft aan de kerk van de Muide te Gent.

Het altaar en het prachtig tabernakel werden den 1 Maart 1898 naar Vracene bij St Niklaas overgebracht. Toen in 1921 het moederklooster van Doorezeele binnen Gent naar de abdij van Flône werd overgebracht, werd het gesticht van Vracene, dat in December 1827 was gesticht, verlaten, en het altaar ging over naar de parochiekerk, terwijl het tabernakel naar Flône werd verhuisd waar het thans in een private kapel staat.

En het kunstig gebeeldhouwde gestoelte? — Dat werd den 18 Juli 1883 voor de som van 6.000 frank verkocht aan een makelaar, voor « men weet niet welke kerk in Amerika » — zo staat er te lezen in « De bekende pastoors van St Gillis », — doch anderen beweren dat het werd geplaatst in een kloosterkerk in Noord-Frankrijk.

Van de mirakuleuze kaars en het kostelijke schrijn door de Ieperse familie de Vrieze geschonken, is er geen spoor overgebleven.

Een paar geschilderde portretten, nl. van de Abdissen Barbara de Vrieze en Gertrudis de Grass de Moorseele, hangen, met nog enkele van Oost-Eecloo, in de abdij te Flône. Daar is ook nog een schilderij die den Gelukzaligen Idesbaldus voorstelt, bij de opening van zijn graf, en een portret van Abt Lucas de Vrieze.

We kunnen het spijtig vinden dat al die herinneringen

aan onze Westvlaamse abdij zo ver zijn verhuisd, doch van een anderen kant mogen wij ons verheugen dat ze toch nog bestaan; en we kunnen ook daarin een bewijs zien van het onbestendige van alles wat we hierbeneden ontmoeten, en er ons voordeel uit trekken met er ons hart niet aan te hechten, doch al onze liefde te richten naar Hem die woont « ubi vera sunt gaudia ».

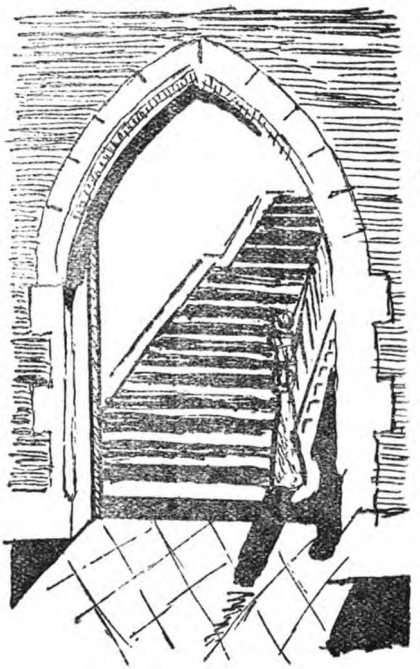

SLOTBESCHOUWING

In de voorrede van haar boek: « Les Trappistines » (1) schrijft Yvonne Estienne heel juist, dat zij die willen schrijven over Cisterciënserinnen, altijd met twee grote moeilijkheden zullen af te rekenen hebben, nl. en wel eerst en vooral met de geschiedkundige, die al degenen te wachten staat die er op uit zijn om het verleden te doorvorsen, en verders met die heel bijzondere moeilijkheid, wezens te willen ondervragen, die wegens hun deemoed, door aardse stemmen niet te bereiken zijn.

's Hemelsdale is gedurende geheel den tijd van zijn geschiedenis een klein klooster geweest, zonder roem en zonder rijkdom.

Van 's Hemelsdale werd geen enkele religieuze heilig verklaard; geen enkel in het « Menologium » opgetekend; 's Hemelsdale zal evenals elk klooster zijn perioden gekend hebben van grote vurigheid en van geestelijken achteruitgang; daar zullen evenals overal elders, vurige en minder vurige zielen hebben geleefd. In de heiligheid bestaan er immers ook maten volgens Gods Wil; maten in goddelijke gaven; maten in wijsheid, moed, kracht, strijdbaarheid, offervaardigheid, enz.

Ook in de beschouwende Orden vindt men de kinderen Christi, (aan dewelke Sint Paulus melk te drinken gaf,) en er zijn ook de sterken, de helden Christi. — Daar vindt men ook de stille bergweide, nevens de hoge, eenzame, en toch zo eindeloos stille en vredige toppen der goddelijke volmaaktheid: maar allen worden gevoed van en door dienzelfden berg en dienzelfden bergvrede:

---

(1) Yvonne Estienne: *Les Trappistines;* Desclée de Brouwer; p. 9.

Christus, de « Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo ».

Elk leven is in zijn princiep en in zijn werking vol geheim; en van een beschouwend kloosterleven ziet een buitenstaander doorgaans alléén de omlijsting: het kloosterslot, de tralies, het stilzwijgen, — die toch enkel de vestingsmuren zijn, welke de ziel moeten beveiligen tegen de wereld en de zonde; — 't is de « hortus conclusus », de besloten tuin waar de ziel aan zichzelf sterft om open te bloeien in God.

De eerste vrucht daarvan, en die welke wellicht het meest wordt bestudeerd, is de volmaking der ziel, dewijl de wanorde heeft plaats gemaakt voor harmonie.

Sommigen zien ook verder en weten dat de overvloed van dat leven over de zielenwereld wordt uitgestort, en besluiten vandaar tot de bredere uitwerking van dat leven: het verwekken van de zielen tot het leven der genade.

Doch dat alles is nog enkel de uitstraling van het verenigingsleven met God. De kern ligt veel dieper.

Wanneer men sommige levensbeschrijvingen van heilige zielen leest, dan wordt ons veelal niets anders opgedist dan alléén de negatieve kant van het leven: versterving der zinnen, door het volgen van een strengen leefregel, versterving van verstand en wil, door de onderwerping aan het gezag, en de versterving van den gehelen mens door het leven in de eenzaamheid; sommigen voegen er nog aan toe, wat eigenlijk niet essentieel tot een heilig leven behoort: vizioenen en openbaringen, juist die twee dingen waarvoor de grootste contemplatieven ons het meest waarschuwen om ze voor werkingen van den duivel te aanzien, tenzij ze bij een leven van ootmoed en onderdanigheid blijven aanhouden.

Sommigen zien ook niets dan die wondere bijkomstigheden. — Dat is ook niet te verwonderen. Het is kenschetsend voor de Cisterciënserfamilie, zegt Yvonne

Estienne, in een aanhaling over het leven van den gelukzaligen Guerricus, dat ze liever grote daden stellen dan erover te schrijven (1). En ze voegt erbij: ook op onze dagen, als in 't verleden, gebeuren er schitterende dingen in de « Trappen », doch de tralies laten niets anders door, dan de verdiensten en de genaden.

Zoals ik bij den aanvang van mijn werk gezegd heb, is heiligheid iets dat wordt afgehandeld tussen God en de ziel. — Doch persoonlijke heiligheid, hoe verheven en prijzenswaardig ook, is niet het hoofddoel van het beschouwende leven.

Wie nu dat doel zou menen te herkennen in de verovering der zielen: apostel zijn, en door een verdoken leven van offer en gebed, uitstralen over het rijk der zielen, zou ook maar op een der nevendoelen wijzen. Dit is echter niet te onderschatten, en vooral in de geestdrift der jeugd, schittert dat ideaal vol betovering den kloosterling voor den geest; maar langzamerhand komt men toch tot het besef, dat ook dàt nog niet het honderdvoudige is door den Zaligmaker beloofd aan degenen die alles verlaten om Hem. En 't mag wel gezegd, een contemplatief die enkel dat doel zou nastreven, zou zijn roeping nooit ten volle beleven.

« Universa propter seipsum operatus est Dominus » — God heeft zichzelf ten doel van alles gesteld, Hij is ook het doel van ons leven en streven. Wie daar niet op mikt, loopt gevaar de zending waartoe hij zich geroepen meent, slechts ten halve te vervullen, te blijven beneden de maat waartoe de genade hem uitnodigt.

God, en God alléén voor ogen hebben, daar ligt de kern, het merg van het beschouwend kloosterleven: niets willen, niets weten, niets bezitten buiten God. — En om daartoe te geraken is de volledige onthechting van het geschapene, de enige noodzakelijke voorwaarde.

(1) Yvonne Estienne: *Les Trappistines-Cisterciennes de la Stricte Observance*. Desclée de Brouwer. p. 9.

God heeft ons hart zo diep geschapen, dat Hij alléén het vullen kan.

Zeldzaam echter zijn degenen die tot het besef komen dat daarin alles voor den mens gelegen is. Niet talrijk zijn degenen die den moed hebben om den afgrond van hun nietigheid in te zien en te bekennen; die waarlijk durven niets hebben en niets zijn. — Wie niets meer heeft, heeft recht op God; en dan gebeurt ook het grote wonder: O, admirabile commercium! O wondere ruilhandel! De Schepper van het menselijk geslacht schenkt dan aan de ziel zijn eigen zelf! De Vader neemt de ziel als 't ware op zijn schoot en spreekt haar toe: « Filius meus es tu, Ego hodie genui te,.. et dabo tibi gentes hæreditatem tuam » (1). — Mijn zoon zijt gij, heden heb ik u gebaard,.. en ik zal u volkeren tot erfdeel geven.

Rijzen moeten wij, ver boven het alledaagse uit; rijzen ver boven onze armtierige heiligheid en onze povere rechtvaardigheid; rijzen ook boven de genadeschatten welke ons werden toebedeeld, boven de betovering van alle menselijke idealen, streven, hongeren en dorsten naar den Oneindige, naar God.

Wat zijn we hier ver van verschijningen en openbaringen: we komen hier aan het brandpunt van het geestelijk leven, dat elke woordenpraal ontberen kan, en dat we noemen kunnen: Liefde.

Daartoe heeft God ons uit de bedorvene stromen der wereld opgevist en in de reine wateren van het kloosterleven overgeplaatst, om Hem te beminnen, om den onnoemelijken dorst van zijn miskende liefde te stillen.

Die spiritualiteit, dat Godsbetrachten van het Cisterciënserleven, hebben we grotendeels te danken aan den invloed door Sint Bernardus in het rijk der geesten teweeg gebracht.

« Ik zeg u dat er geen schepsel mag verschijnen in

(1) Ps. 2.

« 't harte van hem die God bemint; want al bemint hij « Gods engelen, al bemint hij zijn Oversten, zijn even- « naasten, die liefde komt niet in zijn hart, als de liefde « Gods daarin woont, evenmin als de sterren schitteren « aan het uitspansel, wanneer de zon aan den hemel staat « te glanzen » (1).

Moet het ons dan verwonderen dat we bij onze Cisterciënser-heiligen lezen van uitwisseling der harten, gelijk bij de H. Lutgardis, van vertrouwelijken omgang met den beminden Zaligmaker gelijk bij de Z. Beatrijs van Nazareth?

Zouden er ook in 's Hemelsdale zulke heilige zielen geleefd hebben, die in die eenvoudige Godsbetrachting het doel van hun leven hebben gesteld?

« Men zal bemerken, zo schrijft Kanunnik Jacques Leclercq (2), dat geen enkele der heiligen van dien tijd (einde der XIIe en begin der XIIIe eeuw), tot het graafschap Vlaanderen behoort. Welnu Vlaanderen had toen het toppunt van zijn macht bereikt en was het rijkste en meest bevolkte deel van het land, en tevens een der glansrijkste brandpunten der Europeese beschaving. Was die stoffelijke voorspoed wellicht minder gunstig voor het geestelijk leven? — Bij gebrek aan nauwkeurige bewijzen, kunnen we hier geen zekere mening naar voor brengen, doch we moeten vaststellen dat de heiligen niet komen uit de rijke steden waar de wol- en vlasnijverheid bloeiden ».

De bewering, zoals trouwens de lezer dadelijk zelf zal opmerken, heeft hier slechts betrekking op die heiligen wiën de eer der heiligverklaring is te beurt gevallen. — Doch benevens die verheerlijkte heiligen, hoeveel onbekende zielen hebben ook in onze Vlaamse kloosters niet geleefd, met dat enige doel: de verheerlijking van God.

---

(1) St Bernardus: Sermoen over Psalm: *Qui habitat.*

(2) Chanoine Jacques Leclercq: *Saints de Belgique;* 1942 Editions de la Cité Chrétienne.

Hoeveel van die verdoken kloosterzusters zouden, hadden ze kunnen schrijven, en ware 't hun opgelegd geworden, ook een « geschiedenis van een ziel » hebben kunnen samenstellen, die wellicht de bewondering der mensen zou hebben verkregen; doch vele dier religieuzen, zoals we trouwens in het relaas der verkiezingen hebben gezien, konden ofwel niet, ofwel maar zeer gebrekkig schrijven.

Kanunnik Leclercq merkt ook op dat de bewoners van onze streken een hekel hebben aan schrijven. « Ons geestelijk leven, zo zegt hij, bloeit open in een atmosfeer van innigheid. De godvruchtige leeft godvruchtig, doch hij ziet niet in waarom hij zijn godvruchtig leven zou moeten beschrijven, hoewel hij zelf graag leest wat een ander schrijft, en staat ervoor in bewondering, dat die Spanjaarden, die Italianen of die Fransen, hoogten hebben bereikt die voor hem ontoegankelijk blijven. En ontmoet hij soms op zijn weg een of andere volmaakte ziel, hij zal uit die ontmoeting voordeel weten te trekken, maar zal nooit op de gedachte komen daar een boek over te schrijven » (1).

En zo komt het dat we van onze heiligen zo weinig weten, en wat we over enkele weten, dat hebben vreemdelingen, als een Jacobus van Vitry, nog medegedeeld.

De vrouwen en meisjes die in onze Vlaamse abdijen hebben geleefd, hebben eenvoudig het leven geleefd dat God hun had geschonken, en zijn zonder beslag door dat leven heengetrokken, zonder opzien te baren, bezig met de door de gehoorzaamheid opgelegde taak, hoe nederig en vernederend deze ook mocht wezen; zij hebben God gezocht in de vervulling van den dagelijksen plicht, uit liefde tot Hem.

En daarom mogen we gerust zeggen dat ook in 's Hemelsdale heilige zielen hebben gewoond, en dat de grond waarop zij eens hebben geleefd en waarin ze

(1) Jacques Leclercq: in aangehaald werk, blz. 18.

werden begraven, een heilige grond is, die eerbied afdwingt.

Onze kerkhoven worden met ere behandeld; aan de militaire kerkhoven wordt er veel zorg besteed en grafschennis wordt als een misdaad aanzien. En terecht.

Doch de plaatsen waar onze abdijen eens hebben gestaan zijn ook begraafplaatsen; daar zijn tientallen, soms honderden lichamen aan de aarde toevertrouwd, waar godgewijde zielen in hebben gehuisd; waarom zouden ook die plaatsen niet met meer eerbied kunnen behandeld worden als tot nog toe het geval geweest is?

En daarom zou ook alwie katholiek voelt, nooit genoeg protest kunnen aantekenen tegen het schenden van die eerbiedwaardige gebouwen, tegen het ontheiligen van dien gezegenden grond, die met het stof van zoveel heilige kloosterlingen is vermengd.

We weten niet wat er met het oude « 's Hemelsdale » in de Sinte Clarastraat te Brugge zal gebeuren, doch laat ons hopen, dat er van katholieke zijde al zal gedaan worden wat enigszins mogelijk is, om de handen der goddelozen daarvan af te houden.

En laat mij thans een woord van dank richten aan al degenen die mij hebben geholpen in het samenstellen van dit werk, 't zij door het verschaffen van nuttigen raad, van passende teksten en illustratiemateriaal. Het meest echter zeg ik dank aan mijn Eerwaarde Oversten die mij op het gedacht hebben gebracht en mij de gelegenheid hebben gegeven tot het schrijven en uitgeven van mijne schamele aantekeningen, welke ik dan ook uit kinderlijke genegenheid aan hen opdraag.

AANHANGSEL

BIJLAGE 1

Uit *Statuta Capitulorum Generalium Ordinis Cist.* t. III; pag. 63; Nr 31 1268

Petitio monialium Vallis Cœli et Domus Gaudii quæ petunt transferri monasteria, de Claromarisco et de Dunis abbatibus committitur auctoritate Capituli Generalis qui ad loca personaliter accedentes pensatis omnibus, etc. et quid inde, etc...

BIJLAGE 2

Uit de *Statuta Capitulorum Generalium Ordinis Cisterciensis.*

Anno 1240; Nº 42. Inspectio abbatiæ monialium quæ vocatur D i c u m n e pro qua petit comitissa Flandriæ, committitur de Dunis et de Capella (1) abbatibus ut ad locum personaliter accedententes pensatis omnibus etc. et quid inde, etc. et sit filia Claravallis.

Anno 1241; Nº 62. Inspectio abbatiæ monialium quæ construi debet juxta villam Dikemne pro qua comitissa Flandriæ rogavit Capitulum generale, committitur de Dunis, de Capella et de Laude Dei (2) abbatibus ut ad locum personaliter accedentes pensatis omnibus, et quid inde, etc.

(1) Capella d. i. Ter Doest.
(2) Laus Dei d. i. Loos bij Ryssel.

Bijlage 3

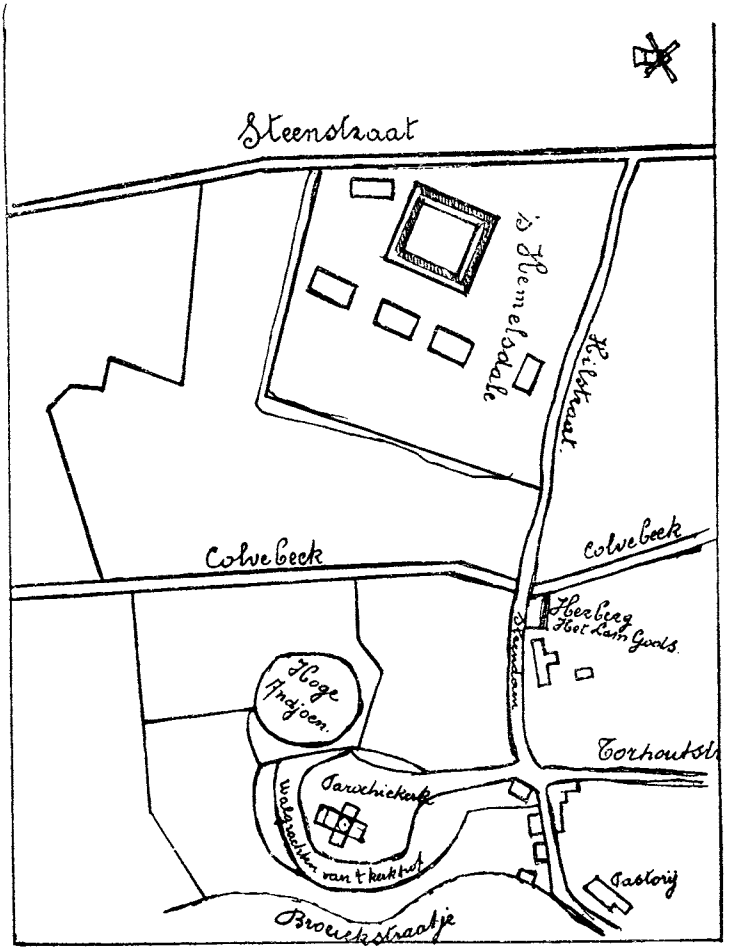

's Hemelsdale te Werken volgens de kaart van Pourbus
zie blz. 67.

Bijlage 4

Jesus is die soeticheyt des menschen herte, een levensfonteyne, en een licht der zielen.

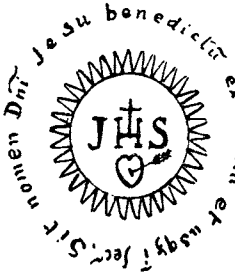

O goede Jesu, doorwont myn herte met het mes der mortificatie, opdat ick myselven t'uwer Liefde mach sterven, in dese dach dat Gy uw eerste bloet qwaemt storten.

Ad te ergo confugimus, Spes unica mortalium, exaudi preces supplicum, o Jesu, Jesu Dne.

In manus tuas Dne Jesu, commendo spiritum meum, redemisti me Dne Deus veritatis, dulcissime, Dne Jesu.

Iusto nobis Dne Jesu turris fortitudinis a facie inimici, pulcherrime Dne Jesu.

Spes certa penitentibus, respice et doce me clementissime Dne Jesu.

Vias tuas Dne Jesu demonstra mihi, et semitas tuas educe me piissime Dne Jesu.

Sana me Dne Jesu, et sanabor, salvum me fac et salvus ero, quoniam Laus mea tu es misericordissime Dne Jesu.

Den goddelycken Naem Jesus moet men aenbidden op beyde knyen om van alle vyanden te wesen bevryen.

(4e bladzijde van nieuwjaarsbrief aan Abdis Zannequin gericht. Zie blz. 142.)

Bijlage 5

Visietkaart van Dom R. Gassot Abt van Clairvaux aan de abdij van 's Hemelsdale 1725

A la plus grande gloire de Dieu et au salut des Ames.

Nous, frère Robert Gassot, Abbé de Clairvaux au diocèse de Langres premier Père de l'Ordre de Cisteaux.

Scavoir faisons que ce jourdhuy, Deux aoust mille sept cens vingt cinq, serions venus de nostre monastère des Dunes en celuy d'Hemelsdaele situé à Bruge immédiatement soumis à nous et à nostre Eglise de Clairvaux, pour y faire nostre visite Regulière accompagné de Monsieur le très Révérend Abbé de Cambron nostre vicaire général et de monsieur le très Révérend Abbé des Dunes, nostre commissaire spécial pour la direction de ce monastère, assisté de nostre venerable confrère, Dom Sébastien Richardot, Docteur en sainte Théologie de la faculté de Paris et de Dom Francois Chappus, nostre religieux et secrétaire, y auvions été reçeû avec les honneurss duës et les cérémonies accoutumée par Dom Geaffroy van Melin Religieux des Dunes et Confesseur, Madame la Venerable Abbesse et sa communauté à la porte du monastère, Doû nous avions étée conduis processionellement à l'Eglise jusqu'au sanctuaire, les religieuses chantant le Réponds « Audi Israël » et le cantique « Te Deum », ce qui estant finis par la collecte, serions allée au chapitre ou après lecture faite de la forme de visite en françois, auvions fait nostre exhortation sur le sujèt prescrit et indiquée le temps du scrutin, de la serions retournée à l'église ou nous aurions commencée nostre visite par celle du St Sacrament, ayant donnée la bénédiction, les religieuses chantant « Tantum ergo » et « Genitori », fait visite ensuitte des Stes huiles, des vases sacrée et des ornements servans à lautel, et de toute léglise et de la sacristie que nous avions trouvée propre et en bon ordre.

Le mesme jour entendu au scrutin Madame Gertrude de Grass de Moorseele, venerable Abbesse et toutes les religieuses de chœur au nombre de vingt, et six converses, sous la sage conduite de la dite Dame, veu le Dortoir, les Cloistres, les chambres, tous les lieux Réguliers et autres batiments, comme enfin par nous mesmes tout le spirituel et le temporel de la maison, à lexception des comptes que nous avions laissée à examiner à Monsieur le Révérend Abbé des Dunes, nostre commissaire, convaincus des bonnes dispositions de nos chères filles pour entretenir la régularité et maintenir la paix et l'union que nous souhaitons afin de les engager davancer de plus en plus dans la perfection de leur état nous avons fait les règlements qui suivent:

La célébration de loffice divin estant la principale occupation de nostre état, nous ne pouvons trop recommander lexactitude, l'assiduité et l'attention qu'on doit y avoir, nous exhortons nos chères filles à continuer de s'y porter avec la décence, la veneration et la modestie dues à la Majesté divine, sans qu'il soit permis à aucune de s'en absenter sans permission.

La méditation est la plus précieuse partie de la vie spirituelle et le nourriture de l'Ame puisque c'est dans ces moments que l'on considère la grandeur de Dieu et le neant de la creature, nous ordonnons que l'on continuera de la faire aux heures marquée chaque jour.

La vie religieuse estant une retraite perpetuelle et un renoncement au monde, il faut eviter avec soin tout ce qui peut nous detourner de l'esprit de nostre estat et comme les frequentes communications avec les personnes du siècle tant au dedans qu'au dehors du monastère, empéchent souvent le fruit de nos bonnes œuvres, nous exhortons nos chères filles à ne paroitre très rarement avec les seculiers, seulement quand la nécesstité et l'obeissance l'exigent.

Le silence est un des points les plus reccommandée

dans nostre Saincte Regle, surtout dans les lieux reguliers, et en tout temps depuis Complies jusqu'au Pretiosa. Nous ordonnons à toutes de la garder inviolablement et de ne point entrer dans les chambres des unes et des autres,

La frequentation des sacrements estant nécessaire à tous les fidèles et particulièrement aux personnes engagée dans la religion par des vœux solemnels pour se parer des attaques que le démon leur livre, nous exhortons nos chères filles de continuer à s'en approcher souvent.

Les vœux de religion, qui sont l'obeissance, la pauvreté et la chasteté seront inviolablement gardée de toutes, elles doivent se souvenir qu'elles n'ont plus de propre volonté, qu'elles ont renoncée aux choses temporelles et qu'elles sont obligées de chasser jusqu'aux moindres signes qui peuvent donner atteinte à la pudeur.

Nous avons été surpris de ne voir point dans cette maison de cellerière ou boursière qui fasse la recepte du revenu et la gestion du temporel, conformement au Bret de nostre St Père le Pape Alexandre VII. Nous recommandons à Madame la venerable Abbesse de nommer incessament une religieuse pour faire la fonction de boursière.

Nous laissons dans leur vigueur les ordonnances de Monsieur nostre predecesseur, portées dans la charte de visite de 1688 et les Reglements de feu Monsieur le Révérend Abbé des Dunes, nostre commissaire et en ordonnons l'entière exécution et du Bref de nostre St Père le Pape Alexandre VII, tant pour ce qui regarde l'abstinence et les jeunes, que pour le maintien de la discipline reguliere, enjoignons au surplus d'observer inviolablement nostre charte de visite dans tous ses points et de la lire au chapitre tous les vendredis des quatre temps de chaque année. Au reste nous les exhortons d'avoir toujours beaucoup de soumission et de respect pour Madame

leur Abbesse et les autres supérieures, d'entretenir entr' elles une vraye charité et une parfaite union, rendant graces à Dieu de ce qu'il leur a donné une si digne Abbesse qui travaille si efficacement pour le bien spirituel et temporel de la maison.

Enfin nous leur recommandons de prier Dieu pour nostre M. la Ste Eglise, pour sa Majesté imperiale et catholique, pour tous les princes chretiens, pour nous, leur père et superieur immédiat, finalement pour l'état ecclesiastique et seculier.

Donnée et publiée en nostre monastère d'Hemelsdaele, au chapitre, ce deux aoust mille sept cens vingt cinq sous nostre seing manuel et celuy de nostre secrétaire et l'apposition de nostre sceel.

R. Gassot, abbé de Claivaux,
fr. F. Chappus, secrétaire.

Bijlage 6

Charte van Visite voor d'Abdye van Hemelsdaele, ghedaen den 3 IXber 1746

Tot meerder eere ende glorie Godts ende vande Alderheylighste Maghet Maria, ende tot zaligheyt der zielen.

Wy Fr. Ludovicus de Coninck, abt van d'abdye van Duynen, etc... visiterende d'abdye van Hemelsdaele, ons by commissie vanden Eerweerdighsten Heer ende Vader in Gode, Petrus Maijeur bevolen, hebben aldaer bevonden d'Eerweerdighe Vrauwe Abdesse met vijftien gheprofeste religieusen ende seven conversen, aen de welcke wy bidden ende vermaenen by desen altydt te leven naer hunnen roep ende vocatie inde vreese Godts, religieuse conversatien ende neerstighe onderhoudinghe van den Reghel van onsen H. Vader Benedictus ende van andere ordonnantien ende statuten van het Orden

van Cisteaux ende bysonderlyck het regulier slot by het H. Concilie van Trenten gheordonneert ende door het Capittel generaal lestleden gheconfirmeert statueren ende ordonneren wy mits desen het gone hiernaer volght.

I.

Eerst aengaende den goddelycken dienst, wy recommanderen dat den selven ghedaen worde met alle veneratie, vierigheyt ende aendachtigheyt, met pausen in het midden ende dat een yeghelyck overdincke dat sy aldaer commen ende compareren in de teghenwoordigheyt Gods ende syne heylighe Enghelen, die soo den ghecroonden propheet David seght: hun voeghen met de gonne die den lofsanck des Heeren singhen reverentelyck ende devotelyck, oversulcx achtervolghende het ghebodt van onsen Reghel soo haest als het teecken van den goddelycken dienst ende ghetyden gheluyt wordt verlaetende alle het gonne daer mede sy besich souden moghen syn, hun haesten naer de kercke te gaen, sonde iets vooren te stellen ofte prefereren aen den selven goddelycken dienst van den welcken sich niemant en sal absenteren ten sy om groote ende ghewichtighe redenen aen de Eerweerdighe Vrauwe Abdesse, ofte in haere absentie, aen de presidente kenbaer ghemaeckt te hebben, het gonne aen de jonghe religieusen ende novitien seer raerlyck magh toeghestaen worden: daerenboven en sal niemant sich verstouten, 't sy vooren of naer, veel min onder het ghetyde te clappen ofte irreverentelyck te syn in het huys Godts opdat aloo den goddelycken dienst met ghestichtigheyt ende sonder verstroeytheyt moghe ghedaen worden, het gonne wy aen een yeder pariculierlyck ordonneren.

II.

Ende alsoo men bevindt by daghelyksche experientie dat de religieuse persoonen die hun aen Godt opgeoffert

hebben, ten sy sy dickmaels haer siele tot Hem opheffen, om alsoo met hem te vereenighen door meditatiën ende overdencken van hemelsche ende goddelijcke saeken, teenemael verflauwen in den wegh der deughden, soo ist dat wy aen onse lieve dochters recommanderen dat de meditatiën, als synde het voetsel van de siele, op de ghestelde ure seer neerstelyck onderhouden ende ghefrequenteert worden ende dat niemant sich absentere van dese heylighe oefeninghe alwaert oock soo dat sy in de ghetyden niet en hadden gheweest.

III.

De frequentatie ende het goed ghebruyck der HH. Sacramenten van penitentie ende des autaers brenghen in het herte van den mensch die dese devotelyck beghaen, eenen overvloet van alle gratiën; daerom vermaenen ende recommanderen wy een yeghelyck, van op de ghewone daghen in alle eerbiedinghe ende devotie over te brenghen, over dunckende de oneyndelycke goetheyt van Godt tot het Schepsel, van syn eyghen Vleesch ende Bloedt den mensch te laeten nutten tot voetsel van onse siele.

IV.

Onsen H. Vader Benedictus heeft ons soo vele schoone vermaeninghen ghegeven tot het recommanderen van het silentie, dat syne H. Reghel ende leven ons daertoe suffisantelyck behoorde te beweghen; nochtans hooren wy datter ter contrarie seer dickwyls ghedaen wordt door het breken van het silentie, ende overdunckende dat het veele spreken niet alleenlyck veroorsaeckt verstroytheyt ende ydelheyt des herten, maer oock dickwyls andere sonden die teghen het religieuse leven teenemael syn strydende ende dickwyls meer dienen tot schandael als tot stichtinghe van synen evenmensch: oock seght onsen H. Reghel dat in het veel spreken noyt de sonde en sal ontbreken: daerom willen wy dat alle religieuse persoonen hun in

dese deught continuelyck sullen oeffenen ende exerceren, want weet dat naer het segghen van den propheet Isaiäs, in silentie ende stilswygendheyt de sterckheyt bestaet van het religieus leven, daerom ordonneren wy stricktelyck dat dese groote deught van het silentie wel sal onderhouden worden in alle reguliere plaetsen ende bovenal in de nachtstonden, dat is van de Completen tot voor Pretiosa, ende bovenal sal een yeghelyck hem wel vermyden van in elckanders celle te gaen op wat pretext het soude moghen wesen op pyne van de aldergrootste correctie, die van onse H. Orden seer scherp geordonneert is omdat men uyt de consideratie van de straffe soude connen aenmercken hoe swaer misdaet de voorseyde frequentatie in elckanders cellen geistimeert wort by de Vaders van ons H. Orde.

V.

Ghemerckt dat van de onderwysinghe ende goede instructie van de jonckheit, de saeligheit van hunne siele ende ruste van het clooster teenemael is dependerende, soo sal men de novitiën ende jonghe dochters commende tot den religieusen staet, wel oeffenen in alle verstervinghe van hunne sinnelyckheden ende verloocheninghe van hunnen eyghen wille, onderhoudinghe van onsen H. Reghel, statuten ende andere ordonnantien van ons H. Orden, ende in alle beproevinghen van hunnen gheest of sy waerlyck van Godt commen, daerom sal hunne novicie meesteresse neerstigh wesen om haer devoir hierin te doen ende wel gaede te slaen ende neerstelyck aenmercken of sy Godt soecken, ende in hunne manieren goede teeckenen gheven van bekeeringhe tot den religieusen staet daer sy naer trachten, hun dickwyls vooren houdende de woorden van onsen H. ende honingvloeyenden Vader Bernardus die seght dat het commen tot de religie een aldergrootste volmaecktheyt is, maer in de religie niet wel ende volmaeckt leven eene alde-

grootste verdoemenisse. Oock moet aen de novitien verboden worden van met gheprofeste religieusen in eenighe maniere te verkeeren.

VI.

Overdunckende de worden van den Ecclesiasticus: ist dat gy iet aen Godt belooft hebt en stelt niet uyt dese belofte te volbrenghen, het gonne seer wel past op alle religieuse persoonen die hun door hunne professie aen Godt hebben opghedraeghen ende belooft te leven in gehoorsaemheyt, aeremoede ende suyverheyt. welcke dry beloften ongheschonden van een yeder moeten onderhouden worden.

VII.

Om de stilheyt ende geestelycke ruste niet te ontstellen daer de religieuse persoonen hun continuelyck moeten inhouden, soo sal men neerstelyck vluchten de menighvuldighe cautenantiën ende communicatie met de wereldsche menschen, daerom vermaenen ende ordonneren wy aen alle onse lieve dochters datter niemant tot de parloiren sal moghen gaen om hunne vrienden of andere persoonen te spreken ten sy met voorgaende consent van Mevrauwe hunne weerde Abdisse ende dan noch selden, ende maer alleenlyck als het den noodt ende beleeftheyt sal vereyschen, magh toeghestaen worden: behoudens de Communiedaghen die sy in alle eerbiedinghe ende godtvruchtigheyt zullen overbrenghen: bovendien en sal niemant sich verstouten van in de gheseyde parloiren met hunne vrienden te eten ofte te drincken sonder oorlof van de gheseyde Vrauwe Abdisse.

VIII.

Voorders om te vluchten alle peryckelen van eenighen eyghendom streckende jeghens de belofte van aeremoede, soo sullen alle de religieuse persoonen, wiens wille soo

onsen H. Reghel seght selfs in hunne vrye dispositie niet en is, gehouden syn hunnen depositum ofte spaerpot te moeten gheven in bewaernisse aen hunne respectieve oversten, oock en sullen sy hun niet vervoorderen van eenighe presente ofte iet te ontfanghen ofte uyt te gheven ofte iet te veralieneren sonder wetenschap ofte consent van Mevrauwe hunne Abdisse, waerover wy haer recommanderen goede sorghe te draeghen.

IX.

In onsen Reghel wort boven alle sorghen gherecommandeert aen alle oversten, de sorghe van de siecken die wy particulierlyck recommanderen aen de weerde Vrauwe Abdisse, van met een moederlyck herte wel sorghe te draeghen voor de siecken, dat hun niet en ontbreke van het gonne sy noodigh hebben tot hunne ersteltenisse : bovendien vermaenen wy die bysonderlyck de welcke de siecken moeten oppassen ende dienen, van oock wel sorghe te draeghen ende op te passen met alle liefde ende neerstigheyt waervoor sy moghen hopen eenen grooten loon naer dit leven van Godt te ontfanghen.

X.

Aengaende de brieven welcke aen de religieusen gheschreven worden sy sullen alvooren die ghelesen worden door hunne Eerweerde Abdisse in wiens macht het is deselve te openen behoudens nochtans die brieven die souden commen van de Oversten van dit clooster, te weten als sy verseghelt syn met de waepenen van den selven oversten, welcke brieven oock niet en sullen moghen achtergehouden worden, het gonne wy met desen recommanderen.

XI.

Voorders en sal niemant sich verstouten van uyt het clooster te gaen op wat pretext het soude moghen wesen sonder expressen oorlof van hunnen commissaris ende

aggreatie van Mevrauw hunne Weerde Abdisse de welcke voor haer selven desen oorlof oock sal moeten vraeghen; bovendien interdiceren wy een yeder van sich oyt te separeren van elckanderen, ende den dagh van hunne thuyskomste op eene bequaeme huere hun te laeten vinden in hun clooster.

XII.

Ghedurende den tydt van den H. Vasten exhorteren wy onse lieve dochters dat jeder religieuse eene exercitie sal doen, weghens het loffelyck ghebruyck van ons H. Orden, ende aleer sy hunne exercitie beginnen sullen aen de Eerweerde Vrauwe Abdesse moeten oorlof vraeghen ende kennisse gheven aen hunnen geestelycken Directeur, die besorght sal syn van hun ten tyde van hunne exercitie eenighe goede oeffeninghen te gheven ende aen te moedighen tot goeden voortganck in de religieuse volmaecktheyt.

XIII.

Wy recommanderen aen d'Eerweerde Vrauwe Abdisse, Dame Prieuse ende Subprieuse van alle de gonne die hun bevolen syn te regeren met een moederlycke herte ende christelycke liefde hun vooren gaende met alle goede wercken ende exempels, om die sy regeren moeten te brenghen tot de religieuse volmaecktheyt ende op den weghe van de saligheyt; d'overtreders van hunnen reghel statuten ende onse ordonnantien te straffen met liefde ende medelyden, maer niet door een menschelycke passie: bovendien datter niemant, soowel Dame Prieuse als Subprieuse hun sullen verstouten in presentie van Mevrauwe hunne Weerde Abdisse iemant te corrigeren op wat maniere het soude moghen wesen, 't sy op den choor, refter ende door het couvent, het gonne alleene toekomt aen Mevrauwe hunne Weerde Abdisse, in wiens absentie, de Venerabele Dame Prieuse maer alleen te corrigeren sal hebben, als presenterende in de absentie van Mevrau-

we, het hooft van het convent, ende in afwesigheyt van Dame Prieuse, sal alleen moghen corrigeren de Dame Subprieuse, interdicerende een yeder naer de fauten ofte misbruycken ghecorrigeert ofte ghestraft te hebben, dese eene ende selve faute meer te erhaelen ende de religieusen te becknysen, ten waere dat de ghestraften ervielen ende in hun quaet obstinaet bleven; in sulcken voorvallen sullen de presidenten daervan kennisse gheven aen Mevrauwe d'Abdisse, die met een moederlyck herte deselven sal straffen naer verdiensten. Wy recommanderen oock die de welcke in tydelycke functie syn van daer sorghvuldigh op te letten ende in alles wel hun devoiren te quiten tot welvaeren van het huys ende van het ghemeene best.

XIV.

Voorts alsoo van de ghemeene liefde die de religieuse persoonen malckander moeten draeghen, seer veele van de welstant ende gheluck van hunnen roep gheleghen is, soo sal een jeghelyck haer vermaent ende belast houden daertoe alle devoiren te doen, ende seer sorghvuldighlyck wachten van d'een aen d'andere oorsaecke te gheven van eenighen twist ofte misnoeghen waerdoor de voorgheschreven liefde mochte vermindert ofte ghebroken worden, ter contrarie dat een jeghelyck alle moghelycke devoiren doet om altydt in eendrachtigheyt te blyven als ledemaeten van een gheestelyck ende mistic lichaem, inder voughen dat de jonghste religieusen met alle onderdanigheyt, eerbiedigheyt ende ootmoedigheyt hun houden onder hunne respectiver oversten, presidenten ende ouderlinghen, sonder murmuratie ofte teghenspraeken te ghebruycken in eenighen manieren, van den anderen kant oock de ouderlinghen met alle vriendelyckheyt ende ghestichtigheyt handelen met de voorschreven jonghste religieusen hun met goede en waerachtighe wercken thoonende den wegh der volmaecktheyt meer als met de

worden, vermydende hun principaellyck tsy door haestigheyt tsy anderssints te bedroeven met verwyttinghe van ghepasseerde saecken ofte bittere worden, het welcke recht is strydende jeghens de christelycke liefde ende meer jeghens de cloosterlycke vocatie ende religieus leven, sullen dedie de welcke van haer Overste ofte presidente vermaent synde sich soude durven vervoorderen irreverentelyck teghen te spreken scherpelyck ghestraft worden tot een exempel van d'andere, ende by soo verre eene religieuse ghestraft wordende in het capittel haer soude verstouten teghen te spreken ofte mumureren soo reserveren wy aen ons het gheven van de penitentie jeder een recommanderende sich van sulcke fauten te wachten.

XV.

Wat aengaet de leekezusters, wy ordonneren een jeder van wel sorghe te draeghen ende te volcommen aen hun wercken die hun opgheleyt syn door d'Eerweerde Vrauwe Abdesse, considererende dat sy aenveert syn tot alle dierghelycke wercken daer de voorseyde Vrauwe Abdisse sal goeddunckeu hun te ordonneren, ende het selve te volbrenghen sonder eenighe murmuratie ofte teghensprekinghe; oock ordonneren wy seer neerstelyck dat alle de voorseyde susters alle respect ende eerbiedinghe sullen bewysen aen de Dames religieusen van den choor aen de welcke wy stricktelyck verbieden van in eenighe manieren te converseren ofte familiariseren met de voorseyde leekesusters, ende by soo verre datter jemant dit ons ghebodt sal overtreden hebben sullen hierover scherpelyck worden ghestraft recommanderende aen de Dames presidenten hier wel op te letten; bovendien ordonneren wy een jeghelyck van de leekesusters dal sy alle Vrydaghen, Sondaghen ende heylighdaegen sullen compareren in het capittel volghens het gebruyck van ons Orden.

Eyndelinghe wy vermaenen ende versoecken ons lieve dochters te bidden voor den welstandt ende vrede van onse Moëder de H. Kercke, voor het lanck leven van onsen H. Vader Benedictus den Paus van Roomen, voor onsen souvereyn ende eendrachtigheyt van alle christene princen, voor U lieden Vader Immediaet den Eerweerdighsten Heer Abt van Clairvaux, voor Mevrauwe uwe Weerde Abdesse ende voor ons u lieden commissaris, ende voor alle staet gheestelycke ende werellycke ende opdat dese onse ordonnanties een jeghelyck in de memorie soude blyven, ende dat niemant en soude pretexteren van ignorantie, soo ghebieden wy dat men dese charte van Visite viermael sjaers in het capittel sal lesen op ieder Vrydagh vande Quatertemperdaeghen ten aenhooren van elck een jeghelyck die alsdan ghehouden sal wesen te compareren.

Ghegeven ende ghepubliceert in het Capittel van het clooster van Hemelsdaele onder ons handtteecken, ende verseghelinghe van onsen cleynen seghel als boven.

fr. L. De Coninck
Abt van Duynen.

Bijlage 7

Cisteaux 27 Avril 1761.

Madame,

Je Vous fais mon complément le plus sincère sur votre nomination, et pour vous prouver combien je désire vous obliger, je vous laisse pleine liberté de choisir qui vous jugez à propos pour faire votre installation et bénédiction, ma présente lettre tiendra lieu de commission et jé donne tous pouvoirs suffisants à cet effet. Je vous prie, Madame, de la communiquer à celuy que vous choisiré pour faire cette cérémonie et de croire avec un dévouement bien respectueux

Madame

Votre tres humble et tres obeissant serviteur,

fr. François Abbé Général de Cisteaux.

Mad. l'Abbesse d'Hemelsdaele.

Afschrift van den brief van den Generaal Abt van Cîteaux aan Mevr. Humbelina Storme, voor haar aanstelling als Abdis.

Bijlage 8

Protestation, de l'Abbaye de Hemelsdaele de l'Ordre de S. Bernard supprimée le 12 novembre 1796.

Que vos jugements, grand Dieu, et vos traitements sont bien différents de ceux des hommes. Nous goutons dans le silence de ce cloître la paix, nous le quittons avec regret, ce saint lieu, en protestant en votre présence que chacune de nous désire d'y terminer ses jours pour y accomplir les vœux que nous avons faits. Si la loi ne reconnait pas ces vœux, nous ne protestons pas moins d'y être inviolablement attachées et nous espérons qu'un jour Vous daignerez reconnaitre notre fidélité.

Ainsi la présente protestation faite jour et an que dessus en double, dont a la sorte l'une sera delivrèz au commissaire pour être jointe au procès verbal.

Marie-Thérèse Storme, Abbesse de Hemelsdaele pour la communauté.

Remis la copie au proces verbal.

(signé) Louis Anette
Commissaire.

Bijlage 9

Protest-brief gericht door Abdis Hubelina Storme tot de Hoogwaarde Heren Vicarissen-Gen. van het bisdom Brugge.

Messieurs,

C'est avecq autant de surprise que de douleur que nous avons appris la motion faicte à Paris au conseil des cinq-cens, dans la seance du 18 Thermidor dernier, tendante à faire décréter la suppression des couvents, congrégations séculières et établissements religieux des ci-devants pays-bas; et motivé sous le prétendu vœu, que les individus des dites corporations en auraient temoigné.

Messieurs! nous croyons devoir à Dieu, à nostre honneur et à nostre conscience, de Vous déclarer que personne de nous n'a jamais eû la moindre pensée d'émettre un vœu qui serait aussi impie à l'égard de Dieu, que déshonorant et infâme pour nous-mesmes; c'est pourquoi nous Vous déclarons et protestons, en la présence de Dieu auquel nous nous sommes inviolablement et solennellement engagés à la face des saints autels, que nous avons avecq la liberté la plus parfaite, choisi le saint état que nous avons le bonheur de professer; que nous préférons ses avantages solides et permanents au faux brillants des richesses, honneurs et biens passagers de la terre; que finalement nous ne désirons rien tant que de le conserver, d'y vivre et d'y mourir, conformement aux loix, regles et usages qui nous ont été prescrits et laissés en héritage par nos saints fondateurs et approuvés par l'autorité chérie et respectable de nos supérieurs légitimes.

C'est à Vous, Messieurs, en qualité de Vicaires du

corps en qui réside la juridiction épiscopale sur ce diocèse, que nous nous adressons, et que nous prenons confiance de passer cette déclaration et cette protestation.

Et nous Vous supplions de porter à la connaissance de ceux dont on voudrait surprendre la religion et la justice, et d'en faire tel autre usage que Vous jugerez convenable pour écarter de nous le terrible coup dont on nous menace. En attendant nous sommes avecq le plus profond respect, Messieurs,

Vos très humbles servantes;

(Hier volgen de handtekens)

Sr Humbeline Storme abbesse de Hemelsdaele

Sr Bernarde Schouteer	Sr Laurentia Vleys
Sr Marie le Coghe	Sr Genoveva Delerue
Sr Isabelle du Toict	Sr Aleydis Buylaert
Sr Ursula Aeben	Isabela van Hoeck (sic)
Sr Constantia Queldry	Sr Maria Verwee
Sr Barbara Aversturme	Sr Theresia van Pottelberghe
Sr Placida Van Hyfte	Sr Clara Blansaert
Sr Anna de Graeve	Sr Bernarda Leliaert
Sr Benedicta Dhaenens	Sr Scholastica de Lannoy

Sr Humbelina Eeckelaert

Bijlage 10

Afschrift van aanvraag om van de gelofte van armoede ontslagen te worden.

Bme Pater,

Exponitur summa qua par est reverentia S. V. pro parte monialium suppressae Abbatiae de Valle Coeli in civitate Brugensi, dioecesis Gandavensis, quod omni studio et parsimonia conservaverint usque in hanc diem suum monasterium a Gubernio Gallicano post suppressionem Ordinum religiosorum in Belgio publice divenditum, et ut illis acquisitum mediantibus « Bons de retrait » ut vocant.

Cum vero nulla humanitus loquendo, spes supersit fore, ut dicta communitas possit restitui, quia duae Religiosae ad chorum professae, una aetatis 73 annorum et altera 60 annorum, solum supersint, tertia est soror laica, humillime petitur a S. V. ut benigne concedere ipsis dignetur licentiam vendendi illud monasterium alicui causa, seu quasi piae, mediante censu vitalitatis in ipsarum sustentationem: ratio est, nisi brevi liberentur a debito contributionum, et adhuc pejus, si accidens uti a vento monasterium tangat, non stabit pro ipsius reparationem facere.

Et Deus etc..,

Sacra Poenitentiaria de speciali et expressa explicatione Auctoritate supra, signatas preces remittit Dilo in Xo Ordinario Gandavensi cum facultatibus necessariis et opportunis ad hoc, ut ipse monialibus oratricibus petitam licentiam ineundi cum aliqua pia, vel quasi pia causa vitalitii census contractent, dispensando cum ipsis

super voto paupertatis, ac servatis servandis, aplic. auctᵉ indulgere valeat, quibuscumque contrariis non obstantibus.

Datum Romae in sacra penitentiaria, die 18 Aprilis 1827.

F. Archiep. Athen.

Vicarii Generales Dioececis Gandavensis sede vacante, Vigore huius rescripti, in sacra penitentiaria data cum monialibus oratricibus super paupertatis voto ad affectum in praecitato expositum per praesentes dispensamur.

Gandae 26 Maii 1827.

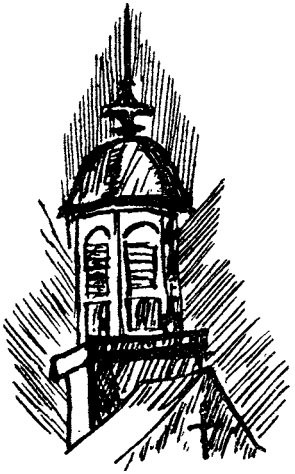

PLAATSNAMEN

(De cijfers geven de bladzijden aan)

AARTRIJKE : 62.
Adinkerke : 65.
Alveringem : 65.
Aniane : 12.
Atrecht : 99.
Audrignies : 30.

BASSEVELDE : 30.
Baudeloo (Cisterciënserabdij te Gent): blz. 127, 134, 138, 152, 165, 175.
Beaulieu (te Petegem bij Oudenaarde): 64.
Beauprez (Abdij van Cisterciënsernonnen bij Geeraardsbergen): 98, 99.
Belle (stad in Frans-Vlaanderen): 165.
Bergen : 56.
Beerst bij Diksmuide : 66.
Binderen bij Helmond : 104.
Bissegem bij Kortrijk : 172, 173.
Boezinge bij Ieper : 66.
Boneffe (Cisterciënserabdij) : 158.
Bonsecours : 30.
Brecht : 30.
Brugge : 7, 36, 37, 41, 48, 62, 80, 82, 91, 97, 107, 111, 112, 113, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 143, 144, 147, 150, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 164, 165, 168, 169, 170, 172, 177, 179, 181, 182, 183, 185, 193.
Brussel : 126.
Byloke (Abdij van Cisterciënserzusters te Gent) : 30, 127, 134.

CAMBRON : 92, 173. 175.
Capella (de abdij Ter Doest te Lissewege) : 43.
Cassel (in Frans-Vlaanderen): 42, 66.
Châlons (stad in Frankrijk) : 13.
Charleroi : 30.
Châtillon-sur-Seine : 14.
Cîteaux : 7, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 30, 33, 34, 36, 42, 43, 44, 45, 60, 63, 69, 73, 83, 90, 99, 101, 158.
Clairmarais (Cisterciënserabdij in Frans-Vlaanderen) : 33, 81, 134.
Clairvaux : 15, 21, 56, 63, 90, 147, 159, 163, 173, 174.
Cluny : 12, 13, 14.
Colen : 30.

DENDERMONDE : 87.
Dijon : 13, 18.
Diksmuide (Dicumne, Dikemne, Dikemue, Dixmude) : 31, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 57, 65, 86, 91, 96, 97, 114, 115, 129, 130, 131, 132, 137, 151, 155, 158, 182.
Doest (Ter-) (Cisterciënserabdij te Lissewege) : 43, 44, 107.
Doornijk : 63, 73.
Doorezeele : (abdij binnen Gent) : 180, 182, 185.
Duinen (Ter-) (Cisterciënserabdij te Koksijde ; later te Brugge) : 15, 33, 44, 48, 57, 112, 116, 118, 121, 125, 126, 129, 134, 143, 150, 152, 156, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 170, 171, 173, 175.
Duinkerke : 165, 172.

EEKLOO : 169, 173.
Eesen of Esna (gemeente bij Diksmuide, op welker grondgebied

's Hemelsdale werd gesticht) : 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 58, 61, 65, 66, 82, 83, 86, 97, 114, 134.
Eename : 87.
Elverdinge : 66.

FINTELE : 122.
Flône : 185.
Fontaines (bij Dijon, geboorteplaats van den H. Bernardus) : 13.

GEERAARDSBERGEN : 88, 98.
Genève : 109.
Gent : 87, 95, 127, 159, 165, 179, 180, 185.
Gistel : 81, 123.
Grevelingen : 115.
Groeninge (abdij te Kortrijk) : 7, 39, 98, 99, 166, 176.
Guldenberg (abdij te Wevelgem) : 7.

HANDZAME : 81, 96.
Hagen (Ter-) (abdij te Gent) : 33, 134, 158.
Hazebrouck (Frans-Vlaanderen) : 167.
Hied-Heed-Hiedt (naam van het landgoed der eerste stichting van 's Hemelsdale te Eesen) : 32, 33, 40, 41, 42, 43, 44, 46.

ICHTEGEM : 110.
Ieper of Ypres : 31, 32, 52, 55, 56, 58, 59, 65, 66, 103, 119, 172, 173.

KAASKERKE : 65, 66, 114.
Keiem : 65, 82.
Keynghe (Ter-) (Kloosterhoeve van 's Hemelsdale te Kaaskerke) : 66.
Klerken : 41, 42, 66.
Koksijde : 151.
Kortrijk : 7, 46, 88, 98, 170.

LAMPERNISSE : 65, 82, 94.
Langemark : 65, 80.
Leefdael : 104, 105, 106.
Lichtervelde : 196.
Lizerne (wijk van Zuidschote) : 66.
Lombardsijde : 70.
Loo : 103.
Loos bij Ryssel (Cisterciënserabdij) : 44, 135, 149, 158.
Luik : 30.

MAAGDENDAAL (Vrouwenabdij bij Oudenaarde) : 170.
Mannekensvere : 65.
Marke bij Kortrijk : 39, 46.
Markette bij Ryssel : 35, 39, 42, 45, 170.
Maulde : 30.
Meenen : 175, 176.
Meesen : 52, 153.
Merkem : 42, 65, 66.
Middelburg : 165, 172.
Molesmes : 13.
Muelevelt (Kloostergoed van 's Hemelsdale te Werken) : 64, 70, 72, 75, 83.

NAMEN : 30, 65, 93.
Nazareth bij Lier : (Vrouwenabdij) : 134.
Nieuwenbosch : (Vrouwenabdij te Gent) : 95, 96, 134.
Nieuwpoort : 32, 65, 96, 112, 114, 122, 125, 132.
Noyon : 61, 63, 90.

PARIJS : 135.
Pervyse : 65, 183.
Petegem bij Oudenaarde : 61, 64.
Poperinge : 42, 66, 172, 173.

REYVOORDE (wijk op Gistel) : 81.
Roermond : 175.
Roggeveld (wijk van Eesen) : 42.
Roozendael bij Mechelen : (Vrouwenabdij) : 100, 102, 134.
Roôzee (de-) (volkse uitspraak van « Ter hoge zee », wijk te Werken) : 72.
Rupelmonde : 87.

Ryssel : 39, 44, 45, 150.

SCHOORBAKKE : 122.
Sijsele : 139.
Slijpe : 46.
Sint Andries : 127.
Sint Jacobskapelle : 41.
Sint Omaars : 107, 115, 169, 172, 173.
Steendamme (wijk op Gistel) : 81.
Steenkerke : 82, 94.
Sint Bernards op de Schelde (Cisterciënserabdij) : 100.
Spermalie (Vrouwenabdij te Brugge) : 116, 118, 170.

TARD, (Frankrijk) (zetel van het eerste vrouwenklooster der Orde van Cîteaux) : 18.
Terenburg of Terwanen : 48, 51, 52, 57, 103, 107.
Ter Kameren (Vrouwenabdij bij Brussel) : 134.
Thielen bij Turnhout : 104.
Tielt (W.-Vl.) : 172.
Torhout : 65, 80, 87, 111, 112.
Trappe (La-) (Franse Cisterciënserabdij vermaard om de Hervorming aldaar door Abt de Rancé ingevoerd) : 30.

VALENCIENNES : 169, 172, 173.
Vaucelles : 91, 104.
Veurne : 107, 121, 135, 171.
Villers (Cisterciënserabdij) : 173, 174, 175, 176.
Vinkem : 65.
Vladsloo : 41, 87, 88.
Vlamertinge : 65, 66.
Vracene : 185.

WAKKEN : 169, 172.
Walle (Ter-) (Kloosterhoeve van 's Hemelsdale te Werken) : 64, 72, 82, 83, 97, 100, 114.
Watene : 66.
Werken of Wercken (ook Werkines, Warquines) : 10, 32, 35, 37, 41, 42, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 81, 82, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 110, 111, 112, 114, 116, 134, 154.
Wevelgem : 7, 80, 134, 158, 176.
Westmalle : 181.
Westvleteren : 181.
Wijnberg (bij Langemark) : 80.
Wijnendale bij Torhout : 42, 62, 65, 70, 80.
Wijnendale bij Hooglede : 80.
Wijngaardberghoek te Wevelgem : 80.
Woumen : 41, 42, 65, 66, 82, 83, 93, 122.
Wulveringem : 65.

ZANDE : 65.
Zarren : 101,
Zevekote : 65, 81, 96.
Zillebeke : 31, 32, 34, 49, 50, 51, 55, 58. 59, 60, 65.
Zuidschote : 42, 66.
Zonnebeke : 65.

INHOUDSTAFEL

		blz.
Kennismaking		12
De Naam		31
Het Wapenschild van 's Hemelsdale		37
De Stichting te Eesen		39
De Overgang naar Zillebeke		51
Vestiging te Werken		60
Het Domein		70
Uitbreiding van het Domein		75
De Inkomsten van 's Hemelsdale		84
De Biechtvaders van 's Hemelsdale		90
De Abdissen van 's Hemelsdale		93
Onder het nieuw Kiesregiem		103
's Hemelsdale te Diksmuide		114
's Hemelsdale te Brugge.		134
Slotbeschouwing		187
Aanhangsel:		
Bijlage I	Besluit van het Gen. Kap. van Cîteaux, nopens overgang naar Zillebeke	195
« II	Over de aanvaarding in de Orde.	195
« III	Gedeeltelijk plan van Werken, met ligging van de abdij volgens de kaart van P. Pourbus	195
« IV	Bijvoegsel van de nieuwjaarsbrief aan Abdis Maria Zannequin gericht	196
« V	Visietkaart van Dom R. Gassot, Abt van Clairvaux in 't jaar 1725	197
« VI	Visietkaart van Dom Ludovicus de Coninck, Abt van Ter Duinen (1746).	200

« VII Brief van den Gen. Abt van Cîteaux aan Abdis Humbelina Storme . . 210
« VIII Protest-brief van Abdis Storme . . 211
« IX Protest-brief van 's Hemelsdale tot de Hoogwaarde Heren Vicarissen-Gen. van Brugge 212
« X Aanvraag gericht tot den H. Stoel om van de gelofte van armoede ontslagen te worden 214
Register van de plaatsnamen 216

EX VALLE ad MONTEM